

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Δ. Α. ΓΛΗΝΟΣ

ΧΡΟΝΙΑ Β΄.

ΙΟΥΝΗΣ, 1928

ΦΥΛΛΑΔ : C 10'

Μ Ε Λ Ε Τ Ε Σ

Κ. ΠΑΡΑΣΧΟΥ

Ο ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΛΥΡΙΣΜΟΣ

Ἄν ρίξει κανεὶς καὶ τὴν ποῦδ ἐπιπόλαιη ματιὰ στὴ σύγχρονη ἑλληνικὴ λογοτεχνία θὰ πειστεῖ ἀμέσως, πὼς τὸ φιλολογικὸ εἶδος, πὸν ἐξακολουθεῖ περισσό-
τερο ν' ἀκμάζει στὴν Ἑλλάδα, εἶναι ἡ λυρική ποίηση. Σ' ὅλες τὶς λογοτεχνικὰς γε-
νιές, ἀπὸ τὴ γενιὰ τοῦ Παλαμᾶ ὡς ἐκείνη πὸν ἀκολουθεῖ τὴ δική μας, ὁ λυ-
ρισμὸς καὶ ποσοτικὰ καὶ ποιοτικὰ ἀντιπροσωπῆται μὲ τὸν ἱκανοποιητι-
κότερο τρόπο, πολὺ πῖο ἱκανοποιητικὰ ἀσφαλῶς παρ' ὅτι ὅλα τὰ ἄλλα λογοτε-
χνικὰ εἶδη, τὸ θέατρο, τὸ μυθιστόρημα, τὸ διήγημα, ἡ κριτική. Στὴ γενιὰ τοῦ
Παλαμᾶ δὲ βρίσκω οὔτε μυθιστοριογράφου, οὔτε θεατρικὸ συγγραφέα, οὔτε διη-
γηματογράφου ἐφάμιλλο τοῦ ποιητῆ τῆς «Ἀσάλευτης Ζωῆς» καὶ τοῦ Καβάφη,
στὴ γενιὰ τοῦ Βάρναλη καὶ τοῦ Σικελιανοῦ μού φαίνεται, πὼς οἱ δυὸ αὐτοὶ εἶναι
οἱ σημαντικότεροι ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους λογοτέχνες καὶ στὶς κατοπινὰς τέλους
γενιὰς ἔχω τὴν ἰδέα, πὼς τὰ ἰσχυρότερα ταλέντα εἶναι τὰ πέντε—ἕξη ποιητικά.
Μὰ καὶ ἂν ἀκόμη δὲν εἶναι τὰ πράματα ὅπως τὰ λέω, καὶ ἂν ὁ Καρκαβίτσας,
ὁ Ξενόπουλος, ὁ Θεοτόκης, ὁ Κώστας Χατζόπουλος εἶναι ἐφάμιλλοι ἢ καὶ ἀνώ-
τεροι ἴσως ἀπὸ τὸν Παλαμᾶ ἢ τὸν Καβάφη, καὶ ἂν στὶς κατοπινὰς γενιὰς ὑπάρ-
χουν θεατρικοὶ συγγραφεῖς, διηγηματογράφοι ἢ μυθιστοριογράφοι ὄχι μόνον ἰσά-
ξιοι, μὰ καὶ σπουδαιότεροι ἀπὸ τὸ Σικελιανὸ ἢ τὸ Βάρναλη, πάλι ἐξακολου-
θεῖ νὰ κάνει ἐντύπωση, πὼς στὴν τόσο ὑλιστικὴ ἐποχὴ μας, πὸν ὁ λυρισμὸς κάνει
ὀλοένα περισσότερο ἔδαφος, στάθηκε δυνατὸ νὰ βγάλει στὴν Ἑλλάδα τέτοιους
καρπούς. Λέγω τέτοιους καρπούς μὴν ξεχνώντας οὔτε πὼς ἡ λυρική ποίηση, καὶ
μάλιστα καθὼς στένεψαν τὰ ὄρια τῆς στὴν ἐποχὴ μας (ὄχι ὡς πρὸς τὰ θέ-
ματα ἢ τὴ μορφή, μὰ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον, πὸν πάει νὰ περιοριστεῖ
ὀλοένα περισσότερο στὴν καθαρὴ λυρική οὐσία), εἶναι τὸ δυσκολότερο λογοτεχνικὸ
εἶδος (δύσκολο γιατί—ὅταν εἶναι στὸ ὕψος τοῦ φυσικὰ—δὲν ἐπιδέχεται καμιά
βιομηχανοποίησιν καὶ γιατί ὁ λυρισμὸς, φανέρωμα καὶ ξεγύμνωμα τοῦ ἑαυτοῦ
μας, δὲ σηκώνει ψυχικὴ φτώχεια), οὔτε πὼς ὁ λυρισμὸς βρίσκειται σὲ παρακμὴ
παντοῦ σήμερον στὴν Εὐρώπῃ. Τὸ κάπως περίεργον αὐτὸ φαινόμενον ἔχει
ὡς τόσο, μού φαίνεται, τὴν ἐξήγησιν του. Στὴν Ἑλλάδα, σχετικὰ μὲ τὰ ἄλλα
λογοτεχνικὰ εἶδη καὶ μὲ τὴ συνολικὴ δημιουργικότητα τῆς ἐποχῆς, ὁ λυρισμὸς

είναι σημαντικά όπωσδήποτε αναπτυγμένος, γιατί και σαν άτομα και σαν φυλή βρισκόμαστε ακόμη στη συναισθηματική να πούμε φάση της ζωής μας, που είναι ή πιό κατάλληλη για την ανάπτυξη του λυρισμού. Η κριτικοεπιστημονική τάση της εποχής μας, που είναι τόσο απλωμένη αλλού, δε μ'ας έχει ακόμη όλοτελα κυριέψει, και γι' αυτό διατηρούμε ανέγγιχτο μεγάλο μέρος από το συναισθηματικό μας έγω. Αυτός είναι ο κυριώτερος λόγος. Μά υπάρχουν και άλλοι δευτερότεροι, που μπορεί να πει κανείς, πώς είναι εν μέρει και συνέπειες του πρώτου. Στόν τόπο μας δεν έχουν ακόμη διαμορφωθεί ούτε οι ήθικες ούτε οι υλικές κατάλληλες συνθήκες για να προκόψουν περισσότερο όλα σχεδόν τα άλλα λογοτεχνικά είδη, το μυθιστόρημα, το θέατρο, ή κριτική. Το διήγημα απεναντίας πρόκοψε όσο σχεδόν και ο λυρισμός, γιατί φαίνεται, πώς για την ανάπτυξη του δημιουργήθηκαν στην Ελλάδα οι κατάλληλες προϋποθέσεις. Όλοι οι πεζογράφοι μας υπήρξαν ή αποκλειστικά, ή πριν απόλα διηγηματογράφοι και κατά δεύτερο λόγο μυθιστοριογράφοι· πράμα που δείχνει—αν μάλιστα λογαριάσουμε την τεράστια ανάπτυξη του μυθιστορήματος στην εποχή μας—πώς ο τόπος μας δεν είναι ακόμη ώριμος για το μυθιστόρημα, όπως δά ούτε και για το θέατρο και για τη «μεγάλη» κριτική.

* *

Σ' έναν τόπο, που βρίσκεται ακόμη στη συναισθηματική φάση της εξέλιξης του, είναι φυσικό και ο λυρισμός να είναι σε μεγάλο μέρος συναισθηματικός. Και αυτό πραγματικά συμβαίνει στην Ελλάδα. Η λυρική μας ποίηση είναι αποκλειστικά σχεδόν συναισθηματική. Και, όταν λέω συναισθηματική, εννοώ φυσικά, πώς δεν τροφοδοτείται παρά μόνο από το αίσθημα και το συναίσθημα, έρωτικά κατά προτίμηση αν όχι μόνο, και πώς πολύ σπάνια εμπνέεται από την φιλοσοφική σκέψη, από τη μεταφυσική αγωνία, από τα μεγάλα παγκόσμια κοινωνικά και άλλα προβλήματα, από τις μεγαλειώδεις υλικές κατακτήσεις της εποχής μας, από το δράμα τέλος, σε όλη τη γενικότητα του, της οικουμενικής ανθρώπινης ζωής. Στενή ως προς το περιεχόμενο, τις πηγές των εμπνεύσεων της, είναι στενή ή σύγχρονη ελληνική λυρική ποίηση και στη διάθεση και στο πνεύμα και στη μορφή. Οι τόνοι της είναι λίγοι και εκεί ακόμη (όπως στον έρωτα ή στη φυσιολατρεία) όπου παρουσιάζει το μεγαλύτερο πλούτο, φτωχοί και καθυστερημένοι, όπου κάπως νεωτερίζει (νεωτερίζει σχετικά με το λυρισμό των παλαιότερων γενιών), όπως στα έργα των ποιητών μας, που τους εμπνέει το αρχαίο ελληνικό ιδανικό (ώριμένο ελληνικό ιδανικό, δηλαδή σχηματοποιημένο και συνθηματικό μάλλον) ή ο χριστιανισμός. Την ίδια μονοτονία βρίσκει κανείς και στη διάθεση, όποια και αν είναι. Η έρωτική λόγου χάρη παρουσιάζει τις πέντε έξη κλασικές παραλλαγές της και μόνο ίσως σε δυο—τρεις νέους την βρίσκει κανείς πλουτισμένη και με άλλα στοιχεία, με τα στοιχεία εκείνα, που είναι τόσο χαρακτηριστικά του ανθρώπου της εποχής μας και που τα συναντά κανείς τόσο συχνά στα έργα των ευρωπαίων ποιητών. Σε ποιο ελληνικό ποίημα μπορούμε να βρούμε μιá έρωτική διάθεση, που να πλησιάζει ή να θυμίζει καν την έρωτική διάθεση του Χαΐνε, ή του Λαφόργκ, ή από τους νεότερους του Τουλé, του Πελλερέν, του Καρκό, μιá έρωτική διάθεση, που να είναι ένα μίγμα από συναισθηματικότητα και ειρωνεία, λυγμός και γέλιο μαζί, θεληματική πεζολογία και έξαρση και χίλια δυο άλλα πράματα ακόμη; Και όμως τα

πολυσύνθετα και ανάμικτα και αντιφατικά αυτά αίσθήματα και συναισθήματα υπάρχουν και στη ζωή μας και δεν θα μπορούσε να πει κανείς μιμητή τον Έλληνα ποιητή, που θα τα αποτύπωνε και που θα τροφοδοτούσε και μ' αυτά (ή και μόνο μ' αυτά) την ποίηση του. Η μορφή τέλος του ελληνικού λυρισμού, και στην έξωτερική και στην έσωτερική υπόσταση της, είναι κι αυτή άρκετά μονότονη και καθυστερημένη. Τις μετρικές και ρυθμικές καινονομίες των ευρωπαίων ποιητών ελάχιστοι στον τόπο μας τις ακολούθησαν. Και όσο για την έσωτερική σύσταση του στίχου, τις εικόνες, την ήχητική και πλαστική αξία των λέξεων, βρισκόμαστε πενήντα χρόνια τουλάχιστο πίσω. Δέ μιλά φυσικά για τη γενική αντίληψη του λυρισμού, για τις επαναστάσεις, που συντελέστηκαν στη νέα ευρωπαϊκή ποιητική συνείδηση, για τις ολοκληρωτικές ανατροπές στη φύση, τα όρια, και τον προορισμό του λυρισμού, που έφεραν οι νέες αισθητικές αρχές και θεωρίες, όρισμένες αντιρατσοναλιστικές τάσεις της εποχής μας, το μοντέρνο πνεύμα, ή έντελώς σχεδόν μεταμορφωμένη ψυχική μας διάθεση και φιλοσοφική διαμόρφωση. Δέ μιλά για όλ' αυτά γιατί μόνο ή ήχώ τους, μιάν αδύνατη ήχώ, έχει έρθει ως εμάς εδώ πέρα.

* *

Μιá τέτια καθυστέρηση στη λυρική ποίηση ενός τόπου δε μπορεί να μην είναι μειονέκτημα. Μά είναι τάχα όσο στο πρώτο αντίκρισμα φαίνεται και ζημιώθηκε τάχα όσο θα μπορούσε να φανταστεί ίσως κανείς ο ελληνικός λυρισμός, που δεν ακολούθησε τάσεις, σχολές, θεωρίες, που φάνηκαν τα τελευταία πενήντα χρόνια στην Ευρώπη; Δέ μιλά φυσικά για μίμηση. Αυτή πάντα θα ζημιωνε, κι αν ακόμη ο μιμητής ήταν προετοιμασμένος από ιδιοσυγκρασία ή διάθεση ν' ακολούθησει όρισμένη σχολή ή όρισμένη θεωρία, κι αν ακόμη συγγένεβε ψυχικά με κείνον, που θα μιμούνταν. Μιλά για κάτι άλλο, μιλά για το γενικό εκείνο πνεύμα, για τη γενική εκείνη αντίληψη, που τόσο απλώνεται στην ατμόσφαιρα μ'ας εποχής, ώστε το να την αγνοήσει ή και να μείνει ξένος κανείς σαυτήν είναι χωρίς άλλο ζημία και καθυστέρηση. Και μάλιστα, όταν ή γενική αυτή αντίληψη έρχεται σαν ώριμασμα τελειωτικό αρχών και θεωριών, που από καιρό, άλλοτε πιό κρυφά και άλλοτε φανερότερα, τραβούσαν το δρόμο τους, σαν κάτι που υπήρχε στον αέρα της εποχής και που δεν είχε βρει την όριστική έκφραση του ακόμη, σα μιá κατάκτηση πνευματική βέβαιη και χεροπιαστή, όπως οι κατακτήσεις του υλικού κόσμου, σα μιάν αλήθεια αδιαφιλονείκτη, αξιοματική, άσειστη όσο και οι φυσικοί νόμοι. Θά ήταν ζημία βέβαια και καθυστέρηση για τον ελληνικό λυρισμό, αν δεν ξέφυγε από το ρασιοναλισμό και τη ρητορεία (στοιχεία, που οι συμβολιστές τα έβγαλαν όριστικά από την ποίηση και την «καθαρίσαν» απ' αυτά πολύ πριν από το Μπρεμόν και το Βαλερί), θά ήταν όμως ζημία και αν ακολούθησε ο ελληνικός λυρισμός σχολές και θεωρίες σαν των φουτουριστών, των ντανταϊστών ή και των υπερρεαλιστών σήμερα; Φυσικά τώρα πιá, στην εποχή όπου ζούμε, και όπου τόποι και άνθρωποι όλοένα πιό πολύ εξομοιώνονται, το ν' ακολούθησει ένας ποιητής αυτήν ή εκείνη τη θεωρία, τη δείνα ή την τάδε σχολή, είναι πολύ περισσότερο παρά άλλοτε ζήτημα προσωπικού γούστου προδ πάντων. Μπορεί όμως να θεωρήσει κανείς τον καλλιτέχνη τόσο αυθύπαρχτο και αυτοτελή, ώστε να τον ξεχωρίσει όλοτελα από τον τόπο του, από το περιβά-

λον, όπου μεγάλωσε, απ' όλη τη μικρή ή μεγάλη καλλιτεχνική παράδοση, που υπήρξε πριν απ' αυτόν; Όχι βέβαια. Ο καλλιτέχνης είναι φυσικά πριν απόλα άτομο, μα είναι και προϊόν του περιβάλλοντος του. Θα ήταν δυνατό να γενηθεί στην Ελλάδα ένας Απολλιναίος, ένας Κοκτώ, ένας Ζιροντου ή ένας Μοράν; Και αν έβγαινε εδώ πέρα ένας τέτοιος λογοτέχνης, δε θα ήταν χωρίς άλλο μιμητής; Κανείς υποθέτω δε θα χει αντίθεση.

Έτσι λοιπόν βγαίνει εύκολα το συμπέρασμα, πως, αν πρέπει να λογαριαστεί στο παθητικό του ελληνικού λυρισμού πως δεν υποτάχτηκε σε μερικές γενικές, καθιερωμένες πια αισθητικές αλήθειες (και υπάρχουν τέτοιες), πρέπει από την άλλη μεριά να λογαριαστεί στο ενεργητικό του, πως για οποιοδήποτε λόγο, είτε από τη φυσική συντηρητικότητα του Έλληνα, είτε από το σκεπτικισμό του, είτε από την επιθυμία του να δημιουργήσει φιλολογία εθνική, πολύ σπάνια και πολύ λίγο παρασύρθηκε από τις διάφορες ευρωπαϊκές σχολές και θεωρίες των πενήντα τελευταίων χρόνων. Φυσικά και οι Έλληνες λυρικοί έπαθαν πολλές και ποικίλες επιδράσεις, οι περισσότεροι όμως κατορθώσανε να τις αφομοιώσουν, να τις μετουσιώσουν. Και ακόμα οι σχολές και οι θεωρίες, που ακολούθησαν, δεν ήταν ποτέ της τελευταίας ώρας, μα πάντα είχαν συμπληρώσει την τροχιά τους, είχαν δώσει τους πιο καλούς των καρπούς.

* *

Όσο κι αν δε μ' αρέσουν οι διαιρέσεις και οι κατατάξεις σε κατηγορίες γιατί ποτέ δεν ανταποκρίνονται στα πράγματα και πάντα βιάζουν την αμέθοδη τάξη της ζωής, θα καταφύγω ως τόσο αναγκαστικά σ' αυτές, για να ευκολυνθώ στη σύνθεση, στη διαρύθμιση του ύλικού, που πρόκειται να έρευνήσω.

Το θέμα μου είναι οι Έλληνες λυρικοί της τελευταίας δεκαπενταετίας, εκείνοι δηλαδή που παρουσιάστηκαν στη χρονική περίοδο, που απλώνεται από το 1905 ως το 1920, και που οι παλαιότεροι της δεν περιλαμβάνονται ούτε στην παλαμική ούτε στην πρώτη μεταπαλαμική γενιά. Συνήθως όσοι μιλούν για τη λογοτεχνική κίνηση μιας εποχής, αφού τη χωρίσουν σε είδη, χωρίζουν ύστερα κάθε είδος σε τάσεις ή σε σχολές. Εγώ δεν ήταν δυνατό στο θέμα μου να ακολουθήσω αυτή τη διαίρεση και να γιατί. Έχω την ιδέα, πως στην ελληνική λυρική ποίηση των τελευταίων δεκαπέντε χρόνων τουλάχιστο δεν παρουσιάζονται τάσεις ή σχολές, όπως παρουσιάζονται άλλου, σαν ομαδικά δηλαδή όπωσδήποτε φαινόμενα. Πολλαπλότητα από τάσεις υπάρχει βέβαια και στη σύγχρονη ποίηση μας (ή νεοχριστιανική π. χ. τάση, ή ελληνολατρική (ραγενne), ή νεοκλασική, ή εμπνευσμένη από το δημοτικό τραγούδι και τη σύγχρονη ελληνική, χωριάτικη, προ πάντων ή και αποκλειστικά ίσως, ζωή, ή ανθρωπιστική), όπως υπάρχουν και σχολές, ή παλαμική, ή καθαφική σχολή και ή έφτανησιώτικη ακόμη. Όμως και σχολές και τάσεις δεν αντιπροσωπεύονται ουσιαστικά παρά από ένα μόνο ποιητή. Πρέπει να βιάσει κανείς πολύ τα πράγματα, και να τα παραμορφώσει, για να κατατάξει το Βάρναλη και το Σικελιανό π. χ. στην ίδια τάση ή τον Γκόλφη και το Δελή στην ίδια σχολή. Αλλά και αυτό ακόμη αν γίνει, που δε γίνεται, πάλι θα μερδεφτούν τα πράγματα, γιατί και οι ποιητές, όπως και κάθε τί στον κόσμο, αλλάζουν, παρουσιάζουν πολλές φάσεις, πολλές τάσεις, πολλές μορφές. Και τότε ποιά τάση των θα καλολογαριάσουμε για να τους κατατάξουμε;

Την κυρίαρχη θα μου πούν, την πιο χαρακτηριστική. Τίποτα δεν είναι τόσο απληγλό όσο οι λέξεις και τίποτα δε μας εκφράζει ατελέστερα. Ποιά είναι ή κυρίαρχη τάση του Βάρναλη π. χ ή πρώτη του, ή ελληνολατρική, ή εκείνη που παρουσίασε τα τελευταία αυτά χρόνια, ή ανθρωπιστική; Δουλειά του κριτικού είναι ναν τόβρει, θα μου απαντήσουν. Του σχολαστικού κριτικού ναί, όχι όμως και εκείνου που θέλει να έρμηνέβει όσο μπορεί πιστότερα την πραγματικότητα, όσο μπορεί πιο λίγο δηλαδή να την παραρμηνέβει.

Στον τόπο μας κάθε ποιητής έχει και δική του σχολή, ακολουθεί και δική του τάση, πράμα που το δημιουργεί ο ατομισμός του Έλληνα και που δεν είναι και καθόλου όμως δυσάρεστο, αφού ένας ποιητής (ένας καλλιτέχνης γενικά) είναι περισσότερο από κάθε άλλον άτομο, και σαν τέτοιος δε μπορεί φυσικά παρά να διαφέρει το περισσότερο από τους άλλους. Ομοιότητες μεταξύ τους παρουσίασαν βέβαια και εδώ οι λυρικοί όλων των γενιών. Μα οι ομοιότητες αυτές ήταν έξω-τεχνικές, περαστικές και τις έφερε κυρίως, αν όχι αποκλειστικά, ο,τι ονομάζουμε γενικό πνεύμα του καιρού. Κανένας δεν άμφισβητεί (μιλώ για τις σχολές), πως πολλούς λυρικούς στις τέσσερις τελευταίες ποιητικές γενιές (όπως κι από τις προηγούμενες) έπηρέασε ο Παλαμής. Μπορούμε όμως να πούμε, πως είχε και μαθητές;

Και αυτοί ακόμη, που έπηρεάστηκαν περισσότερο από το πνεύμα του, από την τεχντροπία του, που ακολούθησαν ως και τους φραστικούς του ακόμη τρόπους, ο Γκόλφης, ο Πάνος Ταγκόπουλος, ο Κυριαζής, ο Δελής, δεν έχουν μια δική τους όπωσδήποτε προσωπικότητα, που μερικοί μάλιστα, όπως ο Ταγκόπουλος π. χ., όσο πάν και την ξεκαθαρίζουν; Και δε μπορεί το ίδιο ακριβώς να ειπωθεί και για τον Καβάφη; Το συμπέρασμα είναι, πως θα ήτανε άστοχος ο χωρισμός σε σχολές ή σε τάσεις. Τί μου έμνε λοιπόν να κάμω; Να χωρίσω τους λυρικούς, που θα ξετάσω, σε γενιές και να μιλήσω για τους καλύτερους, για τους χαρακτηριστικότερους κάθε γενιάς. Αυτό και θα κάμω.

Ξέρω βέβαια, πως και ή διαίρεση σε γενιές είναι σχηματική και δεν ανταποκρίνεται, όσο πιστέβομε ή όσο μας φαίνεται, στα πράγματα. Από ποιους αποτελείται μια λογοτεχνική γενιά; Από λογοτέχνες της ίδιας περίπου ηλικίας, που ή ψυχή τους και το πνεύμα τους διαμορφώθηκε την ίδια περίπου εποχή κάτω από την επίδραση των ίδιων μεγάλων (δεν υπάρχουν πάντα, και αυτό έχει σημασία) έξω-τεχνικών γεγονότων και των ίδιων κοινωνικών συνθηκών, από λογοτέχνες, που φανερωθήκανε στην ίδια περίπου χρονική περίοδο και προ πάντων ποιητήκανε από το ίδιο γενικό πνεύμα του καιρού. Κάποιες λοιπόν γενικότατες ομοιότητες (συγγένειες, σχέσεις) παρουσιάζουν αναγκαστικά μεταξύ τους οι λογοτέχνες της ίδιας γενιάς. Οι διαφορές όμως είναι πολύ μεγαλύτερες και μάλιστα μεταξύ εκείνων από τους λογοτέχνες, που έχουν την έντονότερη προσωπικότητα και που προπαντός εκπροσωπούν μια γενιά. Έπειτα, γιατί να κατατάσσονται σε ιδιαίτερη κατηγορία όρισμένοι λογοτέχνες μόνο και μόνο γιατί έχουν την ίδια περίπου ηλικία και παρουσιάστηκαν την ίδια περίπου εποχή; Μήπως τα πρώτα τους έργα είναι εκείνα, που τους χαρακτηρίζουν περισσότερο και σ' αυτά θα μείνουν, ή μήπως ένας μεσόκοπος λογοτέχνης ή και ένας γέρος ακόμη δε μπορεί να είναι πιο νέος στο πνεύμα και στην ψυχή, πιο τολμηρός, πιο νεωτεριστής κάποτε, και από ένα νέον ακόμη, και έτσι αν και πολύ περασμένης κατά τα φαινόμενα γενιάς,

κατά βάθος ν' ἀνήκει στην πιὸ νέα; Καὶ τὰ χρονικά ἄλλωστε ὄρια, πὸ χωρίζουν μεταξύ τους τὶς γενιές, δὲν εἶναι μήπως κι αὐτὰ ψεύτικα; Μήπως ὅλες οἱ σημερινές ἑλληνικές ποιητικές γενιές δὲν ἔγιναν ἀπὸ κάποιο χρονικὸ σημεῖο καὶ δῶθε σύγχρονες καὶ δὲν εἶναι σύγχρονες, ἀφοῦ ζοῦν (ἀνάλογα μὲ τὶς ἰδιοσυγκρασίες φυσικά) κάτω ἀπὸ τὶς ἴδιες ἐπιδράσεις;

Τεχνητή, συμβατική λοιπὸν, ὄχι ὅσο ἡ προηγούμενη ὡς τόσο, καὶ ἡ διαίρεση σὲ γενιές ὅπως καὶ κάθε «ρασιοναλιστική» διαίρεση, θὰ τὴν ἀκολουθήσω ὅμως ἀναγκαστικά ἀφοῦ δὲ φτάσαμε ἀκόμη στὸ σημεῖο νὰ ἐξημενέβομε οὐσιαστικότερα τὴ ζωὴ καὶ ὅλος μας ὁ ἀνθρώπινος μηχανισμὸς διέπεται τόσο ἀκόμη ἀπὸ τὴ σημερινὴ νοησιαρχία.

* *

Μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς, χωρὶς νὰ σχηματοποιήσει πολὺ τὰ πράγματα, πὼς οἱ ἑλληνικές λογοτεχνικές γενιές, πὸ φάνηκαν ἀπὸ τὸ 1905 καὶ δῶθε, εἶναι τέσσερις. Ἡ γενιά τοῦ Σικελιανοῦ (ἡ δεύτερη μεταπαλαμική, ἂν δεχτοῦμε, πὼς στὴ πρώτη μεταπαλαμική ἀνήκουν ὁ Γρουπάρης, ὁ Μαλακάσης, ὁ Πόρφυρας, ὁ Χατζόπουλος) πὸν περιλαμβάνει τὸ Σκίπη, τὸν Καμπάνη, τὸν Καζαντζάκη, τὸ Χαντζάρα, τὸ Βάρναλη καὶ μερικοὺς ἄλλους, ἡ γενιά τοῦ Λαπιθιώτη, ὅπου πρέπει νὰ καταταχτοῦν ὁ Φιλύρας, ὁ Σπαταλάς, ὁ Οὐράνης, ὁ Γκόλφης, ὁ Φῶτος Γιόφυλλης καὶ δύο—τρὲς ἀκόμη, πὸν πρωτοφανερώθηκαν κατὰ τὸ 1910 στὴν «Ἡγησώ», ἡ δική μας, μὲ τὸ Δούρα, τὸν Παπατσώνη, τὸ Νάζο, τὸν Πάνο Ταγκόπουλο, τὸν Μπαρά, τὸν Καρζή, τὸν Ἀθάνα, τὸν Κουκούλα, τὸ Ραφτόπουλο, πὸν πρωτοφανερωθήκαμε κατὰ τὸ 1914, καὶ τέλος ἡ κατοπινὴ μετὰ τὴ δική μας γενιά, ὅπου ἀνήκουν ὁ Καριωτάκης, ὁ Γιάννης Παναγιωτόπουλος, ὁ Τέλλος Ἄγρας, ὁ Μ. Στασινόπουλος καὶ ἀκόμη δύο—τρὲς. Φυσικά, ἐπαναλαμβάνω, τὰ χωρίσματα αὐτὰ δὲν ἀντιστοιχοῦν ἐντελῶς στὰ πράγματα, εὐκολύνουν ὅμως ὅπως δὴποτε τὸν κριτικὸ στὴ δουλειά του, γιατί τὸ χωρίσμα σὲ γενιές βοηθεῖ μὲ τὰ χρονικά ὄρια, πὸν βάζει, τὴν ἐξήγηση μερικῶν φαινομένων, πὸν θὰ ἦταν ἄλλιῶς πολὺ πιὸ δύσκολο νὰ ἐξηγηθοῦν. Καὶ εὐτὺς ἀμέσως στὴ γενιά τοῦ Σικελιανοῦ ξεχωρίζει κανεὶς μιὰ τάση φυσιολογική, πραγματική, παγανιστική (payenne), ἀντισαντιμανταλική, τάση κυρίαρχη στὴ γενιά ἐκείνη. Ἐξωτερικὰ ἐξηγεῖται ἡ τάση αὐτὴ ἀπὸ τὸ ὅτι κατὰ τὸ 1903 καὶ 1904 ἄρχισαν νὰ γίνονται πλατύτερα γνωστοὶ στὴν Ἑλλάδα ὁ Νίτσε, ὁ Χούτμαν, ὁ Ντ' Ἀνούτσιο (τῶν «Laudi»), πὸν καὶ ἐπηρέασαν, ὅπως ἦταν φυσικό, ὅλους σχεδὸν τοὺς λυρικοὺς τῆς γενιᾶς τοῦ Βάρναλη. Γιὰ μιὰ ἕξαιτία, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ «Ἀκρίτα» ὡς τὴν ἐποχὴ τῆς «Ἡγησῶς», σὲ συλογὴ ἢ σὲ περιοδικό, ὅπου καὶ ἂν διαβάσει κανεὶς στίχους, διακρίνει ἐπιδράσεις ξένων λογοτεχνῶν μὲ συγγενικές τάσεις, καὶ μάλιστα τῶν τριῶν πὸν ἀνάφερα. Φυσικά, καὶ ἐδῶ τὸν πρῶτο ρόλο ἔπαιξε ἡ προσωπικότητα. Ἄλλιῶς ἐπηρέαστηκε ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους, τὸν Χούτμαν καὶ τὸν Ντ' Ἀνούτσιο, ὁ Σικελιανός, ἄλλιῶς ὁ Βάρναλης, ἄλλιῶς ὁ Σκίπης, ἄλλιῶς ὁ Χαντζάρας. Σ' ὅλους ὅμως αὐτοὺς εἶναι φανερὴ μιὰ ἀντιρωμαντικὴ διάθεση, ἡ τάση νὰ ἐμπνέονται κατὰ προτίμηση, ἂν ὄχι ἀποκλειστικά, ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ κόσμον, τὸν ἀρχαῖο καὶ τὸ νεώτερο, μιὰ φυσιολογία, μιὰ ἐξύμνηση, πότε ἀσυγκράτητη, πότε συγκρατημένη, τῆς ζωῆς. Εἶπα πὼς ἐξωτερικὰ μόνον ἐξηγοῦν οἱ ἐπιδράσεις ἀπὸ

διαβάσματα τὴν ἀντισαντιμανταλικὴν τάση τῆς γενιᾶς αὐτῆς. Ὑπήρχαν ὅμως καὶ βαθύτεροι λόγοι. Καὶ ἀσφαλῶς θὰ ἦταν τὸ κάποιο ἀνατάραγμα, πὸν ἐνωθε ἡ ναρκωμένη τότε ἀκόμη Ἑλλάδα, ὁ βαθὺς πόθος τῆς νὰ ξυπνήσει ἀπὸ τὸ λήθαργο, ν' ἀνταριαστεῖ, νὰ σαλέψει, πόθος, πὸν ἔκανε τὸν Παῦλο Μελά νὰ σκοτώνεται στὴ Μακεδονία, καὶ τὸ Δραγούμη καὶ τὸ Γιανόπουλο νὰ σαλπίζουν τὰ πρῶτα πύρινα τοὺς σαλπίσματα. Ὅτι ἡ ἀτμόσφαιρα αὐτὴ, πὸν εἶχε ἀρχίσει νὰ πάλεται ἀπὸ κάποιο ἠρωϊκὸ φύσημα, ἐπηρέασε τοὺς λυρικοὺς τῆς γενιᾶς τοῦ Σικελιανοῦ, δὲν ἀμφιβάλω. Καθόλου ἀπίθανο ὅμως νὰ ἦταν καὶ σύμπτωση. Καὶ κανεὶς δὲ μπορεῖ νὰ μὲ βεβαιώσει, πὼς τὸ περιβάλλον τῆς τότε Ἑλλάδας ἐπηρέασε βαθύτερα τὸ Σικελιανὸ ἢ τὸ Σκίπη ἀπὸ τὸ διάβασμα τοῦ Νίτσε ἢ τοῦ Ντ' Ἀνούτσιο ἢ ἀπὸ τὶς ἐπιταγὲς καὶ τὶς παρορμήσεις τῆς ἴδιας τοὺς ἰδιοσυγκρασίας. Εἶναι τόσο ἀνεξιχνίαστος ὁ τρόπος ὅπου ἐνεργοῦν στὰ βάθη μιᾶς προσωπικότητος τὰ στοιχεῖα, πὸν τὴν ἀποτελοῦνε, καὶ τόσο λίγο ἐπηρεάζουν καμιά φορὰ τὴ ζωὴ τοῦ πνεύματος τὰ ἐξωτερικὰ γεγονότα! Καὶ σ' αὐτὴ τὴ γενιά, ὅπως καὶ στὶς μεταγενέστερες, κάνει ἐντύπωση ὁ ἄκρος καὶ ἀπόλυτος υποκειμενισμὸς. Δὲ βγαίνουν οἱ Ἕλληνες λυρικοὶ ἀπὸ τὸ καυκί τους· γι' αὐτὸ καὶ πολὺ σπάνια συναντοῦμε στὰ ἔργα τους τὰ ἀντικειμενικὰ ἐκείνα κοιτάγματα (ἀντικειμενικὰ ὅσο ἐπιτρέπεται στὸ λυρισμὸ καὶ μάλιστα τὸ νεότερο) εἴτε στὸν ὕλικὸ κόσμον, στὶς μεγάλες σημερινές ὕλικες κατακτήσεις, εἴτε στὸν ἠθικὸ, στοὺς ἀγῶνες τῶν ἀνθρώπων γιὰ νὰ βελτιώσουν τὴ θέση τους. Ἡ ἔλειψη ὡς τόσο τῶν ἀντικειμενικῶν αὐτῶν κοιταγμάτων, ἀπὸ τοὺς λυρικοὺς τῆς γενιᾶς τοῦ Σικελιανοῦ τουλάχιστο, δικαιολογοῦνται. Δὲν παρουσίαζε τότε στὴν Ἑλλάδα (ὅπως καὶ τώρα ἀκόμη ἄλλωστε) τίποτα τὸ τόσο μεγαλειώδες ὁ ὕλικὸς κόσμος, ὥστε νὰ κινήσει τὸ οἶστρο ποιητῆ, ὅπως κίνησε τὸ Βεράρεν στὴν Εὐρώπη, καὶ τὰ ἀνθρωπιστικὰ ἰδανικὰ ἦταν κάκι, πὸν τότε μόλις πρωτοξυπνοῦσαν ἐδῶ πέρα. Καὶ ἂν ἀκόμη τὰ ἔπαιρνε εἶδηση, θὰ βίαζε τὸν ἑαυτό του ὁ λυρισμὸς μας γιὰ νὰ ἐμπνευστεῖ ἀπ' αὐτὰ καὶ ἀσφαλῶς θὰ δημιουργοῦσαν ἔργα ἀνυπόφορα πλαστά.

* *

Νομίζω, πὼς οἱ προσωπικότεροι λυρικοὶ στὴ γενιά, πὸν πρωτοφανερώθηκε μετὰ στὰ 1905 καὶ 1908, εἶναι ὁ Σικελιανός, ὁ Βάρναλης, ὁ Χαντζάρας, ὁ Μελαχροινός, (1) ὁ Σκίπης καὶ ὁ Καμπάνης. Γι' αὐτοὺς λοιπὸν μόνον—γοργὰ καὶ γενικότερα φυσικά—θὰ μιλήσω.

Τὸ κύριο γνώρισμα τῆς προσωπικότητος (τῆς λυρικῆς τουλάχιστο) τοῦ Σικελιανοῦ, μοῦ φαίνεται πὼς εἶναι τὸ εἰδωλολατρικὸ πνεῦμα, ὁ παγανισμὸς. Ἐντελῶς ἀπεύραχτος ὁ ποιητὴς αὐτὸς ἀπὸ τὸ χριστιανισμὸ, ἀποκάλυψε μὲ τὸν πλατύτερον καὶ ἀμεσότερον τρόπο στὸν «Ἀλαφροῖσκιωτο» τὸ ἑλληνικὸ πλαστικὸ καὶ φυσιολογικὸ του ἔνστιχτο. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ «Ἀλαφροῖσκιωτος» ἔχω τὴν ἰδέα, πὼς εἶναι καὶ θὰ μείνει τὸ ἀντιπροσωπευτικότερο ἔργο του. Καθόλου μυστικιστὴς στὸν «Ἀλαφροῖσκιωτο» ὁ Σικελιανός (ὁ πανθεισμὸς του δὲν ἔχει τίποτε τὸ ἰνδικὸ, δὲν τὸν κάνει οὔτε στιγμὴ νὰ χάνει τὴ συνείδηση τῆς προσωπικότητος του καὶ νὰ ταυτίζεται, νὰ ἐξαφανίζεται μέσα στὸ σύμπαν), ὅταν θέλησε ἀργότερα στὸν «Πρόλογο στὴ Ζωὴ»

(1) Ἴσως νὰ μοῦ ξεφεύγουν σ' αὐτὴ, ὅπως καὶ στὶς ἄλλες γενιές, μερικοὶ, ὑποθέτω ὅμως πὼς θὰ μοῦ συχωρεθεῖ ἡ ἀνατόφρευγη αὐτὴ παράλειψη.

(σ' αὐτὸν προπάντων), στὸ «Μήτηρ Θεοῦ» καὶ στὸ «Δελφικὸ Λόγο» τελευταία νὰ ἐκφράσει ἕναν ψυχοδιανοητικὸ κόσμον, ἐπηρεασμένον ὀλίγε ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ μυστικισμὸ (τὸν ὀρφικὸ καὶ τὸ νεοπλατωνικὸ) ἀπότυχε. Ἀπότυχε, γιατί παραβίασε τὴ φύση του, φύση συγγενικὴ μὲ τοῦ Γκαϊτε, τοῦ Χουίτμαν, τοῦ Ντ' Ἀβουντίσιο, πραγματιστικὴ, ρεαλιστικὴ, ἀνίκανη, καὶ ὅταν ἀκόμη στρέφεται πρὸς τὰ μέσα, νὰ ξεχάσει τὸν ἔξω κόσμον.

Καὶ ἐκεῖ ἀκόμη, ὅπου εἶναι περισσότερο ἐσωτερικὴ ἢ ποίηση τοῦ Σικελιανοῦ, τὴν πλημμυρίζει ὁ κόσμος τῶν φαινομένων. Ὅχι γιατί οἱ ὕλικές παραστάσεις τῶν τοῦ εἶναι ἀπαραίτητα καλλιτεχνικὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ γιατί τὸ πλαστικὸ του ἐνοστιχτο τὸν σπρώχνει πρὸς τὸν ἔξω ἀπὸ τὸν ἀνθρώπο ὀργανικὸ καὶ ἀνόργανο κόσμον, πρὸς τὸν κόσμον τῶν φαινομένων. Ὡς τόσο, οὔτε οἱ πλαστικές του ἱκανότητες εἶναι τόσες, ὥστε ἱκανοποιητικὰ πάντα νὰ μορφοποιεῖ τὸ ἄμορφο (καὶ αὐτὸ εἶναι ποίηση, τέχνη γενικὰ), οὔτε οἱ μουσικὲς του διαθέσεις τόσο ἐντονες, ὥστε, ὅταν ἀφήνεται σ' αὐτές, νὰ μπορεῖ νὰ τὸν θράβει πραγματικὰ καὶ ὄχι φαινομενικὰ μόνο, καὶ νὰ λυτρώνεται ἀπὸ τὸ ρασιοναλισμὸ.

Ἀπ' ὅσα κομμάτια τοῦ «Ἀπολλώνιου» δημοσίεψε ὡς τώρα ὁ Μελαχροινὸς φαίνεται, πὼς θέλησε νὰ ἐφαρμόσει σ' ἕνα μακρόπνοο ἐπικολυρικὸ ἔργο τὶς θεωρίες γιὰ τὴν ποίηση τῶν συμβολιστῶν καὶ τοῦ Μαλαρμέ. Θεωρίες ἀκαθόριστες ἀκόμη, ἀδοκίμαστες (μ' ὄλο πὺ οἱ θεωρητικοὶ τοῦ συμβολισμοῦ βρίσκουν ἀναδρομικὰ πραχτικὲς ἐπιβεβαιώσεις τῶν σὲ πολλὰ ποιητικὰ ἔργα διαφόρων τόπων καὶ ἐποχῶν) καὶ ἀρκετά, γιὰ μεγάλα μάλιστα ποιητικὰ ἔργα, ἐπικίνδυνες. Εἶναι γνωστὸ πὼς οἱ συμβολιστὲς ¹⁾ ἐπιδίωξαν τὴν ὅσο μπορεῖ μεγαλύτερη μουσικοποίηση τῆς ποίησης καὶ τὸ ὅσο μπορεῖ μεγαλύτερο καθάρισμα τῆς ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τὰ ρασιοναλιστικά. Ὅταν ὁ Μαλαρμέ ἔλεγε τὸ περίφημο του: *la poésie homérique est une déviation de la poésie*, ἦταν συμφωνότατος βέβαια μὲ τὶς ἀρχές πὺ κήρυχνε, ἔβλεπε ὅμως τάχα πρὸς ποιὲς ἀκρότητες ὠθοῦσε τὴν ποίηση; Οὔτε λίγο οὔτε πολὺ. τὴν ὠθοῦσε στὴν ἐξαφάνιση τῆς. Γιατὶ (ὁ ντανταϊσμός τὸ ἔδειξε) ὅταν ἡ ποίηση καταστήσει ἐντελῶς ἱρασιοναλιστικὴ, θὰ ἔχει καταστήσει συνάμα καὶ ἀναρθη, δηλαδὴ ἀνύπαρχη. Ἀναρθη καὶ ἀνύπαρχη εἶναι μεγάλο μέρος ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Μαλαρμέ, ὅπως καὶ τοῦ Ρεμπώ, ὅπως καὶ ὄλων τῶν ποιητῶν τῶν τελευταίων σχολῶν, πὺ ὠθησαν ὡς τὰ ἄκρα τὶς μαλαρμεϊκὲς θεωρίες. Ἡ ποίηση ὡς τόσο τοῦ Μελαχροينوῦ δὲν παρουσιάζει αὐτὲς τὶς ἀκρότητες. Τὸν ἐφύλαξε ἴσως ὁ ἔμφυτος στὸν Ἑλληνα συντηρητισμὸς, τὸ γεγονός πὺ δὲν ἔζησε στὴν Εὐρώπη, ὅπου ἡ πυρετώδης ἀναζήτηση τοῦ νέου ὀδηγεῖ συχνὰ σὲ ὑπερβολές, μὰ ἴσως—καὶ αὐτὸ περισσότερο πιστέβω—καὶ ἡ ἴδια του πείρα, τὸ ἀργὸ καὶ συνετὸ πὺ ἔκαμε ζύγισμα τῶν πραγμάτων. Στὰ κομμάτια τοῦ «Ἀπολλώνιου» πὺ δημοσίεψε, μῦθος δὲν ὑπάρχει βέβαια, ὑπόθεση δηλαδὴ ἐνιαία μὲ πλοκὴ καὶ ἐπεισόδια, πὺ προχωρεῖ πρὸς μιὰ λύση. Ὁ μῦθος εἶναι ἐσωτερικὸς, ψυχοδιανοητικὸς (ὅπως συμβαίνει στὸ δεύτερο Φάουστ), ἕνας μῦθος ὅπου καθρεφτίζονται μὲ συμβολικὸ τὸ περισσότερο τρόπο, μὲ κατάλληλη μετάπλαση στοιχείων τοῦ ἔξω κόσμου, τὰ αἰσθήματα, οἱ ψυχικὲς καταστάσεις καὶ οἱ στοχασμοὶ τοῦ ἥρωα. Παρ' ὅλ' αὐτὰ ὅμως διατηρεῖ ὁ Μελαχροινὸς καὶ κάποια πλαίσια,

1) Paul Valéry: Variété. Touquédéc: L' oeuvre de Paul Claudel: Charles Morice: Le Manifeste du symbolisme. Brémond: Poésie pure.

κάποιους τύπους ρασιοναλιστικὸς ὄχι μόνο στὴ σύνθεση τοῦ ποιήματος του, στὴν ἐξωτερικὴ—νὰ ποῦμε—ἀρχιτεκτονικὴ του, μὰ καὶ σ' αὐτὴν ἀκόμη τὴ φραστικὴ του ὕψη, στὴ λεχτικὴ του διάταξη. Φυσικὰ περισσότερο προσπαθεῖ νὰ ὑποβάλει (καὶ τὸ κατορθώνει, μὺ φαίνεται) παρὰ νὰ διατυπώνει λογικὰ καὶ δίνει περισσότερὴ σημασία στὴν ἐκφραστικὴ (μουσικὴ, αἰσθητικὴ, ἠχητικὴ, χρωματικὴ) σημασία τῶν λέξεων, παρὰ στὴν καθαρὰ λογικὴ τῶν. Μὰ ὅπωςδήποτε δὲν ξεπερνᾷ ἐντελῶς τὰ ὅρια τοῦ λογικοῦ, βρίσκεται ἐδῶθε περισσότερο παρὰ ἐκεῖθε ἀπὸ τὰ σύνορα του. Καὶ γ' αὐτὸ μὺ φαίνεται πὺ θὰ φκιάσει ἔργο βιώσιμο. Δὲν ὑπάρχει ἴσως πὺ μονότροπος νεοέλληνας λυρικὸς ἀπὸ τὸ Χαντζάρα. Ἀπὸ τὴν πρώτη του ἐμφάνιση ὡς σήμερα ἔμεινε ὁ ἴδιος, ἕνας ἀπέραντος θεοκριτικὸς ποιητὴς. Ἄλλ' ἔχει τάχα καμιά σημασία ἢ μονοτροπία, ὅταν εἶναι καὶ αὐτὴ ἕνα ἀκόμη δείγμα—τὸ κυριότερο ἴσως—τῆς εἰλικρίνειας ἐνὸς ποιητῆ; Τί θὰ κέρδιζε ὁ Χαντζάρας ἂν προσπαθοῦσε νὰ πλουτίσει τὸν ἀπλὸ ποιμενικὸ του αὐλὸ μὲ μερικὲς νότες δανεισμένες, ψεύτικες πὺ δὲ θᾶβγαιναν ἀπὸ τὴν ψυχὴ του; Ἄλλωστε ποῖος προσέχει ἂν εἶναι μονότροπος ἢ ὄχι ἕνας ποιητὴς, ὅταν τραγουδεῖ μὲ τόση φρεσκάδα, μὲ τόση ἀνεση, μὲ τόση χάρη; Δὲ γνωρίζω σὲ ὀλόκληρη τὴ νεοελληνικὴ ποίηση, ποιήματα, πὺ ἢ συγκρατημένη ἀγνή συναισθηματικὴ διάθεση, νὰ ἔχει φανερωθεῖ μὲ τόσο χαριτωμένο παιχίδισμα, μὲ τέτια ἔλειψη ρητορείας, μὲ τόση ἀβίαστη ροὴ μὲ ὅση στὰ ποιήματα τοῦ Χαντζάρα. Ἡ ποίηση τοῦ Χαντζάρα δὲν πηγάζει, ὅπως τῶν περισσότερων νεότερων εἰδυλιακῶν, ἀπὸ μίμηση. Εἶναι γνήσια καὶ πηγαία καὶ γι' αὐτὸ ἴσα ἴσα διαπνέεται καὶ ἀπὸ μιὰ τόσο μοντέρνα διάθεση.

Τὰ ἴδια λιτὰ ἀπλὰ μέσα τοῦ Χαντζάρα συναντοῦμε καὶ σὲ δυὸ ἄλλους λυρικοὺς τῆς γενιᾶς αὐτῆς, στὸ Σκίπη τῆς τελεφταίας του περιόδου καὶ στὸν Καμπάνη. Ὁ Σκίπης ἔφτασε σὲ μιὰ νεοκλασικὴ ἀντίληψη τῆς τέχνης, ὁ Καμπάνης ἀπ' αὐτὴν ξεκίνησε (μπορεῖ κανεὶς νὰ πεῖ) καὶ σ' αὐτὴ δείχνει τοῦλάχιστο ὅτι ὡς τώρα μένει. Δὲ μπορεῖ βέβαια στὴ γοργὴ μου αὐτὴ μελέτη τοῦ νεοελληνικοῦ λυρισμοῦ νὰ μιλήσω γιὰ ὅλες τὶς ποιητικὲς ἐκδηλώσεις τοῦ Σκίπη. Ἦταν πάρα πολλές καὶ ὄχι, μὺ φαίνεται, πάντα ἐνδιαφέρουσες. Ἄλλωστε καὶ ὁ ἴδιος, ἂν δὲ γελιέμαι (καὶ ὅτι ξέρει ὁ νοικοκύρης, δὲν τὸ ξέρει ὁ κόσμος ὅλος) τὶς ἔχει ἀποκηρύξει. Θὰ περιοριστῶ λοιπὸν στὴν ἐξέταση τῆς τελεφταίας ποιητικῆς ἐκδήλωσης του. Δὲν ἐνόησα ποτὲ τὶς λέξεις κλασικισμός, νεοκλασικισμός καὶ τὶς παρόμοιες καὶ τὰ προιόντα τῶν σχολῶν αὐτῶν ὑπῆρξαν γιὰ μένα πάντα ὑποπτα καὶ ἀντιπαθητικά. Ἐχὼ τὴν πεποίθηση πὺ τὰ πὺ ρηχὰ καὶ φτωχὰ ποιητικὰ ταμπεραμέντα καταφεύγουν στὸν κλασικισμὸ γιὰ νὰ καλύψουν τὴ φτώχεια τους. Ὅλο τὸ αἰσθητικὸ ὀλοστάσιο τῶν κλασικῶν καὶ νεοκλασικῶν, ἢ περίφημη σαφήνεια, ἢ λιτότητα, ἢ διαύγεια κτλ κτλ. πὺ μὲ τόση κουραστικὴ ἐπιμονὴ τὰ κουνουρίζουν σ' αὐτιά μας οἱ ὀλοστάσιοι τῶν σχολῶν αὐτῶν, δὲν εἶναι παρὰ λόγια καὶ μόνον λόγια, παρὸν τὰ στρολισματά, πὺ μὰυτὰ μάταια προσπαθοῦν νὰ σκεπάσουν τὴ γύνια τους. «Ἄς εἶναι ὁ καθέννας μας ἀνθρώπος, λέει ὁ Σουαρὲς (1) καὶ ἂς ἐκρηγίσει ὅ,τι εἶναι.» «Ὅτι περισσότερο, λέει ὁ ἴδιος, εἶναι κανεὶς ὁ ἑαυτὸς του, τόσο κλασικώτερος εἶναι». Διάβλε καὶ ὑπάρχει ἀμφιβολία; Μή-

1) Du Classique. Περιοδικὸ Vers et Prose.

πως και ὁ Μορεάς στην ἐπιθανάτια κλίνη του, δὲν εἶπε στὸν Μπαρὲς τὸ περίφημο ἐκεῖνο, δὲν ὑπάρχουν κλασικοὶ καὶ ρωμαντικοί;

Μιλώντας λοιπὸν γιὰ τὸ Σκίπη ξεχνῶ τις θεωρίες του, τις στενότητες του (ἀποστρέφεται τὸν Χουίτιμιν καὶ τὸν Κλωντέλ) καὶ δὲν προσέχω παρὰ μόνον τὸν ποιητὴ. Καὶ πρέπει νὰ ὁμολογήσω, πὼς σὲ μερικὰ τουλάχιστο ποιήματα τοῦ «'Απολλώνιου Ἄσματος» καὶ τῆς «Αἰολικῆς Λύρας» ξεπερνᾷ ὁ Σκίπης καὶ τις θεωρίες του καὶ τὸν κλασικισμό του. Οἱ στίχοι του ἂν καὶ ἀχρῶμοι, κάπως ἄτονοι, κοινοτοπικοί, πάλονται ὡς τόσο ἀπὸ μιὰ γνήσια συγκίνηση, ἀναδίνουν ἕναν βαθιὰ ἀνθρώπινο τόνο, ἄλλοτε πονεμένο, ἄλλοτε νοσταλγικό. Δὲ μᾶς ξεγελᾷ, δὲ θεατριζεῖται, δὲν ἐκφράζει αἰσθήματα, πὸν δὲν ἔχει αἰστανθεῖ. Καὶ αὐτὸ, στίς πονηρὲς μέρες πὸν ζοῦμε, εἶναι ἀρκετός, εἶναι μέγας, ὁ μεγαλύτερος ἴσως κάποτε τίτλος γιὰ ἕναν ποιητὴ. Ὁ κλασικισμὸς τοῦ Καμπάνη διαφέρει σημαντικὰ ἀπὸ τοῦ Σκίπη. Εἶναι μουσικότερος, πὸν συναισθηματικὸς καὶ στὴ μορφή πὸν ποικίλος καὶ αὐθόρμητος. Κατὰ βάθος δὲν εἶναι (ὅπως καὶ τοῦ Σκίπη ὁ κλασικισμὸς ἄλλωστε, καὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ Μορεάς) παρὰ ἕνας νεορωμαντισμὸς, ἀπλυστρωμένος ἀπὸ τὰ ἐλατώματα τῶν ρωμαντικῶν καὶ περασμένος ἀπὸ τὸ αἰσθητικὸ διῦλιστήριο τῶν συμβολιστῶν. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ τόνος του εἶναι καθαρὸς, μελωδικὸς καὶ γι' αὐτὸ βρῖσκει τόσο ἄμεση ἀπήχηση στὴν ψυχὴ μας. Πολλὰ ποιήματα τοῦ Καμπάνη ἀναδίνουν ἕνα βαθὺ καὶ ἀπέριτο συναισθηματικὸν τόνο, πὸν ὅμοιο μαὶτὸ σὲ πολὺ λίγων νεοελλήνων ποιητῶν τὰ ποιήματά συναντοῦμε. Νιώθουμε πὼς ἔρχεται ἀπὸ καθαρὴ πηγὴ. Ἡ πηγὴ ὅμως αὐτὴ φαίνεται, πὼς δὲν ἦτανε πλούσια. Γι' αὐτὸ ἴσως καὶ τόσο γρήγορα στέρευε. Μολονότι δὲ μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς ἂν εἶναι ὀριστικὸ ἢ προσωρινὸ μόνον τὸ στέρεμα, οὔτε ἂν καὶ ἔτσι λιγοστό, δὲν εἶναι πολύτιμο ἕνα τέτιο ἔργο. Ἐνα ἀπὸ τὰ πὸν δυνατὰ ἀσφαλῶς ποιητικὰ ταμπεραμέντα τῆς γενιᾶς πὸν ἐξετάζω εἶναι ὁ Βάρναλης. Ἡ ἐξέλιξη του ἀπὸ τὴν πρώτη ἐμφάνιση του ὡς σήμερα εἶχε ἐκδηλώσεις, πὸν ὅλες μᾶς σταματοῦν, πὸν ὅλες παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον. Γερὰ καλιεργημένο πνεῦμα ἐπιστημονικό, νοῦς κριτικώτατος, κατόρθωσε ὡς τόσο ὁ Βάρναλης νὰ διατηρήσει ἀκμαῖο τὸ ποιητικὸ του ἔνστιχτο, νὰ μὴν τὸ στομῶσει, ὅπως τόσο συχνὰ συμβαίνει ὅταν πολὺ μεγαλώσει ἢ διάθεση ἢ κριτικὴ, πράμα πὸν δείχνει πόσο ἔντονο εἶναι τὸ ποιητικὸ κύταρο του. Καὶ ὅταν ἀκόμη γράφει ποιήματα ἐξυπηρετικὰ τῆς ἰδεολογίας του, ποιήματα πὸν πηγάζουν ἀπὸ τὴν κριτικὴ του διάθεση, τόσο εἶναι πλούσιος ὁ συναισθηματικὸς του κόσμος, ὥστε κατορθώνει αὐτὸς νὰ δίνει τὸν κυρίαρχο τόνο, σ' αὐτοῦ τὰ μουσικὰ κύματα νὰ νοτίζονται.

Ἀπὸ τὴν ἑλληνολατρεία ξεκίνησε καὶ ὁ Βάρναλης ὅπως καὶ ὁ Σικελιανός. Μὰ, ἐνῶ ὁ Σικελιανὸς ἔμεινε σ' αὐτὴν, ὁ Βάρναλης ἔφτασε στὸ σοσιαλιστικὸ ἰδανικό. Καὶ ἡ ἑλληνολατρεία του ὅμως ἦταν ἄλλη ἀπὸ τοῦ Σικελιανοῦ. Ἦταν περισσότερο μορφικὴ, ἀλεξανδρινὴ, καὶ λοιπὸν λιγότερο πηγαία καὶ ὀρητικὴ ἀπὸ τοῦ Σικελιανοῦ, ὁ διονυσιασμὸς του εἶχε πὸν πολὺ ρωμαϊκὸ χαρακτήρα παρὰ ἑλληνικὸ. Ρητορικός, ρασιοναλιστικὸς, ἔμεινε δεσμώτης τῆς ὕλης, δὲν κατόρθωσε ν' ἀποπνευματωθεῖ. Τὸ ἀναπτέρωμα του ἦτανε φραστικὸ περισσότερο παρὰ πραγματικὸ. Αὐτὴ τουλάχιστο τὴν ἐντύπωση μοῦ κάνει ὁ «Διονυσιακὸς του Ὑμνος».

Πολὺ πὸν δυνατούς, πολὺ πὸν βαθεῖς, πολὺ γνησιότερους τόνους βρῆκε ὁ Βάρ-

ναλης στὸ νέο ἰδανικό του. Καὶ μὲ τὸ δίκιο του χωρὶς ἄλλο. Εἶναι ἕνα τόσο γόνιμο ἰδανικό τὸ ἰδανικό του, ἕνα τόσο «πραγματικὸ» ἰδανικό. Ὁ πόνος, ὁ οἶχος, ἡ συμπάθεια, ἡ ἀγάπη ἔκαναν τὴν ψυχὴ του ν' ἀναδίνει σκοποὺς (ὅπως τὸ «Τραγούδι τῆς Μαγδαληνῆς», οἱ «Μοιραῖοι»), πὸν θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ τοῦ δώσουν ἄλλα ἰδανικά. Ὅπως θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ βρεῖς σ' ἄλλα ὀλοστάσια καὶ βέλη τόσο φαρμακερὰ σὰν ἐκεῖνα, πὸν ξαπόλυσε τελεφταῖα (μὲ τὴν καυτεράδα γιουβανάλεια) στὸν «Καλὸ Πολίτη» καὶ στοὺς «Σκλάβους Πολιορκημένους». Εἶναι τόσο δυνατὴ ἡ σατυρικὴ αὐτὴ διάθεση τοῦ Βάρναλη, ὥστε καθόλου ἀπίθανο στὸ μέλλον ἀπὸ αὐτὴ νὰ πηγᾶσουν τὰ καλύτερα ἔργα του. Μὰ, καὶ ἂν δὲν πηγᾶσουν, χωρὶς ἄλλο αὐτὴ, ἀναγκαστικά, βαθύτατα θὰ τὰ χρωματίζει.

* * *

Ἀπὸ τρία χρόνια πρὶν ἀπὸ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους, κατὰ τὸ 1910, εἶναι ἡ ἐποχὴ, ὅπου πρωτοφανερώθηκε ἡ τρίτη μεταπαλαμικὴ γενιά. Τότε ὁ Λαπαθιώτης ἄρχισε νὰ δημοσιέβει πυκνότερα καὶ συστηματικότερα ποιήματα, πὸν ἔδειχναν καλλιτέχνη μὲ μορφωμένη ὀποσδήποτε αἰσταντικότητα καὶ κύριο, νὰ ποῦμε, στὰ ἐκφραστικά του μέσα, τότε ὁ Οὐράνης δημοσίεψε τις δυὸ πρώτες του ποιητικὲς συλογές, ὁ Φῶτος Γιοφύλλης τὰ «Ἀρχοντικά» του, ὁ Λέαντρος Παλαμᾶς, ὁ Ρήγας Γκόλφης, ὁ Ρῶμος Φιλύρας τὰ πρώτα τευς ποιήματα. Χρονολογικὰ σ' αὐτὴ τὴν γενιά θὰ ἔπρεπε ἴσως νὰ καταταχτοῦν καὶ ὁ Βάρναλης καὶ ὁ Καμπάνης. Γιατὶ ὁ Βάρναλης τότε ἔκαμε στὴν «Ἠγησῶ» τὴν πρώτη ἀξιόλογη του ἐμφάνιση. Οἱ «Κερῆθρες», μιὰ συλογὴ πὸν εἶχε ἐκδώσει ἕνα δυὸ χρόνια πρὶν, ἦταν πρωτόλειο μᾶλλον καὶ δὲν παρουσίαζαν μεγάλο ἐνδιαφέρον. Καὶ ὁ Καμπάνης στὴν περίοδο αὐτὴ δημοσίεψε τὰ περισσότερα του ποιήματα, πὸν τύπωσε πολὺ ἀργότερα κατὰ τὸ 1917 ἢ 18 μὲ τὸν τίτλο «Προσφορὰ στὸν Ἠφαιστο». Στὴν γενιά αὐτὴ συγκαταλέγω ἀκόμη τὸ Σπαταλᾶ ὄχι γιὰ τὴν ἡλικία του βέβαια, ἀλλὰ γιὰ τὸ χρόνια ἐκεῖνα εἶχε κιόλας ἀρχίσει νὰ γράφει τὰ πρώτα του ποιήματα, πὸν κράτησε ἀρκετὰ χρόνια ἀνέκδοτα. Ἡ γενιά αὐτὴ τοῦ Λαπαθιώτη δὲν παρουσιάζει τὴν κάποια ὀμοιογένεια, τὴν ἔστω καὶ ἔξωτερικὴ μόνον, πὸν παρουσιάζει ἡ προηγούμενη. Ἦταν, ὡς πρὸς τοὺς λυρικοὺς της τουλάχιστο, ἐντελῶς ἐτερογενή. Πράμα καθόλου περιέργο μὰ ἀπεναντίας πολὺ φυσικό, γιὰ τὴν ὄσο καὶ ἂν οἱ ἀντιπρόσωποι μιᾶς λογοτεχνικῆς γενιᾶς (ὅπως τῆς μεταπολεμικῆς π. χ. στὴ Γαλλία) διαμορφώθηκαν τὴν ἴδια ἐποχὴ, κάτω ἀπὸ συγγενικὲς, ἂν ὄχι καὶ ὀμοιες, ἐπιδράσεις, ὄσο καὶ ἂν εἶναι ποτισμένοι ἀπὸ τὸ γενικὸ πνεῦμα τοῦ καιροῦ, τὸ ἴδιο γιὰ ὄλους, ὡς τόσο εἶναι προπαντὸς ἄτομα καὶ μποροῦν πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς νὰ παρουσιάζουν περισσότερες ὀμοιότητες μὲ λογοτέχνες ἄλλων γενιῶν παρὰ μὲ τοὺς ὀμογάλαχτους συγκαρινούς τους. Ὅσο καὶ ἂν προσπαθῆσω (πράμα πὸν δὲν θὰ κάνω βέβαια, γιὰ τὴν σιχαίνομαι τὰ συστήματα καὶ τις μηχανικὲς ἐξηγήσεις τῶν φαινομένων, καὶ μάλιστα τῶν καλλιτεχνικῶν, τῶν πὸν περίπλοκων ἀπ' ὄλα) ὄσο καὶ ἂν προσπαθῆσω νὰ βρῶ συγγενεῖς ἢ ὀμοιότητες μεταξὺ τοῦ Φιλύρα, τοῦ Γκόλφη, τοῦ Λαπαθιώτη, τοῦ Οὐράνη, τοῦ Φώτου Γιοφύλλη, δὲν θάβρω καμιά, γιὰ τὴν καθέναν ἀπὸ τοὺς λυρικοὺς αὐτοὺς εἶναι καὶ ἕνα ἰδιαίτερο φυτὸ, πὸν, ὄσο καὶ ἂν μεγάλωσε κάτω ἀπὸ τὸν ἴδιο οὐρανὸ καὶ τράφηκε ἀπὸ τὸ ἴδιο χῶμα, ἔβγαλε ὡς τόσο τοὺς πὸν διαφορετικοὺς καρπούς. Καὶ θὰ ἦτανε πολὺ περιέργο ἂν συνέ-

βαινε τὸ ἀντίθετο, γιατί ὁ καλλιτέχνης δὲν εἶναι καρπούζι ἢ νιομάτα, πού, όταν τὰ φυτέψεις στὸ ἴδιο χώμα, βγαίνουν τὰ ἴδια πάντα (ἂν καὶ αὐτὰ ἀκόμη παραλλάζουν), μὰ ἄνθρωπος. Καὶ ἔτσι ἄλλωστε ἐξηγιέται, γιατί ἓνας μόνο Δάντης βγήκε στὴν Ἰταλία καὶ πλάι σ' αὐτὸν ὁ Βοκάκιος, ἓνας Δοστογιέφσκι στὴ Ρωσία καὶ πλάι σ' αὐτὸν ὁ Τουργκένιεφ, ἓνας Ρεμπώ στὴ Γαλλία καὶ πλάι σ' αὐτὸν ὁ Κολλέ. Θὰ μὲν πούν ἴσως πὼς σὲ κάθε ἐποχὴ ἐνεργοῦν διάφοροι παράγοντες, πὼς ὑπάρχουν στὴν ἀτμόσφαιρα κάθε ἐποχῆς χίλιες συμπυκνωμένες ἢ σκόρπιες δυνάμεις καὶ ἄλλες ἀπ' αὐτὲς ἐπηρεάζουν τὸ Δάντη καὶ ἄλλες τὸ Βοκάκιο, ἄλλες τὴ Γεωργία Σάνδη καὶ ἄλλες τὸν Στανιάλ. Πάντα ὅμως πὼς ἔπρεπε νὰ ὑπάρχουν στὴν ἐποχὴ τοῦ Δοστογιέφσκι οἱ συνθήκες, οἱ προϋποθέσεις, πού ἐξαιτίας τους γενήθηκε αὐτός, ὅπως καὶ οἱ συνθήκες καὶ προϋποθέσεις, πού ἐξαιτίας τους γενήθηκε Τουργκένιεφ. Ἡ παραστατικότερα ἀκόμη : ὁ Σαίκσπηρ δὲ θὰ μπορούσε νὰ γενηθεῖ τὸ 18ον αἰῶνα π. Χ. καὶ ἔξω ἀπ' τὴν Ἀγγλία. Διάβολε! καὶ ποιὸς λέει ὄχι; Μὴ μοῦ πῆτε ὅμως πὼς καὶ δὲν ἔπρεπε προπαντὸς νὰ εἶναι Σαίκσπηρ, δηλαδή ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους, πού γενιούνται κάθε δέκα αἰῶνες!

Εἴκοσι καὶ εἴκοσι δυὸ χρόνων ἦταν περίπου τὸ 1910 ὅλοι οἱ λυρικοὶ τῆς γενιᾶς πού ἐξετάζω, τῆς τρίτης μεταπалаμικῆς. Τὸ «νεαρὸ» τῆς ἡλικίας τους φαίνεται σ' ὅλα τὰ ἔργα τους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἦταν ἀσχημάτιστα ἀκόμη, ἔφεραν φανερότατα τὰ ἴχνη ἀναφομοίωτων ἐπιδράσεων, ποικίλων, βιαστικῶν, παροδικῶν ἐπιδράσεων, πού ἀπ' αὐτὲς λυτρώθηκαν μετὰ καιρὸ καὶ ὁ Οὐράνης καὶ ὁ Λαπαθιώτης καὶ ὁ Γκόλφης καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι ἐκείνης τῆς γενιᾶς. Μόνο ἴσως στὸν Φιλύρα διακρίνεις γενικά καὶ τότε ἀκόμη μὴ φωνὴ ὄχι νοθεμένη, δειλὴ καὶ φτωχὴ βέβαια, πού τὴν πλούτισε ὀργότερα, καὶ στὸ Λαπαθιώτη μιὰν ἀγνή μελωδικὴ γραμμή, μιὰν ἀβροὴ καὶ τρυφερὴ διάχυση, ἓναν αἰσθηματικὸ τόνο ἀρκετὰ καθαρό, πού ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι καὶ σήμερα ἀκόμη οἱ κύριες νότες τῆς προσωπικότητάς του. Ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους μοῦ φαίνεται, πὼς ὁ Οὐράνης παρουσίασε τὸ πιὸ πλούσιο καὶ μεστὸ ποιητικὸ ἔργο. Οἱ «Νοσταλγίες» παρ' ὅλες τὶς μορφικὲς τους ἀτέλειες, παρ' ὅλη τους τὴν κάποια πεζολογία εἶναι, μαζί με τὰ ποιήματα τοῦ Καβάφη, τὸ πιὸ μοντέρνο, τὸ πιὸ «συγχρονισμένο» ποιητικὸ ἔργο πού ἔχομε, καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὸ Φιλύρα ἀνεπιφύλακτα πιστέβω, πὼς εἶναι ἡ ἀγνότερη σύγχρονη ἑλληνικὴ ποιητικὴ διάθεση.

* *

Μένει νὰ ἐξετάσω ἀκόμη δυὸ ποιητικὲς γενιές, τὴ δική μας καὶ τὴν κατοπινὴ. Ὁμολογῶ πὼς γιὰ τὴ δική μας τουλάχιστο αἰσάνομαι κάποιο δισταγμὸ νὰ μιλήσω, γιατί τοὺς ἀνθρώπους μᾶς γενιᾶς τοὺς συνδέουν τόσο περιεργοὶ δεσμοί! Μαζὶ ξεκίνησαν μιὰ μέρα, παιδιά σχεδόν, γιὰ τὴν ἴδια ἀπατηλὴ Κολχίδα, μαζί ἀνθρωθήκανε, μαζί περῶσαν χαρὲς, ἀγῶνες, δοκιμασίες. Τὰ ἴδια πνευματικὰ ἰάματα τοῖς πότισαν, τὴν ἔξαρση καὶ τὴ μεταρσίωση, πού δὲν ἔβρισκαν στὴ ζωὴ, ἀπὸ τὰ ἴδια μαγικά βιβλία, τὰ τόσο φαρμακερὰ ἀλοῖμονο! τὶς ζητούσαν. Νύχτες δλόκληρες πλανήθηκαν ἀπαγγέλλοντας στίχους, ξεχνώντας τὸν τόπο καὶ τὴ στιγμὴ, ξεχνώντας τὰ πάντα, μεθώντας ἀπὸ τὶς ἐξαισιώτερες μουσικὲς, πού ἤχησαν ποτὲ σὲ ἀφτιά ἀνθρώπων. Πόσο ἀπαλούς, πόσο τρυφερούς δε-

σμούς δημιούργησαν οἱ καθημερινὲς αὐτὲς ἐπαφές, οἱ ἀναγκαῖες ὅσο καὶ τὸ ψομὶ καὶ τὸ νερό, ποιὸς ποτὲ θὰ τὸ πεῖ; Διαβάζαμε ἓνα βιβλίον καὶ τρέχαμε νὰ ποῦμε τὴ χαρὰ μας στὸ φίλον μας. Δὲν κάναμε ἐπίδειξη σκέψεων, δὲ θέλαμε νὰ φαντάζουμε γιὰ νέες κατακτήσεις, ν' ἀκονίσουμε τὴν σκέψη μας. Ὅχι. Λιποῦσε ἡ ψυχὴ μας γιὰ μιὰ ἄλλη ψυχὴ, καλοῦσε ἡ ψυχὴ μας μιὰν ἄλλη ψυχὴ! Πὼς λοιπὸν ψύχραιμα νὰ μιλήσω γιὰ τὴ γενιά μου!

Εἴμαστε καὶ δὲν εἴμαστε εἴκοσι χρόνων, ὅταν ξέσπασε ὁ μεγάλος πόλεμος. Κανεὶς ποτὲ δὲ θὰ νιώσει σὲ πόσο βαθμὸ με τὶς μεταβολές, πού ἔφερε στὶς ὕλικές συνθήκες τῆς ζωῆς, κράτησε ὁ πόλεμος αὐτὸς τὴ δημιουργικότητα μας. Ἐνῶ ὡς τότε ἡ ὑπαρξὴ μας κέντρο εἶχε τὴν παραγωγὴ τῆς ψυχῆς μας, τοῦ νοῦ μας τὸ φῶτισμα, τώρα ἔπρεπε γιὰ νὰ ζήσουμε νὰ ὑποταχτοῦμε στὴν ὕλη, νὰ γίνουμε σκλάβοι. Καὶ γίναμε. Καὶ ὅμως καὶ μεῖς καὶ οἱ κατοπινοὶ μας (οἱ πρωιμότερα ἀπὸ μᾶς σκλαβωμένοι) μέσα στὰ αἵματα καὶ στὶς λάσπες προσπαθήσαμε κάτι νὰ πλαστουργήσουμε. Ἐδωκαν καὶ οἱ γενιές μας (καὶ ὄχι καὶ τόσο λιγοστὰ ὅσο θὰ ἦταν φυσικὸ καὶ γιὰ ὕλικους καὶ γιὰ αἰσθητικούς λόγους) τοὺς ποιητικούς τους καρπούς. Ἄς δοῦμε τί ἀξίζουν καὶ αὐτοὶ ἔτσι ὅπως ὡς σήμερα φάνηκαν. Καὶ πρῶτα πρῶτα, παρουσιάζουν οἱ δυὸ τηλεφταιῆς ἑλληνικὲς γενιές μερικὰ γενικά γνωρίσματα, κάποια κοινὰ χαρακτηριστικὰ πού νὰ τοὺς δίνουν μιὰ ἰδιαίτερη φυσιογνωμία; Μοῦ φαίνεται πὼς ναί, καὶ πὼς τὰ κυριότερα ἀπὸ τὰ γνωρίσματα αὐτὰ εἶναι.

1ο) Ὅτι οἱ Βαλκανικοὶ πόλεμοι δὲν τοὺς ἐπηρέασαν σχεδόν καθόλου, καὶ ὁ εὐρωπαϊκὸς ἐλάχιστους ἔσπρωξε πρὸς τὸν ἀνθρωπισμὸ (τὴν ποίηση ἔχω πάντα ὑπ' ὄψει μου).

2ο) Ὅτι οἱ πολὺ νέες εὐρωπαϊκὲς ποιητικὲς σχολές δὲν τοὺς ἐπηρέασαν.

3ο) Ὅτι ὅλοι σχεδόν ἐπηρεάστηκαν ἀπὸ τὸν Παλαμά, ἀλλὰ οἱ περισσότεροι (καὶ οἱ καλύτεροι ἴσως), ποιὸς γρήγορα ποιὸς ἀργά, λυτρώθηκαν ἀπὸ τὴν ἐπίδραση του, χωρὶς ὡς τόσο νὰ περιπέσουν στὴν ἐπίδραση ἄλλου νεοέλληνα ποιητῆ, οὔτε καὶ τοῦ Σολωμοῦ.

Αὐτὰ εἶναι μοῦ φαίνεται, γενικά, γενικότερα, τὰ κυριότερα γνωρίσματα τῶν δυὸ τηλεφταιῶν ποιητικῶν γενιῶν.

Ἰσως ὅμως καὶ κάποιο ἄλλο ἀκόμη. Δυὸ λυρικοὶ τῆς γενιᾶς μας, ὁ Παπατσώνης καὶ ὁ Δούρας, (σύχρονα με τὸ Σικελιανὸ εἶναι ὀλήθια ὄχι ὅμως καὶ ἐπηρεασμένοι ἀπ' αὐτὸν) πλούτισαν τὸ νεοελληνικὸ λυρισμὸ με μιὰ νότα, πού τοῦλειπε ὡς τώρα : τὴν νεοχριστιανικὴ. Μεγαλωμένος στὴν ἀτμόσφαιρα τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ὁ Παπατσώνης, ποτισμένος ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση βιβλίων λειτουργικῶν καὶ ἄλλων τοῦ καθολικισμοῦ διάπλασε μιὰ ψυχικότητα, πού δὲν ἦταν καθόλου πλαστὴ, ἀλλὰ τὸ ὄργανο, νὰ ποῦμε, καταστάλαγμα τῆς ιδιοσυγκρασίας του καὶ τῶν μυστικότερων ἐπιταγῶν τῆς φύσης του. Ἡ ποιητικὴ ἐκδήλωση τῆς ψυχικότητάς αὐτῆς εἶναι περιεργότατη. Πιὸ τεχνικὴ κάπως ἀπὸ τὴν πηγὴ της, (τὸ ἀνθρώπινο βάθος ἀπ' ὅπου ἀνάβρυζε) ὡς ἀπὸ τὴν πηγὴ της, (τὸ ὄργανο) ὅλα τὰ στοιχεῖα τῶν πρωτογενῶν καὶ ὑπερώριμων ταυτόχρονα τεχνῶν. Ἐχει τὴ θεληματικὴ ἀδεξιότητα τῶν πριμιτιβιστῶν, τὸν ἰρασιοναλισμὸ καὶ τὴν ἀφέλεια τους, ἐπαναλήψεις, φλυαρίες παιδικές, ἀταξία, χαλαρωμένη καὶ σχεδόν μηδαμινὴ σύνθεση, λεχτικὴ ἀκατιαστασία, καὶ πλῆθος ἄλλα γνωρίσματα, προτερήματα ἢ ἐλαττώματα, κατὰ τὰ γούστα, πού συναντοῦμε στοὺς πριμιτίφ ὅσο καὶ στοὺς συ-

χρόνους μας (σ' αυτούς περισσότερο) μιμητές τους. Είναι αναντίρρητο ως τόσο, πώς σε πολλά ποιήματα του ο Παπατσώνης παρουσιάζει μερικά από τα μεγαλύτερα χαρίσματα των πρωιμίων: αγνότητα, φρεσκάδα, απλές και λιτές γραμές, ένα σαν παιδιατικό σχεδόν θάμπωμα μπρός στα πράγματα.

Ο νεοχριστιανισμός του Δούρα είναι έντελως διάφορος, ποτισμένος από τη Γραφή μάλλον παρά από το Ευαγγέλιο, τονίζει κατά προτίμηση ύμνους στην τρομερή δύναμη του Ίεχωβά. Συνεπαίρνεται δλόκληρος, μεθ' δλόκληρος από τη δόξα του Θεού του, σ' αυτόν όλη του την ύπαρξη προσφέρει ολοκαύτωμα. Ο Δούρας είναι ο «πιστεύων χριστιανός», που τίποτε δε μπορεί να κλονήσει την πίστη του. Και από την πίστη του αυτή δονούνται και φλέγονται όλοι οι στίχοι του, σίχοι ρητορικοί ίσως κάπως, που συγκινούν ως τόσο και τους πιο άπιστους, φαντάζομαι, γιατί είναι γνήσιο το αίτημα απ' όπου έχουν πηγάζει.

Η νεοχριστιανική αυτή τάση (και αυτή διχασμένη καθώς είδαμε) είναι η μόνη, κάπως σταθερή, που συναντούμε στις δυο τελεφταίες ελληνικές ποιητικές γενιές. Οι άλλες τάσεις είναι όσοι και οι λυρικοί. Ο Αθάνας εμπνέεται από την ελληνική επαρχιακή ζωή, αποκλειστικά σχεδόν, και στο στίχο του, τον πότε άδρό και πότε λυγερό και μελωδικό, τον πότε μακρόσυρτο και πότε σαν χορευτικά γοργό, περνούν όλες οι χαρές και όλες οι λύπες, όλοι οι πόνοι και όλοι οι καυμόι μιας ζωής στενής και μονότονης, αλλά και σαν πιο άγνης από την δική μας και στερεής. Δεν είναι βέβαια πολύ πλατύς ο ψυχικός του κόσμος, άλλ' είναι γνήσιος και βρίσκεται σε μια λυγερή πάντα ίσοροπία με τον υλικό. Έντελως αντίθετος από τον Αθάνα είναι ο Τέλλος Άγρας. Άγνος επαρχιώτης ο πρώτος, φαρμακερό λουλούδι της μεγαλούπολης ο δεύτερος.

Επηρεασμένος από το Μορεάς στην αρχή (όχι μόνον των «Stances») ο Άγρας ξεδίπλωσε σε πολλές και ποικίλες φάσεις το ποιητικό του ταλέντο.

Με διάθεση από φυσικό πιο πολύ νοσηρή, ζήτησε και ποτίστηκε απ' όλα τα δηλητήρια, και η αγάπη του για την αγροτική ζωή, που τόσο θερμά την τραγουδεί, δεν είναι κατά βάθος παρά ο πόθος για ξεκούρασμα του τυρανισμένου ανθρώπου, η δίψα γι' απλότητα μιας πολυσύνθετης (και γι' αυτό δυστυχημένης) ψυχής. Την τυρανία αυτή, που είναι και αυτοτυρανία, τη βρίσκω ως και στη μορφή των ποιημάτων του ακόμη. Πολύ σπάνια, ποτέ σχεδόν, δεν είναι άβιαστη, αυθόρμητη, μα πάντα έχει τα σημάδια της κατεργασίας, μιας κατεργασίας επίμονης, κουραστικής, που απ' αυτήν βγαίνει ξαντλημένος ο εργάτης. Θα μας δώσει τάχα ο Τέλλος Άγρας το προσωπικό έργο που περιμένουμε απ' αυτόν; Ποιος ξέρει! Πάντως όμως για να μας το δώσει ή πρέπει να γίνει απλούστερος ή να παροξύνει ακόμη περισσότερο τη νοσηρότητα του σπρώχνοντας την στα άκρα σαν τον Κορμπιέρ και τον Λαφόργκ.

Θα είναι ίσως τρία ή τέσσερα χρόνια που δεν έδημοσίευε ποίημα ο Μπαρλάς. Να έχει αποκλειστικά τάχα επιδοθεί στη μετάφραση των «Fleurs du Mal» ή μήπως άλλες ασχολίες, πολύ πεζότερες και επιταχικότερες δεν τον αφήνουν ν' ασχοληθεί με την ποίηση; Και όμως ο Μπαρλάς από το 1912 έως το 1918 ή 20 υπήρξε από τους πιο γόνιμους λυρικούς της γενιάς μας. Χειμαρώδης, μεγαλόστομος, παρουσίασε σειρά όλη από ποιήματα, μακρόπνοα το πιο πολύ, που το κύριο χαρακτηριστικό τους ήταν η φραστική χλιδή. Αντιχριστιανός ως το κόκαλο, ποτισμένος από τα νάματα των αρχαίων ελληνικών ιδανικών όσο και

από το νιτσεισμό, τραγούδησε τη δύναμη, την όμορφιά, την υγεία, κάθε τι που κάνει αισθησιακότερη και ήρωϊκότερη τη ζωή. Και φαίνεται πως σ' αυτή την αντίληψη έμεινε, πλουτισμένη ίσως μόνο, γιατί και η «Προσευχή των Πεπεδημένων», το ωραιότερο του κατά την γνώμη μου ποίημα, δεν είναι παρά μια έκφραση της προσοχής της ζωής μ' όλους της τους φειχτούς αγώνες και τους πόνους, ή έξαρση του πιο απόλυτου ήρωϊσμού.

Με τον Καρυωτάκη και το Στασινόπουλο θα κλείσω τη μελέτη των δυο μας τελεφταίων ποιητικών γενιών. Είναι και οι δύο άρκετά έκδηλωμένοι, ώστε να μπορεί κανείς να συλλάβει όποσδήποτε καθαρά την προσωπικότητα τους, όπως τουλάχιστο φανερώνεται στην ως τώρα γνωστή εργασία τους. Ο Καρυωτάκης κατά την γνώμη μου είναι ο καλύτερος νέος μας λυρικός. Με άνθρωπισμό πλατύ, με μια βαθειά φιλοσοφική ενόραση της ζωής, πικρή και πεσιμιστική είναι αλήθεια, μα όχι και ρητορική, με πλούσιο συναισθηματικό κόσμο, έχει όλα τα χαρίσματα ενός αξιού του όνόματος λυρικού. Ο συναισθηματισμός του έκδηλώνεται με όλη την μοντέρνα οξύτητα, μας άδράχτει, μας γεμίζει, και τα εκφραστικά του μέσα είναι άρτια, ανάλογα δηλαδή με το περιεχόμενο πάντα, και μουσικά. Βρίσκω ακόμη πως ο Καρυωτάκης είναι ο μόνος μας ποιητής, που το δραματικό, το παθητικό, το τραγικό στοιχείο της ζωής μπορεί και το συγκερνά, σαν τον Χάμσον και σαν τον Χάινε και σαν μερικούς γάλλους fantaisistes, με την ειρωνία εκείνη, που είναι σαν αναστροφος λυγμός, με το γέλιο, που, ενώ χύνεται, κομπιάζει με την cocasserie, με το esprit clownesque, με όλη εκείνη τη διάθεση, που πηγάζει από πλήριο σκεπτικισμό και νυχλισμό, από τέλεια ψυχική διάλυση, και που με τίποτε δεν εκφράζεται καλύτερα όσο με το ύστερικό εκείνο κλιψόγελο χί! χί! χί! του Νάγκελ και του Βερλαίν. (hi! hi! hi! les amants bizarres!) Η πρωτοτυπία του Στασινόπουλου βρίσκεται στο ότι είναι αποκλειστικά συναισθηματικός ποιητής. Στα περισσότερα, σε όλα του σχεδόν τα ποιήματα, δεν εκφράζει παρά «ψυχικές καταστάσεις» μόνο, υποβάλει πιο πολύ, γιατί και ο Στασινόπουλος είναι ποιητής μουσικός όσο και ο Καρυωτάκης. Πάντα γυρισμένος προς τον ψυχικό του κόσμο, που μόνος τον ενδιαφέρει, είναι τόσο δοσμένος σ' αυτόν, ώστε κατορθώνει όχι μόνο να δίνει το χρωματισμό του συναισθήματος του και στα στοιχεία του έξωτερικού κόσμου που χρησιμοποιεί, αλλά και με μόνη την περιγραφή εικόνων του έξωτερικού κόσμου να μας δίνει όλη την συναισθηματική του διαπασών. Και αυτό είναι μια από τις κυριότερες τάσεις και ένα από τα κυριότερα γνωρίσματα του σύγχρονου λυρισμού.

* * *
Έδώ τελειώνει η μελέτη μου δε θα επιχειρήσω να βγάλω συμπεράσματα, ούτε να ανακεφαλαιωθώ, όπως έχει επικρατήσει να γίνεται σε τέτοιου είδους μελέτες. Θα παρακαλέσω μόνο τον αναγνώστη να μου συχωρέσει τις ελείψεις που σίγουρα θάχει ή γοργή μου αυτή επισκόπηση του σύγχρονου ελληνικού λυρισμού. Άς λάβει υπ' όψει του μόνο τούτο: πως πραγματέφτηκα (κουτσά-στραβά, αδιάφορο) σε ένα άρθρο θέμα, που χρειαζότανε δλόκληρο βιβλίο.

[Η «Αναγέννηση» θα είχε να παρατηρήσει στη μελέτη του κ. Παράσχου, πως δε μεταχειρίζεται καθόλου την κοινωνιολογική έρμηνεία και επισκόπηση στην έρευνα του. Τη δημοσίευσσε όμως για τη συστηματική της επισκόπηση, που πρώτη φορά γίνεται και για πολλές αξιόλογες μερικότερες παρατηρήσεις του].

δυσάρεστες στις όχι διανοητικές συγκινήσεις, όπως και οι παλιές, κι έτσι θα τις δεχτούν μόνο οι άνθρωποι, που αισιάνονται μια ισχυρή συμπαθητική όρμη για την επιστήμη. Άς ιδούμε όμως πώς είναι το έπιχείρημα.

* *

Υπάρχει, για ν' αρχίσω, η ιστορική όψη. «Δέ μπορεί να υπάρξει ζωντανή επιστήμη» λέει ο καθηγητής Whitehead «αν δεν υπάρχει διαδομένη μια έμφυτη πεποίθηση στην ύπαρξη μιας «τάξης πραγμάτων» (order of things) και ειδικά μιας «φυσικής τάξης» (order of Nature). Η επιστήμη μόνο από ανθρώπους, που είχαν από τα πριν την πίστη αυτή, μπορούσε να δημιουργηθεί και γι αυτό οι αρχικές πηγές της πίστης πρέπει να είναι προεπιστημονικές. Όμως κι άλλα στοιχεία ένωθήκανε, για να δημιουργήσουν την πολυσύνθετη νοοτροπία, που χρειαζόταν για την εξύψωση της επιστήμης. Στην Έλληνική άποψη της ζωής, εξακολουθεί ο Whitehead, επικρατούσε το δραματικό στοιχείο κι επομένως έτεινε να τονίζει πότερο το τέλος παρά την αρχή. Αυτό ήταν ένα μειονέκτημα από επιστημονική άποψη. Από την άλλη μεριά, η Έλληνική τραγωδία καλλιεργούσε την ιδέα της Είωρμένης, που διεφκόλυνε την άποψη, πώς τα περιστατικά γίνονται απαραίτητα από τους Φυσικούς Νόμους. Η Είωρμένη της Έλληνικής Τραγωδίας γίνεται στη νεότερη σκέψη η «τάξη της Φύσης». Η μοιρολατρική άποψη δυναμώθηκε από το Ρωμαϊκό νόμο. Η Ρωμαϊκή Κυβέρνηση, αντίθετα από τον ανατολίτικο δεσποτισμό, δεν ένεργούσε (τουλάχιστο στη θεωρία) αυθαίρετα, μά σύμφωνα με κανόνες, που είχαν όριστεί από τα πριν. Απαράλαχτα, ο Χριστιανισμός πίστεψε, πώς ο Θεός ένεργούσε σύμφωνα με νόμους, ήταν όμως νόμοι, που αυτός ο ίδιος ο Θεός τους είχε δημιουργήσει. Όλ' αυτά διεφκόλυναν την εξύψωση της ιδέας του Φυσικού Νόμου, που είναι ένα συστατικό μόριο της επιστημονικής νοοτροπίας.

* *

Οι όχι επιστημονικές πεποιθήσεις, που έμπνεύσανε την εργασία των πρωτοπόρων της 16ης και 17ης εκατονταετηρίδας, αναπτύσσονται μ' ένα πολύ θαυμαστό τρόπο από τον καθηγητή Burtt με τη βοήθεια πολλών, λίγο γνωστών, πρωτότυπων πηγών. Φαίνεται, για ν' αναφέρουμε ένα παράδειγμα, πώς η έμπνευση του Κέπλερ ήταν κυρίως ένα είδος Ζωροαστρικής λατρείας του ήλιου, που άσπαστηκε σε μια κριτική περίοδο της νεότητας του. «Ήταν κυρίως από τέτοιους στοχασμούς, όπως η θεωροποίηση του Ήλιου και της κανονικής τοποθέτησης του στο κέντρο του Σύμπαντου, που ο Κέπλερ στα χρόνια του έφηβικού του πυρετού και της θερμής του φαντασίας παρακινήθηκε να δεχτεί το νέο σύστημα». Σ' όλη τη διάρκεια της Αναγέννησης υπήρχε μια όρισμένη έχτροπάθεια ενάντια στο Χριστιανισμό, που βασιζόταν κυρίως πάνω στο θαυμασμό της ειδολωλατρείας της αρχαιότητας. Δεν τόλμησαν να τη δείξουν στα φανερά σαν ένα σύστημα μά η έχτροπάθεια αυτή στάθηκε άφορμή για την αναβίωση της αστρολογίας, που η Έκκλησία την είχε καταδικάσει, γιατί έφερνε στο φυσικό ντετερμινισμό. Η έχτρική στάση ενάντια στο Χριστιανισμό ήταν ένωμένη με δεισιδαιμονία, απαραίτητα όπως και με την Επιστήμη—και κάποτε κάποτε, όπως στην περίπτωση του Κέπλερ, με τα δυο σε στενή ένωση.

* *

Μά υπάρχει κι άλλο συστατικό μόριο εξ ίσου σπουδαίο, μά άνυπαρχτο στους Μέσους Χρόνους κι όχι κοινό στην Αρχαιότητα—δηλαδή ένα ενδιαφέρον για τα «άκαμπτα και μη αναγώγιμα φαινόμενα». Περιέργεια για τα φυσικά φαινόμενα βρίσκεται και πριν από την Αναγέννηση σε άτομα, όπως λ.χ. στον αυτοκράτορα Φρειδερίκο τον ΙΙ και στον Roger Bacon. Μά στην Αναγέννηση σαν άστραψη γίνθηκε κοινή ανάμεσα στους αναπτυσσόμενους ανθρώπους. Στον Montaigne βρίσκεται κανείς την περιέργεια, χωρίς όμως ενδιαφέρον για το Φυσικό Νόμο και γι αυτό δε μπορεί ο Montaigne να όνομαστεί άνθρωπος της επιστήμης. Μια Ιδιάζουσα συγκώνευση των γενικών και ειδικών ενδιαφερόντων προϋποθέτει η σπουδή της Επιστήμης το ειδικό εξετάζεται με την έλπιδα να ριχτεί φώς στο γενικό. Στο Μεσαίωνα νομιζόταν, πώς,

θεωρητικά, το ειδικό μπορούσε να βγει από γενικές αρχές στην Αναγέννηση οι γενικές αυτές αρχές έπεσαν σε άνυποληψία και το πάθος για την Ιστορική αρχαιότητα δημιούργησε ένα έντονο ενδιαφέρον για τα ειδικά περιστατικά. Το ενδιαφέρον αυτό ενεργώντας πάνω σε πνεύματα, που είχαν παρασκευαστεί από τις Έλληνικές, Ρωμαϊκές και σχολαστικές παραδόσεις, δημιούργησαν έπιτέλους την πνευματική ατμόσφαιρα, που έκαμε δυνατή την έμφάνιση του Κέπλερ και του Γαλιλαίου. Και φυσικά ένα μέρος από την ατμόσφαιρα αυτή, που περιτοίχιζε την εργασία τους, διαδόθηκε και στους σημερινούς διάδοχους τους. «Η Επιστήμη ποτέ της δεν άπομακρύνθηκε από την πηγή της της ιστορικής στάσης της τελειοφταίας Αναγέννησης. Κυριαρχικά έχει παραμείνει μια αντίρασιοναλιστική κίνηση, βασιζόμενη πάνω σε μια άφελή πίστη. Ό,τι όρθολογισμός έχει χρειαστεί, τον έχει δανειστεί από τα μαθηματικά, που είναι ένα λείψανο του Έλληνικού ρασιοναλισμού, ακολουθώντας την επαγωγική μέθοδο. Η επιστήμη άποκηρύχνει τη φιλοσοφία. Μ' άλλα λόγια ποτέ της δεν ενδιαφέρθηκε να δικαιολογήσει την πίστη της, η να εξηγήσει το νόημα της και έχει παραμείνει ήμερα άδιάφορη για την άνασκευή της, που έγινε από τον Hume.

* *

Μπορεί η Επιστήμη να έπιζησει άμα τη χωρίσουμε από τις προϋποθέσεις, που έτρεφαν τη βρεφική της ηλικία; Η άδιαφορία της επιστήμης για τη φιλοσοφία χρωσιέται βέβαια στην καταπληχτική έπιτυχία της έχει τονώσει την αίσθηση της ανθρώπινης δύναμης, κι επομένως έχει γίνει όλοτετα εύχαριστη παρ' όλες τις κατά καιρούς συμπλοκές της με την όρθόδοξη θεολογία. Στους τελειοφταίους όμως χρόνους η επιστήμη έχει σπρωχτεί άπ' αυτά τα δικά της προβλήματα να ενδιαφερθεί και για τη φιλοσοφία. Αυτό είναι ειδικότερα αλήθεια για τη θεωρία της σχετικότητας με το βύθισμα της του χώρου και του χρόνου σε μια μόνη χωροχρονική διάταξη των φαινομένων. Αυτό είναι αλήθεια, απαραίτητα και για τη θεωρία των βολίδων (quanta) με τη φανερό της άνάγκη της άσύνεχης κίνησης. Επίσης σ' άλλη σφαίρα, η φυσιολογία και η βιοχημεία κάνουν έισβολές στην ψυχολογία, κι αυτό άπειλει τη φιλοσοφία σ' ένα ζωτικό σημείο. Το έργο του καθηγητή Watson «Behaviourism» είναι η λεπίδα αυτής της έφοδος, που, ενώ συνεπάγεται το αντίθετο του σεβασμού για τη φιλοσοφική παράδοση, ώστόσο, άναγκαστικά στέκει πάνω σε μια δική της φιλοσοφία. Για τέτοιους λόγους, η επιστήμη και η φιλοσοφία δε μπορούν πια να διατηρήσουν μιάν ουδετερότητα, μά πρέπει να γίνουν είτε φίλες, είτε έχτρικές. Δέ μπορούν να γίνουν φίλες, έχτος αν η επιστήμη μπορεί να σταθεί στον έλεγχο, που η φιλοσοφία διεκδικεί στις περιοχές της. Αν δε μπορούν να είναι φίλες, το μόνο που μένει είναι να καταστρέψει η μια την άλλη. Δεν είναι δυνατό πια, παρά η μια μόνο από τις δυο να παραμείνει κυρίαρχη.

Ο Dr Whitehead προσφέρει δυο έπιχειρήματα σχετικά με μια άποψη για τη φιλοσοφική δικαίωση της επιστήμης. Από τη μια μεριά, μάς παρουσιάζει όρισμένες καινούργιες αντίληψεις, που σύμφωνα μ' αυτές η φυσική της σχετικότητας και των βολίδων μπορεί ν' άνοικοδομηθούν μ' ένα τέτοιο τρόπο, που διανοητικά είναι πιο ίκανοποιητικός από τα οποιαδήποτε άποτελέσματα, που μάς δίνουν οι κοματιαστές τροποποιήσεις στην παλιά αντίληψη της στερεάς ύλης. Το μέρος αυτό της εργασίας του Dr Whitehead, αν κι όχι τέλεια έξελιγμένο—πράμα που μπορούμε να έλπίζουμε να δούμε μια μέρα—βρίσκεται μέσα στην επιστήμη, στην πλατιά της σημασία, και είναι ίκανό να δικαιωθεί με τις συνηθισμένες μέθοδες, που μάς οδηγούν να προτιμούμε μια θεωρητική έρμηνεία μιας σειράς από περιστατικά, από μιάν άλλη έρμηνεία. Τεχνικά το μέρος αυτό είναι πολύ δύσκολο και δε θα μιλήσω πια γι αυτό. Από τη δικιά μας την τωρινή άποψη, η σπουδαία ύψη της εργασίας του Dr Whitehead είναι το πιο φιλοσοφικό της μέρος. Όχι μόνο μάς προσφέρει μια καλύτερη επιστήμη μά και μια φιλοσοφία, που νομιζεται, πώς κάνει την επιστήμη αυτή τόσο ρασιοναλιστική, που ποτέ της η πατροπαράδοτη επιστήμη δεν υπήρχε από την εποχή του Hume. Η φιλοσοφία αυτή του Dr Whitehead στο κυριότερο της μέρος είναι όμοια με τη φιλοσοφία του Bergson. Η δυσκολία που βρίσκω εδώ είναι, πώς, έφ' όσο οι καινούργιες αντίληψεις του Dr Whitehead μπορούν να σωματοποιηθούν σ' ένα τύπο, που μπορεί να υποβληθεί στις κοινές επιστημονικές και λογικές δοκιμασίες, δε φαίνεται να έχει για άλυφαίτητο συμπέρασμα τη φιλοσοφία του. Τη φιλοσοφία του επομένως πρέπει να την παραδεχτούμε πάνω σ' αλήθινά της στοιχεία

Δεν πρέπει να τη δεχτούμε απλώς για το λόγο, πώς, αν είναι αληθινή, δικαιώνει την επιστήμη. γιατί το πρόβλημα, που μας απασχολεί, είναι κατά πόσο η επιστήμη μπορεί να δικαιωθεί. Πρέπει να εξετάσουμε απ' ευθείας κατά πόσο η φιλοσοφία αυτή φαίνεται σε μας πώς είναι πραγματικά αληθινή. Κι εδώ βρίσκουμε τον εαυτό μας μπλεγμένο μ' όλες τις παλιές περιπλοκές.

*
* *

Θά πάρω μόνο ένα σημείο, που είναι άκροσφαλές. Ο Bergson, όπως ο καθένας μας γνωρίζει, θεωρεί, πώς το παρελθόν έπιζει στη μνήμη, κι ακόμα υποστηρίζει, πώς τίποτα πραγματικά δεν ξεχνιέται. Στα σημεία αυτά ο Dr. Whitehead φαίνεται πώς συμφωνεί. Τώρα, αυτό είναι πολύ καλό σαν μια ποιητική έκφραση του λόγου, μα δε μπορεί—θα λέγα—ν' αποδειχτεί σαν ένας επιστημονικός σωστός τρόπος έκθεσης των περιστατικών. Αν αναπαρστήσω κάποιο περασμένο περιστατικό, λ.χ. την άφιξη μου στην Κίνα, είναι ένας απλός τρόπος όμιλίας να λέω, πώς φτάνω στην Κίνα άλλη μια φορά. Ορισμένες λέξεις ή παραστάσεις ξαναζούν, όταν αναθυμούμαι και οι λέξεις ή παραστάσεις αυτές είναι σχετικές μ' αυτό που αναπαρσταίνω και τα δυο σύμφωνα με μια σχέση αιτιότητας κι από μια όρισμένη ομοιότητα, που συχνά είναι μόνο μια ομοιότητα λογικής κατασκευής. Το επιστημονικό πρόβλημα της σχέσης μας αναπόλησης προς ένα περασμένο περιστατικό παγαμένει άγγιχτο, έστω κι αν προτιμούμε να λέμε, πώς η αναπόληση αποτελείται από μια επιβίωση του περασμένου περιστατικού. Γιατί αν πούμε αυτό πρέπει και να παραδεχτούμε, πώς το περιστατικό έχει αλλάξει στο μεταξύ και θ' αντικρίσουμε το επιστημονικό πρόβλημα να βρούμε τους νόμους, που σύμφωνα μ' αυτούς αλλάζει. Είτε καλούμε την ανάμνηση ένα νέο περιστατικό, ή το παλιό άρχικά άλλαγμένο, αυτό δε μπορεί νάχει καμιά διαφορά για το επιστημονικό πρόβλημα.

*
* *

Τα μεγάλα σκάνταλα στη φιλοσοφία της επιστήμης από την εποχή του Hume είναι το «ένεργό αίτιο» και η «έπαγωγή». Όλοι μας πιστέβουμε και στα δυο, μα ο Hume πέτυχε να φαίνεται, πώς η πεποίθησή μας αυτή είναι τυφλή πίστη χωρίς να μπορεί να δικαιωθεί απ' οποιοδήποτε λογικό λόγο. Ο Dr. Whitehead πιστέβει, πώς η φιλοσοφία του μας δίνει μίαν απάντηση στον Hume. Το ίδιο πιστέβει κι ο Κάντ. Δε βρίσκω όμως τον εαυτό μου ικανό να παραδεχτώ οποιαδήποτε λύση απ' αυτές. Όσοσο όπως και τόσο άλλοι, δε μπορώ παρά να πιστέβω, πώς πρέπει να υπάρχει μια απάντηση. Η κατάσταση αυτή των πραγμάτων είναι στο βάθος ανικανοποίητη και γίνεται πιο ανικανοποίητη, όσο η επιστήμη μερδεύεται με τη φιλοσοφία. Πρέπει να ελπίζουμε, πώς θα βρεθεί μια απάντηση. Μα δε μπορώ να πιστέψω, πώς έχει βρεθεί.

*
* *

Η επιστήμη, όπως βρίσκεται σήμερα, είναι από μια μεριά ευχάριστη κι απ' άλλη δυσάρεστη. Είναι ευχάριστη, γιατί μας δίνει τη δύναμη να χειριζόμαστε το περιβάλο μας. Επίσης είναι ευχάριστη σε μια σπουδαία μειονότητα, γιατί τις παρέχει διανοητικές ικανοποιήσεις. Και είναι δυσάρεστη, γιατί, όσο κι αν μπορούμε να μεταμορφώνουμε τα φαινόμενα, προϋποθέτει ένα ντετερμινισμό, που συνεπάγεται, θεωρητικά, τη δύναμη να προκαθορίζουμε την ανθρώπινη ενέργεια. Από την άποψη αυτή φαίνεται, πώς μικραίνει την ανθρώπινη δύναμη. Φυσικά, οι άνθρωποι επιθυμούν να κρατήσουν μόνο την ευχάριστη όψη χωρίς τη δυσάρεστη, μα όλες οι τέτοιου είδους προσπάθειες έχουν αποτύχει. Αν τονίσουμε το γεγονός, πώς η πεποίθησή μας στο «ένεργό αίτιο» και στην «έπαγωγή» είναι αντιρασιοναλιστική, πρέπει να συμπεράνουμε, πώς δεν ξέρουμε αν η επιστήμη είναι αληθινή, κι αυτό μπορεί σε κάποια στιγμή να πάψει να μας δίνει τον έλεγχο πάνω στο περιβάλο, που για χάρη του την αγαπούμε. Η διεξοδό όμως αυτή είναι καθαρά θεωρητική. Δεν είναι κείνη, που ένας νεότερος άνθρωπος μπορεί να τη χρησιμοποιήσει στην πράξη. Αν από την άλλη μεριά παραδεχτούμε τις ξιώσεις της επιστημονικής μεθόδου, δε μπορούμε ν' αποφύγουμε το συμπέρασμα πώς το

«ένεργό αίτιο» και η «έπαγωγή» μπορούν να εφαρμοστούν στην ανθρώπινη βούληση, όσο και σ' οποιοδήποτε άλλο. Το κάθε τι, που έχει γίνει σ' όλη τη διάρκεια του 20ου αιώνα στη φυσική, φυσιολογία και ψυχολογία, τείνει να δυναμώσει το συμπέρασμα αυτό. Το αποτέλεσμα φαίνεται είναι—αν και η ρασιοναλιστική δικαίωση της επιστήμης θεωρητικά δεν είναι άρκετη—πώς δεν υπάρχει μέθοδο, που να εξασφαλίζει, ότι είναι ευχάριστο στην επιστήμη, χωρίς εκείνο, που είναι δυσάρεστο. Μπορούμε να πετύχουμε βέβαια αυτό αποφεύγοντας ν' αντικρίσουμε τη λογική της πραγματικής κατάστασης. Μ' αν κάνουμε έτσι, θα μαράνουμε την όρμη για την επιστημονική έρευνα στην πηγή της, που είναι η επιθυμία να κατανοήσουμε τον κόσμο. Πρέπει να ελπίζουμε, πώς το μέλλον θα μας δώσει κάποια ικανοποιητική λύση πάνω στο περίπλοκο αυτό πρόβλημα.

Μετάφραση Α. Σκλαβούνου

[ΣΗΜ. «Αναγέννησης». Το συμπέρασμα, που βγαίνει από το σοβαρότατο αυτό κριτικό σημείωμα του Russel είναι α) ότι η επιστήμη δε μπορεί παρά να εφαρμόζεται και στη διερεύνηση της ανθρώπινης βούλησης και ενέργειας, άρα δέχεται τη δυνατότητα κοινωνικής επιστήμης και κοινωνικών νόμων και β) ότι όσο και αν νομίζει, πώς δε βρέθηκε ακόμη η απόλυτη λογική δικαίωση του «ένεργου αίτιου» και της «έπαγωγής», πιστέβει στην ύπαρξη της, άρα στη νίκη της επιστήμης έναντι σε κάθε αντιεπιστημονική φιλοσοφία και σε κάθε μυστικισμό].

ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ

ΤΟ ΔΑΧΤΥΛΙΚΟ ΜΕΤΡΟ ΣΤΗ ΝΕΑ ΣΤΙΧΟΥΡΓΙΚΗ

Η μελέτη της Διδας Μοάτσου για το νεοελληνικό στίχο έρχεται ν' αναπληρώσει μια σπουδαία έλλειψη, γιατί αξίζει κάθε έπαινο. όλα εξετάζονται με αντικειμενικότητα και με βαθειά γνώση των πραγμάτων.

Έχω όμως κάποια αντίρρηση σ' ότι λέει σχετικά με το τονικό δαχτυλικό εξάμετρο, και γενικά για τα δαχτυλικά μέτρα, στη νέα στιχουργική.

Η Δνις Μοάτσου άρνιέται όλως διόλου τη χρήση τέτοιων μέτρων, γιατί, λέει, η γλώσσα μας δε μπορεί να τ' άνεχτεί χωρίς κίνδυνο ή αλλαγής ρυθμού ή μονοτονίας. Η γνώμη της αυτή στηρίζεται καθώς φαίνεται στην έντύπωση που δίνει ο δαχτυλικός στίχος, πώς είναι άναπαιστικός, όταν συμπέσει μια τομή ύστερα από την τονισμένη συλλαβή (θέση) ενός δάχτυλου, όποτε το β'. ήμιστίχιο πραγματικά παίρνει άναπαιστικό βάδισμα

Κόκινα φύλλα χρυσά, || χρυσοκίτρινα φύλλα πεσμένα

—υ υ | —υ υ | — | υ υ | —υ υ | —υ υ | —υ

Αυτό όμως, νομίζω, δεν είναι λόγος ν' άρνηθούμε τους δαχτυλικούς στίχους, γιατί τότε, στηριζόμενοι δηλ. στη τομή, θα βρεθούμε στην άνάγκη ν' άρνηθούμε κι άλλων ρυθμών στίχους. παίρνω κατά τύχη ένα παράδειγμα από τα δικά της

Θωρώ κερένια, || πύρινη ματιά, μέτωπο φέγγος (Παλαμās)

Και μεσ' στον πόνο, || την ψηλή ήδονή, την άξια γνώρα (Τανάλιας),

υ—υ—υ || —υ—υ—υ—υ—υ

Το β'. ήμιστίχιο και στους δυο λαμβικούς αυτούς δεκαπεντασύλλαβους είναι τροχαϊκό. απ' αυτό όμως δε λέμε, πώς άλλαξε ο στίχος. αυτό γίνεται και στους άλλους λαμβικούς στίχους, λ. χ. στο δεκατρισύλλαβο, που η Δνις Μοάτσου λέγει πώς είναι δύσκολο να καθορίσουμε την τομή και βέβαια. δεν υπάρχει νομίζω σε κανένα στίχο σταθερή τομή. γιατί αυτό θα τον έκανε μονότονο κι άνιαρό. άμα κοιτάξει όμως κανένας, βρίσκει ποικίλες τομές, γιατί ο ποιητής

είναι λήφτερος να σταθεί όπου θέλει μέσα στον στίχο και έτσι του δίνει κίνηση και ζωή.

ὁ αἰθέρας, || ὅπου ἀρχήθεν ἡ ψυχὴ μου κλείνει (Πολυλάς)

υ-υ || -υ-υ-υ-υ-υ

καὶ ἐδῶ στὸ δεκατρισύλλαβο τὸ β'. ἡμιστίχιο τροχαϊκό.

Κι ἀντίθετα τροχαϊκοὶ στίχοι ὕστερ' ἀπὸ τὴν τομὴ παίρνουν ἰαμβικὸ βᾶδισμα

Ἄντροι καὶ παιδιὰ καὶ γέροι
τὸ τραβοῦν, || ἄς τοὺς ἀγγίξω. Βάρναλης (Σκλάβοι Πολιορκημένοι.
-υ- || υ-υ-υ

Γαλιλαῖε! || τοὺς μουσικοὺς μου Παλαμᾶς (ὁ Θεὸς μου. Ἀσάλευτη ζωὴ).
τὸ ἄσμα ξεκινᾷ. || τὸ σέρνον > (Παναγία στὴν κόλαση)
Θεοὶ λέγονταν. || τοὺς πῆρε ἡ λήθη >

Ἄπ' ὅλα οὗτ' ἀ βγαίνει, πὼς μὲ τὸ νὰ πέρνει μὲ μιὰ τομὴ ἕνας στίχος κάποιο φαινομενικὸ παραστράτισμα, δὲν ἀλλάζει κι ὁ στίχος ἴσα ἴσα αὐτὸ δίνει χάση καὶ μᾶς βγάζει ἀπὸ τὴν μονοτονία, πού θὰ προξενούσε ἡ σταθερὴ ἐπανάληψη τῶν ἰδίων ποδῶν, καὶ ὁ στίχος στὸ σύνολο του δὲν παθαίνει καμιά ἀλλαγὴ, δὲ χάνει τίποτα, ἐνῶ κερδίζει ποικιλία· κι ὅπως δὲν καταδικάζουμε μὲ τὸ παραστράτισμα αὐτὸ τοὺς ἰαμβικοὺς καὶ τροχαϊκοὺς στίχους, τὸ ἴδιο δὲν πρέπει ν' ἀρνηθοῦμε καὶ τοὺς δαχτυλικούς γιὰ τὸ ἀναπαιστικὸ τους χαλάρωμα ὕστερα ἀπὸ τὴν τομὴ.

Ἐπειτα ὑπάρχει στενὴ συγγένεια ἀνάμεσα δάχτυλο κι ἀνάπαιστο, καθὼς καὶ ἰαμβο μὲ τροχαῖο· κι ἂν δεχτοῦμε, πὼς ἡ σημερινὴ στιχογραφικὴ εἶναι ἐξέλιξη τῆς ἀρχαίας, κι ἐτσι εἶναι, τότε θὰ δεχτοῦμε καὶ τὴν διαίρεση τῶν ρυθμικῶν ποδῶν σὲ δυὸ γένη: 1) τὸ ἰαμβικὸ (ἰαμβος καὶ τροχαῖος) καὶ 2) τὸ δαχτυλικὸ (δάχτυλος καὶ ἀνάπαιστος) γένος· τὰ γένη αὐτὰ σήμερα μποροῦμε νὰ τὰ ὀνομάσουμε τὸ πρῶτο ἄπλο, τὸ δεύτερο σύνθετο.

Οἱ ἄπλοι πόδες βαδίζουν κατὰ διποδία, οἱ σύνθετοι κατὰ πόδα· ἡ συγγένεια φαίνεται κι ἀπὸ τὴν εὐκολὴ μετάβαση ἀπὸ τὸν ἕνα στίχο στὸν ἄλλον τοῦ ἴδιου γένους, μὲ τὴν πρόσθεση ἢ ἀφαίρεση μιᾶς συλλαβῆς στὴν ἀρχὴ τοῦ στίχου.

(1) υ-υ-υ-υ-υ-υ

μὲ τὴν πρώτη συλλαβὴ εἶναι τροχαϊκὸς στίχος, χωρὶς αὐτὴ ἰαμβικὸς

(1) υυ-υυ-υυ-

τὸ ἴδιο καὶ στοὺς σύνθετους· χωρὶς τὴν πρώτη εἶναι ἀναπαιστικὸς, μὲ τὴν πρώτη δαχτυλικὸς.

Αὐτὴ ἡ συγγένεια μᾶς κάνει, νομίζω, νὰ δεχόμαστε τὴν μετάπτωση μέσα σ' ἕνα στίχο στὸ συγγενὴ του, χωρὶς διόλου νὰ χάνουμε τὴν αἰσθησὴ πὼς τὸ σύνολο ἔχει ἕνα ρυθμὸ· κι ἀκόμα αὐτὴ μᾶς κάνει νὰ μὴν αἰστανόμαστε σὴν παράδοξη ἢ δυσάρεστη τὴν ἐναλλαγὴ μέσα σ' ἕνα στίχο μοναχικῶν συγγενῶν ποδῶν τοῦ ἰαμβικοῦ γένους· μέσα δηλ. σ' ἕνα στίχο ἰαμβικὸ μπαίνουν μερικοὶ τροχαῖοι ἀντὶ ἰαμβοί, καὶ σ' ἕνα τροχαϊκὸ στίχο, ἰαμβοί.

Πράσινα τὰναβρύσματα, καὶ τὰ μαμούδια (Παλαμᾶς).

-υυ- | υ-υ- | υ-υ-υ

ὁ πρῶτος πούς τῆς πρώτης διποδίας εἶναι τροχαῖος.

Στηθοδέρνονμαι ὡς ὁ Δαυὶδ καὶ σοῦ φωνάζω (Ν. Καζαντζάκη, Ν. Φωκᾶς)

-υ-υ | υ-υ- | υ-υ-

ἡ πρώτη διποδία ὀλόκληρη εἶναι τροχαϊκή.

Στέκουμ' ὄρθος, Βίγλα τῆς γῆς καὶ τρέμω > > >

-υ υ- | -υ υ- | υ-υ

τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας διποδίας ὁ πρῶτος εἶναι τροχαῖος.

Ἄντ' οὐ σιωπᾶς μὲς στὴν κοιλιὰ, σπόμε, πού ὄλο σκιροτούσες. (Βάρναλης Σκλάβοι Πολιορκημένοι).

υ-υ- | υ-υ- | -υ-υ | υ-υ

Μπροστά σου βόδια κόκινα, πίσω οὐρανὸς χρυσάφι (Βάρναλης Σκλάβοι Πολιορκημένοι)

υ-υ- | υ-υ- | -υ υ- | υ-υ

Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ στοὺς τροχαϊκοὺς· μποροῦν νὰ μπεῦν ἰαμβοί καὶ ἡ ἐναλλαγὴ αὐτὴ μᾶς προξενεῖ εὐάρεστο συναίσθημα, χωρὶς νὰ μᾶς χαλαρώνει τὸ ρυθμὸ τοῦ συνόλου.

Κι ἀπ' αὐτὰ λοιπὸν βγαίνει, πὼς δὲ χάνεται ὁ δαχτυλικὸς ρυθμὸς σ' ἕνα στίχο, μὲ τὸ νὰ παίρνει ἀναπαιστικὸ βᾶδισμα τὸ β'. ἡμιστίχιο. Καὶ τελευταία ἄς ἐξετάσουμε τὰ δαχτυλικὰ μέτρα καὶ ἀπὸ μιὰν ἄλλη ἄποψη.

Οἱ στίχοι αὐτοὶ, τὰ μέτρα αὐτὰ, εἶναι τὰ ἀρχαῖα δαχτυλικά μὲ βάση τὸ φυσικὸ τόνος· ἄς πάρουμε τὸ σπουδαιότερο ἀρχαῖο δαχτυλικὸ στίχο, τὸν ὀμηρικὸ, νὰ ἰδοῦμε μήπως συνέβαινε καὶ σ' ἐκείνον κανένα ἀναπαιστικὸ παραστράτισμα;

Ἄνδράσι μάρνασθαι, || καὶ ὄθι χρῆ πεζὸν ἔοντα (Ὀδυσσ. Ι στίχ. 50)

' | υυ | ' | - | ' | υυ | ' | - | υυ | υ

Ἄλθον ἐπειθ' | | ὄσα φύλλα καὶ ἄνθεα γίνεταί ὄρη > > > 51

' | υυ | ' | υυ | -υυ | -υυ | -υυ | -υυ

Ὡς εἰπὼν ἀνανηὸς ἔβην, || ἐκέλευσα δ' ἑταίρους

' | - | ' | υυ | ' | υυ | ' | υυ | -υ

Βλέπουμε ὅτι γίνεται καὶ πολὺ συχνά· τὸ β'. ἡμιστίχιο ὕστερα ἀπὸ τομὴ πενθημιμερῆ, τριημιμερῆ, καὶ ἐφθημιμερῆ, ὅταν ὁ πούς πού πέφτει εἶναι δάχτυλος, εἶναι ἀναπαιστικὸ, οἱ στίχοι ὁμως ὕστερα ἀπὸ αὐτὸ ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι ὠραῖοι δαχτυλικοί.

Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὸ νέο δαχτυλικὸ ἐξάμετρο, ὅταν ἡ τομὴ πέφτει ἐτσι πού νὰ δίνει ἄλλο περπάτημα. «γύρω μου ὦ τί ξαστεριά! || τῆς σιωπῆς καὶ τῶν ἤχων οἱ γάμοι». «Τὰ πανηγύρια τῶν ἡσκιῶν ἐκεῖ, || τὰ παιχνίδια τῶν ἡλιῶν». «Εἶπες || κι ἐγὼ κι ὀλοτρόγυρα στίλωνα ὀλάνοιχα μάτια.» «Ἡ φαντασία μου, λόγος || καὶ τίποτε θάμα δὲν εἶναι» (Παλαμᾶς). Ἡ τομὴ μπορεῖ νὰ πέσει σὲ διάφορες θέσεις καὶ καμιά φορὰ χωροῦν καὶ δυὸ τομὲς στὸν ἴδιο στίχο· ἐτσι ὁ στίχος παίρνει τὴν εὐλυγισίαν καὶ τὴ μεγαλοπρέπεια τοῦ ἀρχαίου, καὶ κανέναν δὲ μοιάζει μὲ τὸν ἄλλον, ἔχει δικό του περπάτημα, πού τοῦ τὸ δίνει ἡ δική του διαφορετικὴ τομὴ.

Πού εἶναι λοιπὸν ἡ μονοτονία ἢ ἡ ἀλλαγὴ ρυθμοῦ;

Γιῶργος Θέμελης

Ο ΚΑΒΑΦΗΣ ΣΑΝ ΠΟΙΗΤΗΣ ΚΑΙ ΑΡΧΗΓΟΣ ΣΧΟΛΗΣ

Τὰ τελευταῖα χρόνια τὸ ὄνομα τοῦ ἀλεξανδρινοῦ ποιητῆ Καβάφη γεμίζει κυριαρχικὰ τὴ σύγχρονη ἑλληνικὴ φιλολογία καὶ ἐπηρεάζει τὴ νέα ποιητικὴ γενιά. Ὁ ποιητὴς σχολιάζεται, μεταφράζεται, γοητεύει τοὺς νέους καὶ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς παλιούς τεχνίτες μας. Ἐχτὸς ἀπαυτοῦς ὑπάρχουν βέβαια καὶ βίαιοι ἀρνητὲς του, οἱ ἀνήλεοι καὶ κάπως ἀπαράσκευοι αἰσθητικὰ ἐπιχειρητὲς του, ἀκόμα καὶ ἡ μερίδα ἐκείνη τῶν χλιαρῶν καὶ ἀμερόληπτων συζητητῶν, πού τὸ καλλιτεχνικὸ τους αἰσθητήριον δὲν τοὺς ἐπιτρέπει νὰ ρυθμίσουν τὸ ὀλοκληρωτικὸ τὴν ποιητικὴν ἀξία τοῦ Καβάφη, μὰ πού ὡστόσο δὲ μένουνε κιᾶπολύτα ἱκανοποιημένοι ἀπὸ τὴν τέχνη του.

Ἡ γοητεία ὡς τόσο, πού ὁ ἀλεξανδρινὸς ποιητὴς ἐξασκεῖ στὴ σύγχρονη ποιητικὴ συνείδηση, δὲ θάταν ἀσυνήθιστη καὶ δυσεξήγητη, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸ, πὼς κάθε καλλιτέχνης, καὶ μετριότερος ἀκόμα, εἶναι σὲ θέση νὰ ἐξασκεῖ μιὰ κάποια γοητευτικὴ ἐπιρροή, ὀφειλόμενη συχνὰ σὲ λόγους ἄσχετους μὲ τὴν καθαρὴ καλλιτεχνικὴ συγκίνηση, ὅπως θὰ δεῖξουμε παρακάτω, — ἂν ὁ Καβάφης δὲν εἶχε ἐπιβληθεῖ ἐδῶ καὶ λίγα χρόνια σὴν ἀρχηγὸς σχολῆς.

Ἐστερα ἀπὸ τοῦτο, γενιέται φυσικὰ κι αὐθόρμητα τὸ ἐρώτημα: ἡ τέχνη τοῦ Καβάφη

παρουσιάζει πραγματικά τη δυνατή εκείνη ποιητική πρωτοτυπία και κλείνει στη νεότροπη εκδήλωση της τα γνήσια εκείνα ποιητικά στοιχεία, ώστε να μπορεί να δικαιολογηθεί απόλυτα ή επιβολή του σαν αρχηγού σχολής και να είναι σεβαστή ή πνευματική του ηγεμονία; Νομίζουμε, πώς, διακινδυνεύοντας κανείς μίαν απάντηση αρνητική, δε θα πρόσβαλε την αλήθεια.

Ένας αρχηγός σχολής, που υποτίθεται πως εισάγει «καινά δαιμόνια» στην τέχνη, ένας δημιουργός καλλιτεχνικού ρεύματος, με επίγνωση της αποσιολής του, που τολμά να ύψωθεί ενάντια στα καθιερωμένα και δοκιμασμένα από την πείρα δλόκληρων χρόνων αισθητικά κριτήρια της εποχής του, είναι υποχρεωμένος να εγκαθιδρύσει μιά καινούρια τάξη πραγμάτων στο αισθητικό πεδίο, σε τρόπο που ναποκαθιστά απόλυτα την ισοροπία τη διασαλευμένη από τη διάσπαση των προηγούμενων αισθητικών αξιών.

Μόνο κάτω από μιά τέια απαράβατη προϋπόθεση θα μās είναι σεβαστός. Ο Καβάφης, τί καινούριο προσφέρει στην ποίηση; Μιά κακή έκφραση, κακές ρυθμικές καινοτομίες και πολλή πεζολογία. Κατά την εποχή του γαλλικού ρομαντισμού στην ποίηση, δυο ποιητές με αναπτυγμένη στον υπέρτατο βαθμό την ποιητική διαίσθηση, ο Mallarmé κι ο Verlaine ύψώνονται θαυράσια σαν αρχηγοί του συμβολισμού και μαζί μένα έπιτελείτο από διαλεχτούς συνιδεάτες υπερφαλαγγίζουν νικηφόρα τους ρομαντικούς και επιβάλλονται στη συνείδηση του φιλολογικού κοινού σαν ποιητές πρώτης γραμής και σαν αρχηγοί σχολής με άρτιο αισθητικό πρόγραμμα. Η καινούρια αντίληψη που επιβάλλαν ήταν, παρ' όλες τις ακρότητες που σημειώθηκαν σε ώρισμένους ποιητές της πρωτοπορείας, μιά αντίληψη που ανταποκρινόταν προς τη βαθύτερη ποιητική έννοια. Έμπασαν στην ποίηση για στοιχεία καλλιτεχνικά την ασάφεια, την υποβολή, τη μουσικότητα των φθόγγων, επλάτυναν απεριόριστα τον κόσμο του ονείρου και απολέπυταν τη λυρική συγκίνηση, εκφράζοντας με σύμβολα, ένα από τα κυριότερα εκφραστικά μας μέσα, την ψυχή των πραγμάτων, κιόχι την επιφάνεια τους, όπως συνέβαινε με τους παρνασικούς και τους ρομαντικούς. Από τους νεότερους δασκάλους της σιωπηλής τέχνης του φωτός και του χρώματος ο Picasso διασπείρα τα τελευταία χρόνια τη φωτογραφική αντίληψη των παλιών μαίτρ στην αναπαράσταση των όγκων και των σχημάτων και με μιά ρωμαλέα χειρονομία επιβάλλει τη γεωμετρική αντίληψη του όγκου στη ζωγραφική, επιτυχαίνοντας έτσι μιά πρωτότυπη κι αρμονική ισορρόπηση του ταμπλώ, που απαιτεί πια μίαν άφομοίωση καθαρά έγκεφαλική. Ο κ. Καβάφης δεν είναι βέβαια δημιουργός καλλιτεχνικού ρεύματος, δάσκαλος ευρωπαϊκού κύρους, ωστόσο είναι ένας αρχηγός σχολής, που έχει επιβληθεί στον τόπο του και που έχει το δικαίωμα κανείς να ζητεί και τις ανάλογες καλλιτεχνικές ιδιότητες.

Ο κριτής, που θα επιχειρούσε μίαν ανάλυση της καθαφικής ποίησης, θα βρισκόταν στη δυσάρεστη θέση να διαπιστώσει παρ' όλη την αγαθή διάθεση που μπορούσε να του γενήσει μιά ατμόσφαιρα ανεπιφύλακτη θαυμασμού δλόγυρα από το πρόσωπο του ποιητή, την απόλυτη έλειψη ιδιοφυίας, που μ' αυτή επιβάλλεται να είναι προικισμένος ένας μαίτρ, την απουσία ρωμαλέας πνοής και τεχνικής από το έργο του, και να του αναγνωρίσει μονάχα μίαν ιδιοτυπία στην έμπνευση, που δεν είναι άτυχως σε θέση νάντισταθμίσει την άφθονη πεζολογία και τη δυναμικότερη ποιητική ιδιοσυγκρασία. Οι άτεχνοι γλωσικά και συνταχτικά στίχοι είναι άπειροι στο έργο του Καβάφη. Σημειώνουμε πρόχειρα μερικούς.

Και θα του έπαισαν—πράγμα φριχτόν—
εϋθής τά λίαν γενναία δασίματα.

(Από την σχολήν του περιωνύμου φιλοσόφου)

Μεγάλη άδικία του έγινε

(Δημάρατος)

τρισβάβαρα τά έλληνικά των, οί άθλιοι

Από ρυθμική άποψη, οί περισσότεροι στίχοι του είναι άρρυθμοι και δυσανάγνωστοι, για να μην πούμε άδιάβαστοι, μετρικά. Οί δπαδοί του υποστηρίζουν, πώς ο στίχος του έχει συχνά «έλευθεριάζουσα ανέλιξη» (vers liberé). Κατά τη γνώμη μας, οί περισσότεροι στίχοι του είναι στίχοι τυπογραφικά μόνο παραταγμένοι, δίχως την έσωτερική εκείνη ρυθμική ένότητα κι ανά-

παση, που απαιτεί ή λέφτερη ανάπτυξη τους. Από τους γάλλους, ο Réguier, ο Khan και Verhaeren, που καλιέργησαν συστηματικότερα κάπως το λέφτερο στίχο, μās έδωκαν υποδείγματα θαυμαστής ρυθμικής ποικιλίας στο είδος αυτό, κι από τους δικούς μας, ο Παλαμάς τον μεταχειρίστηκε με μιά σοφή εϋστροφία, αντίξια προς τη λεπτεπίλεπτη μετρική του αίσθηση.

Τεκμηριώνοντας, όσο μās επιτρέπει μιά σύντομη μελέτη, τη γνώμη μας παραθέτουμε τους ακόλουθους στίχους του και προκαλούμε το σοφότερο μετρικό να μās τους διασαφίσει αν είναι δυνατό.

Μεγάλη άδικία του έγινε.

Ήταν του Άρίστωνος υίός. Άναίσχυντα
έδωροδόκισαν οί έχθροί του το μαντείον
και δέν τους έφθασε που τον έστέρησαν την βασιλείαν,
άλλ' όταν πια υπέκυψε και το άπεφάσισε
να ζήσει με έγκαρτέρειαν ως ιδιώτης
έπρεπ' έμπρός και στον λαό να τον προσβίλουν,
έπρεπε δημοσία να τον ταπεινώσουν στη γιορτή.

Έχτός από τον τρίτο, τέταρτο και τον έβδομο, με κανονικό λαυβικό βάδισμα, οί άλλοι είναι δυσανάγνωστοι, για να μην πούμε άπρόφερτοι μετρικά, και ως σύνολο πολύ κακοί από έποψη ρυθμικής αρμογής.

Έτσι συμβαίνει με τους περισσότερους στίχους του Καβάφη. Κι ο ποιητής, που άπειθαρχεί προς την άδιάφορη έννοια του ρυθμού και της φραστικής μουσικής, τις ιδιότητες εκείνες δηλαδή του ποιητικού λόγου που σ' αυτές χρωστά κατά μεγάλο μέρος τη συγκίνηση που προσφέρει, δεν κάνει άλλο τίποτα, παρ'α να προσβάλλει τον ίδιο τον έαυτό του. Ένας γάλλος τεχνοκρίτης, ο Thibaudet σημειώνει κάπου σχετικά με την έντέλεια της μορφής. «La poesie n' est complètement belle qu' avec ces trois beautés, dans le coeur de ces trois Graces, à peine distinctes qui se dégagent indiscernablement l' une de l' autre: une securité visuelle qui aille jusqu' à la rime typographique; un plaisir musical de la voix et de l' oreille; une amitié de la mémoire, une durée dans la mémoire, une cohabitation du vers avec l' ame, ou plutôt le coeur, rendue sensible par ce mot: savoir par coeur. Être sue par coeur, c' est pour la poésie la seule manière profonde et vraie de vivre».

Μα ποιό είναι τότε το μυστικό της γοητείας του άλεξαντριανού ποιητή, άφου μās παρουσιάζεται τόσο έλατωματικός από έποψη ρυθμού, έκφρασης και γλώσσας, άφου επιμένει δηλαδή να παραβλέπει τις βασικές εκείνες ιδιότητες, που εξασφάλισαν την έπιτυχία σε άλλους ποιητές; Που όφείλεται ή άκαταμάχητη έλξη του, ώστε να προκαλεί μιά τέια έπίδραση, πάνω στις αισθήσεις ώρισμένων θαυμαστών του.

Οί φανατικοί δπαδοί του θα μπορούσαν να μās άπαντήσουν «ιδιοτυπία», «διανοητισμός», «συγκλονιστική έγκεφαλική συγκίνηση»—

Τους άνταπαντούμε, πώς δεν αρνιούμαστε όπωσδήποτε το διανοητικό περιεχόμενο της καθαφικής ποίησης, μα, για μās, ή φιλοσοφική σκέψη, όσες φορές εκφράζεται ποιητικά, πρέπει να ώραίζεται, να διανθίζεται με τά άφθονα μέσα που μās παρέχει ο ποιητικός λόγος και να μās δίνεται κατά τρόπο θερμό και υποβλητικό για να συγκινεί, κι όχι ξερή, γυμνή, όπως μās παρουσιάζεται στον κ. Καβάφη. Έγκεφαλικός ποιητής είναι και ο Mallarmé. Άλλά στον άσύγκριτο αυτόν όπτασιαστή ή έγκεφαλική συγκίνηση πηγάζει άνάμεσα από μίαν άτελεύτητη έναλλαγή εικώνων και μεταφορών, πλαισιωμένη ταυτόχρονα μέσα σε μιά μουσική κιάναμάρτητη έκφραση. Τά διανοητικά ποιήματα δε λείπουν επίσης από το Verlaine. Άς άντιπαραβάλουμε το δεύτερο σονέτο από τη Sagesse του με τά «παράθυρα» του κ. Καβάφη, δύο τραγούδια με μεγάλη συγγένεια μεταξύ τους στην έμπνευση. Το πρώτο είναι μιά τρικυμία εικώνων που όγκώνεται άκατάπαυτα, μιά μεθυστική μουσική κατάκλυση, μιά συμβολική άνάπλαση αισθημάτων και στοχασμών, που προχωρεί σταθερά και υπολογισμένα για να προκαλέσει τη μυχιαίτερη δόνηση. Το δεύτερο, μιά άτεχνη εκφραστικά διαδοχή από πεζολογίες.

Ο Baudelaire, ή μεγάλη αυτή σε πλαστικότητα ποιητική ιδιοφυία, προκειμένου να έκφράσει την άριστοκρατική του πλήξη, παρομοιάζει τον έαυτό του μένα βασιλιά μιάς βρο-

χερής χώρας, που άνιά άθεράπευτα με τὰ σκυλιά του, τὰ άλογα του και τούς γελωτοποιούς του, κι έτσι μās υποβάλλει δυνατά σένα μεγαλόπρεπο θλιβερό ποίημα του την κατάσταση όλου του ψυχικού μαρασμού του. Ο κ. Καβάφης άγνοεί την καλλιτεχνική δύναμη της εικόνας και της ύποβολής. Όταν βασανίζεται από πλήξη και πρόκειται να εκφράσει τη μονοτονία της ζωής του, δέ γίνεται ό θηρευτής των σπάνιων εικόνων, δέν ενδιαφέρεται και για την πρωτότυπη και άρτια έκφραση της συγκίνησης του, αλλά, δίνοντας διεξοδο σε μέτριους και προχειρότατους στοχασμούς, που επιπλέουν στον έγκέφαλο και του κοινότερου άκόμα θνητού, μās παρουσιάζει ποιήματα, όπως τó άκόλουθο.

ΜΟΝΟΤΟΝΙΑ

Τή μιá μονότονην ήμέραν άλλη
μονότονη, άπαράλλακτη άκολουθεί. Θα γίνουν
τά ίδια πράγματα, θα ξαναγίνουν πάλι—
οί όμοιες στιγμές μās βρίσκουνε και μās άφίνουν.

Μήνας περνά και φέρνει άλλον μήνα
Αυτά που έρχονται κανείς εύκολα τὰ εικάζει
είναι τὰ χθεσινά, τὰ βαρετά εκείνα

Και καταντά τó αύριο πιά σαν αύριο να μη μοιάζει,

Φαινόμενο ποιητικής κοινολογίας, άρκετά χαρωμένο, όφείλουμε να τόμολογήσουμε συνηθισμένο και δικαιολογημένο όμως μόνο σε πρωτόπειρους κι άδέξιους ποετáστρους, κιόχι σέναν ώριμο ποιητή όπως ό κ. Καβάφης.

Η ποίηση του κ. Καβάφη δέν όφείλει την επιτυχία της στην έγκεφαλαιότητα της όπως πιστεύεται και υποστηρίζεται, άφού αυτή, καθώς είδαμε, δέν εκφράζεται με τον τρόπο που άπαιτεί ή ποιητική αίσθηση, αλλά σε μιá κάποια παραδοξότητα, που χαρακτηρίζει την έμπνευση της: στην έπιμονή της νάνασυνθέτει αισθήματα και συγκινήσεις μαλθακές, που παρουσίασαν τη θερμότερη εκδήλωση τους στα βάθη φωτεινών ή άμυδρών κόσμων, πάντα θελητικών για την έρείπωση τους, και άρνητικά, στην αντίσταση που αντίταζε να υιοθετήσει τριμένους λυρικούς τύπους στην έκφραση της ποιητικής συγκίνησης, τόσο γνώριμους σε δικούς μας σύγχρονους λυρικούς.

Τό αισθητικό ρεύμα, που διαπερνά, παράλληλα με τό διανοητικό, την καβαφική ποίηση ή αναβίωση κάποιων λησμονημένων είδωλολατρικών ιδανικών, δημιούργησαν μιάν άτμόσφαιρα θαλπωρής, ιδανικά έρεθιστική για τις σανσουαλιστικές παρορμήσεις μερικών και τερπνά περιέργη για ώρισμένους ονόμπ, που ζητούν πάντα έγκεφαλαικές περιπέτειες έντελώς άσχετες σιό βάθος με την ιδιοσυγκρασία τους από μιάν άδικαιολόγητη συχνά τάση προσαρμογής σε ό,τι νεότερο και άσυνήθιστο.

Αυτοί είναι οι λόγοι, νομίζουμε, που ώθούν μερικούς φανατικούς όπαδούς του να υπερβάλουν την άξία της ποίησης του και νάποδίδουν σαυτή μαγικές ιδιότητες.

Δοκιμάζοντας μιá σύντομη άνάλυση της καβαφικής ποίησης και σημειώνοντας τὰ βασικά, κατά τη γνώμη μας, μειονεκτήματα της, δέ σκοπεύουμε νάρνηθούμε όρισμένες άγαθές στιγμές της και μετρημένες πρωτότυπες συγκινήσεις, που μās έχει δώσει¹⁾ μά άπλά να τονίσουμε, πως ή ποίηση του, άπομακρυσμένη από την καθαρή έννοια της στη μορφή και άναιμική στην ουσία της, δέν έχει τη δύναμη να τον άπυδειξει για ποιητή ύψηλης πτήσης και έκλεπτυσμένης ιδιοφυίας και πολύ λιγότερο για δάσκαλο «μουσάων έρατών δώρα έπιστάμενον».

Καίσαρ Έμμανουήλ

1) Στοϋ καφενείου την είσοδο, Τά τείχη, ό Χαρμίδης και μερικά άλλα.

ΓΙΑΝΗ ΣΙΔΕΡΗ

Ο ΘΙΑΣΟΣ ΤΩΝ «ΝΕΩΝ»

Στά 1924 στο Παγκράτι σ' ένα θεατράκι νεόχτιστο άρχισε να παίζει ό θίασος των «Νέων», που τον είχαν κάνει νέοι θεατρίνοι γραμματισμένοι και διαβασμένοι, που είχαν φοιτήσει σε δραματικές σχολές κοντά με τον Αιμίλιο Βεάκη και με τον Ν. Παπαγεωργίου. Είχαν τελειώσει πριν από λίγο τó στρατό και δουλειά βέβαια δέ βρίσκανε στα κέντρα και οι περισσότεροι αισθανόντουσαν, πως ήτανε για πρωταγωνιστές, που τους έλειπε ή φίρμα μονάχα κι όταν άργότερα τους παρουσιάστηκε ή περίπτωση, δείξανε άλήθεια πόσο δίκιο είχανε, γιατί και μέσα στα θέατρα τὰ μεγάλα πήρανε ξεχωριστή θέση, όπως ό Κώστας Μουσούρης κι ό Γιώργος Βιτσιώρης.

Φυσικά θεατρικός πόθος για κάτι τι συνειδητό, για μιá επανάσταση δέ βρισκότανε σε κανένα, όσο κι αν κατόπι οι ενδιαφερόμενοι λέγανε και γράφανε στις έφημερίδες, πως εκεί άπάνω στο Παγκράτι δημιουργείται μιá πρωτοπορεία που θα επιβληθεί. Καλά-καλά να τό ξετάσει κανείς τó ζήτημα, θα δει πως οι νεαροί θεατρίνοι βέβαια έπρεπε να την κάνουν αυτή τη δουλιά και φυσικό ήταν να πιστέψουν, πως δημιουργούσαν μιá πρωτοπορεία, σαν παιδιά που ήταν κι άνοιχτόκαρδοι λάτρεις του έπαίνου, όπως είναι δά κάθε θεατρίνος πιδό πολύ από κάθε άλλον καλλιτέχνη.

Τό θεατράκι φωτιζότανε από δυό-τρεις λάμπες με βενζίνα, τó σκηνικά ήταν φτωχά και δέν έβλεπε κανείς καμιá διαφορά από τ' άλλα συνοικιακά θέατρα, έξδν από μερικά πρόσωπα, που έδειχναν τη θεατρική τους πλάση και τη μόρφωση τους. Όμως από τη σκηνή παίζοντας βλέπανε άπέναντι τον Ύμητό και τη σελήνη, τις φεγγαροβραδιές, και τó καταβρεγμένο χόμα σκόρπιζε δροσιά κι εύχάριστες ευωδιές. Οι γείτονες πρόθυμοι βοηθούσαν τó φροντιστή και πολλές νόστιμες φυσιογνωμίες σταματούσαν στην πόρτα, ρίχνοντας καμιá ματιά προορισμένη για όλους τους καλλιτέχνες του θεάτρου. Τό Παγκράτι είχε άρχισει με τους ήρόσφυγες να παίρνει μιá μεγάλη κίνηση και ξερεί κανείς πόσο συγκινητικά είναι τ' άθηναϊκά δειλινά μπροστά στη λαϊκή ταβέρνα, όταν τη στολίζουν φωτεινές μορφές, που ζούν από την Τέχνη τους και τη φιλοσοφούν γεμάτες ένθουσιασμό. Όπου, καθώς γίνεται πάντα στο θέατρο, σιγά-σιγά έμφανιστήκανε διάφοροι φίλοι, ποιητές, συγγραφείς και δημοσιογράφοι, που περνούσαν μαζί με τους θεατρίνους τις βραδινές ώρες χαρούμενα κι εύχαριστημένα. Τό Παγκράτι πλημύρισε από τὰ διανούμενα νειάτα της Άθήνας και στους περιπάτους μέσα στη συνοικία είχαν τη χαρά οι ώραιες να θαυμάζουν τόσα κηριατισμένα μαλιά και τόσους φιόγκους από μαύρο μεταξωτό γύρω από τόσους εύκίνητους ποιητικούς λαίμους. Άλήθεια δέν ήταν άσχημο τó θέαμα! Άλλά οι άνθρωποι αυτοί γράφανε κιόλας κι όπως ήταν φυσικό, γράφανε και για τó θίασο και κάθε Πέμπτη μαζεβόντουσαν λίγο-λίγο και Άθηναίοι και καμαρώνανε τις φιλολογικές πρεμιέρες ως που ήρθε μιá βραδιά κι ό Μελάς, ό Άλκης Θούλος κι ό Λιδωρίκης, που κανχιότανε, πως ό Κώστας Μουσούρης ήταν δικό του δημιούργημα! Μεγάλωσε λοιπόν ή δουλιά! Τό άλλο καλοκαίρι κατέβηκε πιδό σοβασός και πιδό συστηματοποιημένος ό θίασός και από τó πρωί ως τó βράδυ σκοιωνότανε κι έκανε μόνος του και τις πιδό βαριές δουλιές, ένω ή γής κι ό κόσμος του φέρνανε δράματα και κωμωδιές. Τό Έπιτελείο του Παγκρατιού είχε πυκνόσει και μάλιστα γινήκανε και κάτι πρεμιέρες, που βάλανε κάτω και τó «θέατρο Τέχνης», που είχε άνοιξει τότε.

Έτσι λοιπόν περνούσαν οι νύχτες μας και καθένας μας είχε άλήθεια τὰ ιδανικά του τὰ ιδιαίτερα, όμως δέν ύπήρχε μεταξύ μας καμιá κοινή βάση, παρά μονάχα όλοι μας επιθυμούσαμε να πάει καλά ό θίασος, που θα πεί να γράφανε καλά έργα οι νέοι συγγραφείς και να τὰ παίζανε καλά οι θεατρίνοι μας. Δέν είμαστε λοιπόν «όνειρο», είμαστε άπλούστατα εύτυχισμένοι—αν και τάρωα κι εγώ μιλάω με κάποια υπερβολή.

Γιατί τὰ κωμειδύλια, που άνεβαίνανε μονομερίτικα στο Παγκράτι με όλους τους τους χορούς και με όλα τους τὰ τραγούδια, ήτανε βέβαια μιá δράση από παιδιά πρόθυμα, που έδειχνε πλούσια ζωή, αλλά δέν ήταν καθόλου συνειδητή τάση ούτε γίνηκε κατόπι. Γιατί να μās πούν «όνειρο», άφού δέν είμαστε κι ούτε μπορούσε να είμαστε; Όποιος από μās κάνει

τίποτα σπουδαίο στο μέλλον, βέβαια θα θυμάται με πολλή συγκίνηση το θίασο των «Νέων», αλλά δεν θα έχει κανένα σύνδεσμο ή δουλειά του με τη νεαρή μας ζωή.

Μά γιατί λοιπόν ο θίασος των «Νέων» γενικά παρουσίασε αυτή την ακαθόριστη δράση, που μοιραία έφερε τη διάλυση του; Εκείνοι που τον αποτελούσαν ήταν άσημαντοι ή μήπως δεν είχαν ταλέντο; Ίσα-ίσα ξεχωριστά καθένας και άξιζε και αξίζει, όπως το φανερώνουν όλες οι κριτικές, που γραφήκανε και γράφονται γι' αυτούς. Άλλά μια επανάσταση δε μπορούσε να γίνει πριν από τέσσερα χρόνια, όπως δε μπορεί να γίνει και σήμερα. Επανάσταση έγινε στο θέατρο μας στα 1900 με το Χρηστομάνο και πιο πολύ με τον Οικονόμου και με τον Ξενοπούλο, που από τον «Ψυχοπατέρα» έδειξε κάτι έντελως καινούριο και πρωτοφανές, που άφινε πίσω κάθε τι που είχε γραφεί έως τότε. Ο κόσμος είχε πιά χορτάσει από τα ρομαντικά δράματα κι από τα καθαρευουσιάνικα έργα κι από τις τραγωδίες του Βερναρδάκη κι από τον τρόπο που τα παίζανε. Από τα 1888 ο Ψυχάρης είχε τυπώσει το «Ταξίδι» κι είχε φουντώσει ο γλωσσικός αγώνας. Το θέατρο μας άλλαξε, αρχίζοντας από το κωμειδύλιο, που ήταν η πρώτη του νατουραλιστική εκδήλωση και φτάνει στα 1900 βοηθημένο κυρίως από το δημοτικιστικό πνεύμα στο πιο ψηλό του σημείο. Ύστερα, μαζί με το δημοτικιστικό ιδανικό, που ξεπέφτει και με την αμορφωσιά του κόσμου, του βγαλμένου από τα καθαρευουσιάνικα σχολεία, λυγίζει κι αυτό και σήμερα, δι' έχει να γίνει θα είναι μονάχα μια αναγέννηση με διαφορετικές φυσικά απαίτησες, αλλά μέσα στην ίδια την παλιά περιοχή, γιατί το ίδιο γίνεται και στα πνευματικά μας ζητήματα όσο δεν θα κυριαρχούν άλλα ιδανικά. Κι αυτή την αναμόρφωση την κάνει με τη Σχολή του Σωματείου των Ήθοποιων και με πολλή επιτυχία ο κ. Φώτος Πολίτης.

Τέτια πράματα βέβαια δεν μπορούσε να πετύχει ο θίασος των «Νέων» και κανείς φυσικά δεν θα μπορεί να έχει αντίρρηση. Όμως θα έλεγε κάποιος, γιατί εγώ τώρα να μην πυκνώσω τους καπνούς παρά να τους διαλύνω, ενώ περισσότερο θα με σύμφερε να πιστέψουν όλοι, πως κάναμε κάτι σπουδαίο τότε; Μά πρώτα-πρώτα ή αλήθεια είναι αυτή κι ύστερα δεν πρέπει να μην ξέρουμε καλά τον εαυτό μας. Έτσι ο θίασος των «Νέων» δε οβύστηκε από τη δα' Ελένη Χαλκούση, αλλά μόνο στα χέρια της ξεψύχησε ή επιχείρησε, που, αφού λείψανε τα χρήματα, δεν υπήρχε τίποτε άλλο να την συγκροτήσει. Κι οι θεατρίνοι κι οι συγγραφείς σκορπίστηκαν χωρίς να φανερώσουν πουθενά τίποτα από την προηγούμενη συνεργασία τους.

Μέσα λοιπόν στους όρους αυτούς, που έζησε ο θίασος των «Νέων», την καλύτερη του επιτυχία την είχε με τ' «Αρραβωνιάσματα» του Δ. Μπόγρη. Όμως δεν πρέπει να φανταστούμε, πως το έργο του Μπόγρη βγήκε μέσα από καμιά ζωντανή και συνειδητή ιδέα, που εμπύχωσε το θίασο μας, ούτε το πως τ' «Αρραβωνιάσματα» ούτε στο ενεργητικό του μπορεί να είναι κάτι το ικανοποιητικό, όπως πιστέβει στο εισαγωγικό του σημείωμα ο σεβαστός μου φίλος κ. Ν. Ι. Λάσκαρης. Γιατί ξέρει ο κ. Λάσκαρης, και φυσικά πολύ καλύτερα από μένα, πως τ' «Αρραβωνιάσματα» δε φέρνουν καμιά καινούρια μορφή στο νεοελληνικό δράμα ούτε καμιά επανάσταση. Ίσα-ίσα, θα έλεγε κανείς πάνε πιο πίσω από τα έργα του Μελά, αν τα εξετάσουμε ως δραματικό είδος και ως θεατρική αντίληψη. Είναι μια ήθογραφία, καλή φυσικά, με πλούσια σκηνακά χαρίσματα, με ζωντανούς τύπους, αλλά τοῦτο, χωρίς να κατεβάξει την αξία τους, δε μπορεί να τα βάλει στη θέση, που θα έμπαινε το έργο, που θα ενσάρκωνε μια ιδεολογία «Νέων», που αν υπήρχε και το έργο θα ήταν διαφορετικό.

Όπως άρχισε με το Κωμειδύλιο, καθώς είπαμε, να ξυπνάει το νεοελληνικό θέατρο κι από κάποιαν έθνικιστικήν αντίληψη κι από ανάγκη, έπλασε ήθογραφίες που πετύχανε στη σκηνή κι η επιτυχία τους ήταν αληθινή κι όχι χαζοξίπασμένη σαν τις επιτυχίες της «Φαύστας» και της «Αντιόπης», η επιτυχία κατάντησε να έρχεται μαζί με την ήθογραφία κι ο Χόρν στο κομψότατο «Μελεμάκι», που παίχτηκε τόσο ευγενικά με την Αλίχη τον περασμένο χειμώνα, στήριξε την επιτυχία του σε ήθογραφικά στοιχεία. Και στην επιθεώρηση ακόμα, όταν ξεπροβάλλει ήθογραφικό νόμμερο, ξεσπάει ο κόσμος σε χειροκροτήματα κι η επιθεώρηση πιάνει.

Λοιπόν τ' «Αρραβωνιάσματα» βρήκανε το μόνο δρόμο που μπορούσε και πετύχανε ακριβώς γιατί ήταν ήθογραφία και γιατί οι ήρωες τους ήταν άπλοι και γνώριμοι και μπορούσαν να παιχτούν πολύ καλά από νέους θεατρίνους χωρίς σκηνοθέτη, που ήταν υποχρεωμένοι να σκοτωθούν για να βγει το έργο με τις λιγότερες πρόβες. Είναι ένα έργο, που μέσα στα νεοελληνικά κάνει έντοπωση με το θερμότατο ύφος του και με την ανεξάντλητη ζωντάνια του, που

λάμπει σε κάθε του σκηνή. Ο ήρωας του, ο γέρο-Λεμπέσης, είναι λεβεντόγερος διηρηκός ίδιος με το Μπόγρη, που τον έπλασε με όλη του τη λεβέντικη καρδιά. Ο νέος θεατρίνος Άντρέας Παντόπουλος τον ένιωσε και τον έπαιξε με ακρίβεια και με σαφήνεια και πάντα ήταν προσεγμένος και συναρπαστικός. Ένα κακό μονάχα έχει ο γέρο-Λεμπέσης: του άρέσει το βιολί, γιατί άρέσει και στον Μπόγρη και στη σ. 23 άπάνω στη θλίψη του άκούει το βιολί του γείτονα και συγκινείται και το βλέπει σαν αντίθεση στην κακία του κ' σμου, σαν αντίθεση της ποίησης με τη βρώμικη ζωή. Όλη αυτή η σελίδα είναι ψεύτικη, γεμάτη από την πλανημένην ιδέα, που υπάρχει για την ποίηση και για το λυρισμό. Ψέματα ακόμα είναι τα λόγια του Λεμπέση στην αρχή της σ. 50 και στο τέλος της σ. 42. Χειρότερα ακόμα είναι και τα έρωτικά λόγια, που λέει ο Δημητρός στη Τζεβή στη σ. 46: «Έλα, όμορφη μου μάγισσα...». Η αλήθεια είναι πως αυτά τα ψεγάδια είναι φυσικά για ένα νέο κι ίσα-ίσα φανερώνουν τι μπορεί να κάνει ο συγγραφέας και σε όλο το άλλο έργο δείχνεται άξιος και τα σημειώμα, γιατί δεν επιτρέπεται σε νέο που κρίνει νέο να φερθεί διαφορετικά.

Ο θίασος έβαλε όλα τα δυνατά του κι ο πρωταγωνιστής του ο έκλεχτός Κώστας Μουσούρης στο ρόλο του Δημητρου φάνηκε ικανός θεατρίνος, που έδινε γεμάτα το χαρσχήρα του νέου Κολουριώτη και δεν φαντάζομαι πως ο Δημητρός μπορεί να παιχτεί καλύτερα. Παραλείπω βέβαια το φινάλε της δεύτερης πράξης, που το κλάμα του νέου θεατρίνου συγκινούσε όλους τους θεατές με τον ανθρώπινο καύμό του.

Κι όσο για την εμφάνιση του στην τρίτη πράξη δεν θα είχε να παρατηρήσει ούτε να ποθήσει τίποτα περισσότερο κανείς. Και τα γράφω αυτά για να δείξω πόσο το έργο κερδίζει όταν δεν κάνει «ποίηση» και πόσο βοηθάει τους θεατρίνους και πόσο βοηθούνται οι θεατρίνοι, που τι να σου κάνουν οι έρημοι, όταν το έργο είναι για τα πανηγύρια; Γι' αυτό κι η τρίτη πράξη, στην ταβέρνα παίχτηκε πάρα πολύ καλά και με συγκίνηση θυμάμαι τώρα τον Άλεκο Μπούμπη, τον καλό καλλιτέχνη, που έπαιξε το μικρό του ρόλο με άνοιχτή και με παληκαρία καρδιά. Τ' «Αρραβωνιάσματα» παινήθηκαν από την κριτική στις έφημεριδες και πετύχανε και σε δυο διαγωνισμούς. Ο κ. Ν. Ι. Λάσκαρης στο σημείωμα, που άναφερα για να δείξει πιο πολύ την αξία τους λέει πως άρέσανε στον «αύστηρότατον κ' Άνδρεάδη». Έδω θα μου επιτρέψει νομίζω ο κ. Λάσκαρης να του πω, πως αυτός που θυσιάσε ολόκληρη τη ζωή του για το θέατρο δεν πρέπει να δίνει σημασία στους έρασιτέχνες με το να τους λέει «αύστηρότατους». Κάνει κακό και δυναμώνει την προχειρολογία και την ελαφρότητα. Ρώτησα κι έμαθα πως ο κ' Άνδρεάδης είναι ο καθηγητής της Νομικής, που γράφει θεατρικές κριτικές με το ψευτόνομα Άλκ. στην «Εστία». Άφήνω τον κ. Άνδρεάδη, που άκούω πως είναι σπουδαιότατος καθηγητής και έρχομαι στον κ. Άλκ. Γνωρίζω θεωρούς θεάτρων, ταξιδέτες και μηχανικούς, που μπορούν να σου πουν κρίσεις μοναδικές και να σου μιλήσουν για θέατρο που να χάνεις το νοῦ σου. Τον κριτικό κανέναν τους όμως δεν τον έκανε. Κάθε θεατής κάνει μια κριτική. Το να βγαίνει όμως ένας καθηγητής του Πανεπιστημίου, έστω και με ψευδώνυμο και να λέει τις γνώμες του, που ποτέ δεν ξεπερνάνε τις γνώμες του κοινού θεατή, αυτό μπορεί να λογαριάζεται σοβαρά; Το θέατρο δεν πρέπει να περνάει για άπλη διασκέδαση, που λέει κανείς δυο λόγια και πάει λέγοντας. Είναι μεγάλη τέχνη, είναι ίσως η σπουδαιότερη, γιατί με το θέατρο έρχεται ο λαός σ' έπαφή άμέσως με την Τέχνη χωρίς κόπο και δεν είναι σωστό να τον διαφθείρουμε, δείχνοντας του προχειρολογίες. Βέβαια οι ειδικότεροι στον τόπο μας γράφουν πιο καλά; Όχι άλλ' αυτό είναι άλλος λόγος. Σε περασμένη εποχή οι καθηγητές του Πανεπιστημίου ήταν ή πανάκεια, όπως αυτό σχετιζονταν με τόσες ιδέες καθαρευουσιάνικες κλπ. Σήμερα ήταν καιρός να τα πει κανείς πιά.

Κι εύχαριστώ το φίλο το Μπόγρη, που τυπώνοντας το άξιο έργο του μ' έκαμε να θυμηθώ τις πρώτες μας χαρές και να μιλήσω για το θίασο των «Νέων» έτσι όπως άξιζε στις ώραιες μας βραδιές, που κοντέψανε να γίνουν και ιδανικό—άλοίμονο τόσο στείο! κι ακόμα να μιλήσω σαν άνθρωπος, που πονώ το θέατρο, για κάποιους κριτικούς του

ΘΕΑΤΡΟ ΧΩΡΙΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ

Α. ΑΛΕΞΙΟΥ: *Ἡρακλῆς καὶ Ὀμφάλῃ*, δράμα λυρικό, Ἡράκλειο 1928, σχ. 8ο δρ. 25—**Μ. ΒΑΛΣΑ:** *Ἰερωσύνη*, σκηνὴ χοροῦδία μονόπραχτη, Ἀθήνα, τυπογρ. Νομικῆς, 1927, σχ. 8ο, σελ. 32, δρ. 35—**Α. ΜΠΟΓΡΗ:** *Ἀρραβωνιάσματα*, τρίπραχτο ἠθογραφικὸ δράμα, Ἀθήνα, τυπογρ. Ἑλλάς, 1928 σχ. 4ο, σελ. 82, δρ. 25—**Μ. ΜΥΡΑΤ,** *Ἡ ζωὴ μου*, τυπ. Πυρσός, 1928, σχ. 8ο, σελ. 309.

Τὸ θεατρικὸ ἔργο ζεῖ τὴ ζωὴ του ἀπάνω στὴ σκηνή.

Τὸ βιβλίον φέρνει τὸ μήνυμα τοῦ συγγραφέα σὲ κάθε ἄτομο τοῦ κοινοῦ χωριστά. Ὁ ἀναγνώστης ξεφυλίζει τὸ βιβλίον, σταματᾷ σὲ κάθε σελίδι πού του ἔκαμε μιὰ ξεχωριστὴ ἐντύπωση καὶ μπορεῖ καὶ νὰ τὴν διαβάσει· μπορεῖ νὰ σταθεῖ στοχαστικὸς γύρω ἀπὸ τὶς εἰκόνες καὶ τὶς ἐντυπώσεις πού ξυπνάει μέσα του τὸ βιβλίον, νὰ τὶς ἐπεξεργαστεῖ καὶ νὰ τὶς συμπληρώσει ἀργὰ καὶ ἤρεμα... Ὁ συγγραφέας τοῦ βιβλίου ὁδηγεῖ στὸ ἀπολυτρωτικὸ ταξίδι πρὸς τὸν κόσμον τῆς Τέχνης συνοδοιπόρους πού δὲν τοὺς βλέπει· ἀγνοεῖ ποιὲς θὰ εἶναι οἱ ἄμεσες συγκινήσεις ἢ ἀντιδράσεις τους στὴν ἀποκάλυψη τῆς ζωῆς πού τοὺς προσφέρει. Καμιὰ φανερὴ ἀντίθετη ἀπόδειξη δὲν τὸν ἐμποδίζει νὰ πιστέψει πὼς εἶναι συστημένους μαζί του ὅλες οἱ διάφορες καὶ ἀντίθετες προσωπικότητες πού σαυτὲς θ' ἀποκαλύψει μιὰ ζωὴ. Εἶναι λείτερος νὰ ξετυλίξει καὶ νὰ ἐμβαθύνει τὴν ἀφήγηση του, τὴ σκέψη του, τὸ πάθος ἢ τὸ ὄραμα του χωρὶς ἄλλους περιορισμοὺς ἀπὸ κείνους πού ἐπιβάλλονται ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ εἶναι ἢ προβολὴ αἰσθητικῆ. Τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου ἐνσταλάζεται μέσα σ' ἕνα περιβάλλον ἀπομόνωσης καὶ τὸ στοιχίωμεν μὲ τὰ ἀνυπότακτα φαντάσματα πού εἶναι τόσο δημιουργήματα τοῦ συγγραφέα ὅσο καὶ τοῦ ἐρεθισμοῦ πού προκαλοῦν τὰ δημιουργήματα αὐτὰ στὶς ρευστὲς δεχτικὰς διαθέσεις τοῦ ἀναγνώστη.

Τὸ θεατρικὸ ἔργο ἐνεργεῖ πολὺ διαφορετικὰ· σκοπὸς του εἶναι νὰ ἐπιβληθεῖ καὶ νὰ ἀφαρπάξει τὰ ἄτομα πού καθὼς εἶναι συγκεντρωμένα ἀποτελοῦν μπροστά του ἕνα πλῆθος. Φυσικὰ ὁ κάθε θεατῆς ἅμα φύγει ἀπὸ τὸ θέατρο θὰ προεχτείνει τὸ ἔργο μέσα του σύμφωνα μὲ τὴ δική του προσωπικότητα, μὰ τὴν πρώτη ἐντύπωση θὰ τὴν ἔχει προσλάβει μέσα σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα φορτωμένη ἀπὸ τὴν παρουσία καὶ τὶς ἐκπομπὰς (fluides) τῆς ομάδας. Ὁ θεατρικὸς συγγραφέας ὀφείλει νὰ μὴ λησμονεῖ πὼς θὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὸ ἄτομον μόνον μὲσὸ τοῦ πλῆθους καὶ ὅτι τὸ ἔργο του θὰ εἰσχωρήσῃ μέσα στὸ πλῆθος καὶ μέσα στὰ ἄτομα ἀπὸ τὴν ὕφαση τους. Τὸ θέατρο εἶναι πρώτα ἀπ' ὅλα θέαμα. Φυσικὰ περιεχόμενον καὶ νόημα καὶ ποίηση στὸ θέαμα δίνει ὁ λόγος, μὰ ὁ τόνος τοῦ θεατρικοῦ λόγου ἐπιβάλλεται νὰ εἶναι πολὺ πῶς θετικὸς ἀπὸ τὸν τόνον τοῦ λόγου στὸ βιβλίον πού μπορεῖ νὰ εἶναι πολὺ πῶς κυματιστῆς, ξελεπτωμένον καὶ ἀναλυτικὸς. Κάθε ἔργο Τέχνης γιὰ νὰ εἶναι ἄρτιον καὶ ὀλοκληρωμένο καὶ πλούσιον πρέπει νὰ ὑποβάλλῃ πέρα ἀπ' ὅτι καθαρὰ ἐκφράζει ἄπειρες ἄλλες δυνατότητες. Τὸ κάτι ἄλλο αὐτὸ ἀνσιπηδᾷ στὸ θεατρικὸ ἔργο μὲσ' ἀπὸ ὄγκους, ἐνῶ ξεχύνεται ἀπὸ τὸ βιβλίον μέσα ἀπὸ ἐλιγμούς καὶ ἀποχρώσεις. Τὸ θεατρικὸ ἔργο, ὅπως ὅλα τὰ δημιουργήματα τοῦ ἀνθρώπου πού ἔχουν μιὰ ὕπαρξιν προπάντων πλαστικὴ, ζεῖ μιὰ ζωὴ περιορισμένη. Ἡ λεπτειὰ τῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου εἶναι πολὺ σχετικὴ. Ὁ ἀνθρώπος στὰ ἔργα του δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι σύγχρονον καὶ συνθετικὸν καὶ ἀναλυτικὸν. Εἶναι πιθανόν αὐτὸ εἰπωμένο ἔτσι νὰ κάνει τὴν ἐντύπωση μιᾶς πολὺ κοινῆς ἀλήθειας, ἀλλ' εἶναι μερικὲς κοινὲς ἀλήθειες πού κανένας συχνὰ τὶς παραβλέπει καὶ πού ἅμα τὶς ξανασυλλογιστεῖ τὸν πιέζουν σὺν φυλακῇ· δὲ μπορεῖ ὅμως καὶ νὰ ἀποδράσῃ ἀπ' αὐτὲς. Ὁ ἀνθρώπος δὲ μπορεῖ νὰ προεχταθεῖ σύγχρονον πρὸς πολλὰς κατευθύνσεις· εἶναι ὑποχρεωμένος ἀδιάκοπον νὰ διαλέγῃ, καὶ κάθε φορὰ πού ξεφεύγει ἀπὸ μιὰ διέξοδον θυσιάζει μιάν ἄλλη διέξοδον πού ἀπ' αὐτὴν ἐπίσης θὰ μπορούσε νὰ εἶχε φύγει.

Τὸ θεατρικὸ ἔργο προσφέρει στὸ συγγραφέα τὸν τρόπο νὰ δώσει στὰ πλάσματα τῆς φαντασίας του τὴ ζωηρότερη ὑπόθεσιν, πού μποροῦν νὰ ἀποχτήσουν τὰ λογοτεχνικὰ ἄτομα. Τὰ θεατρικὰ πρόσωπα μιλοῦν, κινιοῦνται, ντύνονται, καὶ ἐνσαρκώνονται μέσα σ' ἕνα ὀρισμένο σῶμα, ὅπως οἱ ζωντανοὶ ἄνθρωποι. Ἀλλ' ἀκριβῶς γι αὐτὸ δείχνουν ὅπως καὶ οἱ ζωντανοὶ ἄνθρωποι μόνον τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐσωτερικοῦ τους κόσμου. Σκοπὸς τοῦ κάθε συγγραφέα ὅπως τοῦ κάθε καλλιτέχνη δὲν εἶναι φυσικὰ ν' ἀντιγράψῃ τὴ ζωὴ· ὁ συγγραφέας ἀποβλέπει στὸ ν' ἀνυψώσει στὸ πρῶτον ἐπίπεδον καὶ νὰ χρωματίσῃ μὲ τὸ δικὸν του φῶς τὰ ἐνδότερα μουσικὰ τῆς ζωῆς. Ὁ θεατρικὸς συγγραφέας δὲ μπορεῖ ἀπόλυτον νὰ τὸ πετύχῃ. Ἡ ἱκανοποίηση καὶ ἡ ἡδονὴ νὰ δεῖ ὀλοζώντανον τὰ πρόσωπα του θὰ πληρωθεῖ μὲ τὴν ὑποχρέωση οἱ ἐσωτερικοὶ παλμοὶ νὰ μὴν ὑψωθοῦν ὑπερβολικὰ στὴν ἐπιφάνειαν καὶ νὰ ὑποδειχτοῦν μόνον ἀπὸ τὴ δράσιν καὶ τὴν κίνησιν. Ὁ θεατρικὸς συγγραφέας θὰ αἰστανθεῖ τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν ἱκανοποίησιν ὅτι ἠλεχτρίζῃ τὰ πλῆθη καὶ ὅτι τὰ ἐπηρεάζῃ ἄμεσα, ἂν θυσιάσῃ σ' αὐτὴ τὴν ἱκανοποίησιν τὴν πολὺ πῶς ἀσύληπτην ἀλλὰ καὶ πολὺ πῶς οὐσιαστικὴν ἡδονὴν τῆς κρυφῆς δουλοδουτικῆς ἐπαφῆς ὀλοκληροῦ τοῦ εἶναι του, τῆς σκέψης του καὶ τοῦ πάθους του, μὲ τὸ ἀργὰ καλιεργημένο εἶναι τοῦ ἀγνωστοῦ κοινοῦ του.

Εἶναι φυσικὰ δικαίωμα κάθε συγγραφέα νὰ διαλέξῃ γιὰ τὸ ἔργο του τὴν φόρμιν τοῦ βιβλίου ἢ τὴν φόρμιν τοῦ θεάτρον. Κάθε εἶδος τοῦ προσφέρει εὐκολίας καὶ ἐμπόδιον στὴν ἔκφρασιν τοῦ ἑαυτοῦ του. Ὑπάρχει ὅμως κάτι ἀκατανόητον στὸ νὰ ζητησῃ ἕνας συγγραφέας νὰ μὴν ὀλοκληρώσῃ κανένα εἶδος καὶ νὰ θελήσῃ νὰ ὑποταχθεῖ στοὺς περιορισμοὺς τῆς ἐξωτερικότητος τῆς θεατρικῆς φόρμιν χωρὶς καὶ νὰ δώσει στὸ ἔργο του μιὰ τέμια θεατρικὴ ἀρτιότητα ὥστε νὰ κατορθώσῃ νὰ εἶναι ἐμφανισμὸν στὸ κοινόν. Καὶ ὅμως: δύο συγγραφεῖς τελετφαῖα παρουσίασαν τὸ φαινόμενον αὐτό. Ἀλυσσοδέθηκαν μέσα στὴ στενότηταν τοῦ διαλόγου καὶ τῶν πολὺ πλαστικῶν προσώπων χωρὶς καὶ νὰ ἀνοιξοῦν στὰ πρόσωπα τους τὸ πεδῖον μιᾶς ἐνεργητικῆς δράσης. Ἀναγκάστηκαν κατὰ συνέπειαν νὰ μὴ δώσουν στὰ θεατρικὰ τους ἔργα τὴ φυσικὴν τους ζωὴν πού εἶναι ἡ ζωὴ τῆς σκηνῆς ἀλλὰ νὰ τὰ προσφέρουν μέσα σὲ βιβλία. Ὁ ἀναγνώστης δυσφορεῖ μπροστὰ σ' ἕνα κατασκευάσμα νόθον.

Τὸ ὅτι παραστράτισε ὁ κ. Ἀλεξίου δὲν εἶναι ἴσως καὶ τόσο πολὺ ἄξιον γι' ἀπορία. Ὁ κ. Ἀλεξίου δὲν μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθεῖ ἀλλιώτικον παρὰ σὺν καταπληχτικόν. Τυπώνει περὶ πού κάθε ἔξιν μῆνες ἕναν τόμον πού τὸν προλογίζει στερεότυπον μὲ τὴν δήλωσιν ὅτι τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ τοῦ τόμου δὲν τὸν ἱκανοποιεῖ, ὅτι δὲν ἀνταποκρίνεται στὶς αἰσθητικὰς του ἀντιλήψεις, ἀλλ' ὅτι θεωρεῖ καθήκον του καὶ νὰ τὸ προσφέρει στὸ κοινόν. Γιατὶ εἶναι καθήκον ἑνὸς συγγραφέα νὰ ὑποτιμᾷ τόσο τὸ κοινόν ὥστε νὰ πιστέβῃ ὅτι εἶναι ἀρκετόν γι' αὐτὸ τὸ ἔργο πού ὁ ἴδιος ὁ δημιουργὸς του τοποθετεῖ σ' ἕνα χαμηλόν ἐπίπεδον, αὐτὸ δὲν τὸ ἐξήγησε ποτὲ ὁ κ. Ἀλεξίου. Κι ὅταν οἱ κριτικοὶ μὴν κάνουν τίποτον ἄλλον παρὰ νὰ συμφωνήσουν μὲ τὴν δικὴν του γνώμιν ὑποδειχνοῦν τὰ ἐλατῶματα τῶν ἔργων του, ὁ κ. Ἀλεξίου σφεντονίζει ἐναντίον τους ἄρθρα πού ἔχουν τὸν τόνον τοῦ λίβελλου. Ὁ κ. Ἀλεξίου ἔχει τὴν πεποίθησιν ὅτι κανένας ἄλλος ἀπ' αὐτὸν δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ σταθεῖ στὸ ὕψος ἀπ' ὅπου μόνον αὐτὸς μπορεῖ νὰ διακρίνῃ, ὅτι τὰ ἔργα του πού πρέπει νὰ εἶναι ἀριστουργήματα γιὰ ὅλους τοὺς ἄλλους, ἔχουν μερικὰς ἐλείψεις. Κι εἶναι τόση ἡ ἰδέαν του γιὰ τὴν παντοδυναμίαν του ὥστε δὲ δίστασε νὰ τυπώσῃ καὶ γαλλικοὺς στίχους, ἐνῶ ἀγνοεῖ καὶ τοὺς στοιχειοδέστερους κανόνες τῆς γαλλικῆς γλώσσας. Ἀγνοεῖ π. χ. ὅτι γαλλικὰ τὸ ρῆμα δὲ μπορεῖ ποτὲ νὰ σταθεῖ χωρὶς τὴν ἀντωνυμίαν καὶ γράφῃ στίχους σὺν καὶ αὐτοῦς:

Je veux qu' après ma fin, superbe Ionnienne,
on sache qui tu fus et comment m' as traité...

ἢ

Ah! mon oiselle, approche moi ta bouche.

Ἐνας συγγραφέας μὲ τὴν διανοητικὴν τοῦ κ. Ἀλεξίου δὲν εἶναι περίεργον ὅτι φαντάστηκε πὼς μπορούσε νὰ ξετυλίξῃ σ' ἕναν ἀτελείωτον διάλογον μιὰ ὑπόθεσιν πού θὰ εἶχε κάποια δύναμιν μόνον ἂν συγκεντρώνονταν σ' ἕνα πολὺ σύντομον καὶ σφιχτὸν διήγημα, καὶ ὅτι φαντάστηκε ἀκόμα πὼς ὁ διάλογος του αὐτὸς θὰ εἶταν δονισμένος ἀπὸ τραγικότητα καὶ ποίησιν, ὅχι γιὰ τὸν ἑαυτό του, (ἡ ἀπαρτίτητὴν δήλωσιν δὲ λείπει καὶ σ' αὐτὸν τοῦ βιβλίου) μὰ γιὰ τὸ κοινόν.

Ὁ κ. Ἀλεξίου παρουσιάζῃ τὸν Ἡρακλῆ τὴν ὥραν πού ξυπνᾷ ἀπὸ τὸ μακρὸν τοῦ ἐρωτικόν

μεθύσι και νοσταλγεί τον παλιό εαυτό του' εγκαταλείπει την Όμφάλη. Την ανάγκη όμως της απόδρασης δεν την έδειξε ο κ. Άλεξίου να αναβλύζει από μέσα από τον Ήρακλή. Ο Ήρακλής φεύγει, γιατί ήρθε ή ώρα ή όρισμένη από τους Θεούς, όπου θα συνεχίσει το άθλητικό του στάδιο.

Η φόρμα του διάλογου απαγορεύει τις πολύ ξελεπτυσμένες ψυχολογικές αναλύσεις. Είναι άπειροι ούσιαστικότετοι έλιγμοί που δεν εκφράζονται μόνο με το λόγο και που είναι σχεδόν αδύνατο να τους φέρει ο συγγραφέας στην επιφάνεια αν κλάσει τα πρόσωπα του μόνο να μιλούν. Άλλά και με το διάλογο μπορεί πάντα να τους υποδείξει' ο κ. Άλεξίου δεν φαίνεται ούτε να το προσπαθήσει. Παρουσίασε έναν Ήρακλή που δεν είναι τίποτα άλλο παρά ένα κούφιο περίβλημα ανθρώπου, και που ποδοπατεί από την αρχή ίσαμε το τέλος στην ίδια στατική κατάσταση, χωρίς να φανερώσει ούτε μια βαθύτερη ψυχική δόνηση' ρητορεύει στις άτέλειωτες σελίδες του βιβλίου τότε έμμετρα και τότε πεζά, χωρίς να λέει κυριολεκτικά τίποτα. Και αν είχε τουλάχιστο ή φράση του κ. Άλεξίου μια μουσική γοητεία. Άλλ' ο κ. Άλεξίου φαίνεται να κατασκευάζει την κάθε του φράση με άπειρο διανοητικό κόπο που δεν υπερνικείται και που δίνει σ' όλο το ύφος του ένα άσηκωτο βάρος. Η Όμφάλη φανερώσει περισσότερο από τον Ήρακλή πώς κάτι αιστάνεται μέσα της, πώς ζητεί να αντιδράσει ενάντια στα γεγονότα, πώς κάτι μηχανέβεται για να συγκρατήσει τον άντρα που αγαπά και που τον χάνει, άλλ' οι στιγμές αυτές είναι τόσο λίγες και είναι κι αυτές τόσο χοντροκομένες και κοινές ώστε δεν άρχουν για να κάνουν έστω κι άνεχτο το διάβημα του «λυρικού δράματος» έτσι αποκαλεί το έργο του ο κ. Άλεξίου.

Το παραστράτημα του κ. Βάλσα είναι περισσότερο αναπάντεχο. Ο κ. Βάλσας έχει γράψει άρκετά θεατρικά έργα και πολλές κριτικές και μελέτες. Ό,τι γράφει χαρακτηρίζεται πάντα από έναν υπερβολικό στεγνό έγκεφαλισμό και το ύφος του έχει μια ώμότητα, που φανερώσει βέβαια μια ειλκρίνεια μα που άγγίζει κάποτε και τα όρια του κάπως χυδαίου τόνου. Παρ' όλα αυτά τα έλατώματα του είναι φανερό ότι ο κ. Βάλσας είναι ένας άνθρωπος, που σκέφτεται και κατέχει και πολλές στερεές γνώσεις. Είναι περίεργο πώς στο τελεφταίο του μονόπραχτο(;) παράβλεψε ότι το θέατρο δεν είναι τόπος για κήρυγμα ίσων και ότι άλλωστε σε κανένα είδος Τέχνης τα πρόσωπα δε μπορούν να είναι μόνο σχηματοποιημένοι φορείς ιδεών. Ο κ. Βάλσας στην Ίερωσύνη θέλει να καυτηριάσει την ύποκρισία των παπάδων. Το κάνει μ' έναν τρόπο έντελως μονοκόμματο και χοντροκομένο. Παρουσιάζει έναν Ίερωμένο, που διδάσκει, ότι μόνο όποιος κυλιέται στο βόρβορο της άμαρτίας, που είναι έργο του Θεού, γίνεται άξιος για την Ίερωσύνη. Φυσικά άκολουθεί πιστά τη διδασκαλία του. Όλες οι ιδέες και οι πράξεις αναπτύσσονται από τον κ. Βάλσα χωρίς καμιά λεπτότητα, χωρίς να άφίνει τίποτα να ύπονοείται πέρα απ' ό,τι λέγεται και χωρίς ούτε μια φράση να σπιθοβολάει από κάποιο πνεύμα. Η βαριά εκθεση μιας κατάστασης, άδιάφορο αν ή κατάσταση αυτή είναι άληθινή ή όχι, όταν διαφαίνεται άδιάκοπα καθαρά ή προκατάληψη του συγγραφέα δεν είναι έργο Τέχνης, κι ούτε μπορεί να πείσει κανένα. Ο καλλιτέχνης προβάλλει έναν κόσμο, τον χρωματίζει φυσικά σύμφωνα με τη διάθεση του, άλλ' ο κόσμος αυτός έχει μια αυτότελεια. Η σάτυρα ενεργεί όταν ο άναγνώστης ή ο θεατής αιστανθεί να γενηθεί μέσα του την επίθυμία της σάτυρας, όταν συμπληρώσει ο ίδιος ό,τι του ύποβάλλει ο συγγραφέας. Ο κ. Βάλσας ζήτησε να τα επιβάλει όλα, και γι' αυτό δεν επέβαλε τίποτα παρά μόνο μια δυσφορία που στρέφεται περισσότερο ενάντια στο συγγραφέα παρά ενάντια στους παπάδες, κι άς έχει έντελως δίκιο ο κ. Βάλσας να τους έπιτεθεί.

Ο κ. Μλόγρης τύπωσε τ' Άρραβωνιάσματα, τη μεγάλη θεατρική του έπιτυχία. Άφου ζήσει ένα θεατρικό έργο τη ζωή του άπάνω στη σκηνή δοκιμάζει και τη ζωή του βιβλίου κι' αν το θεαματικό του στοιχείο περιέχει άρκετή ούσία μπορεί να υπερνικήσει κι αυτή τη δοκιμασία. Ο άναγνώστης θα το κρίνει πάντα σαν ένα έργο που είχε σκοπό να του μιλήσει μ' ένα άλλο μέσο, αλλά συμπληρώνοντας το χάσμα με τη φαντασία του μπορεί να αιστανθεί τη μετουσίωση που έχει σκοπό να προσφέρει κάθε έργο Τέχνης. Τα άρκετά πλούσια προσόντα των Άρραβωνιασμάτων ήταν προπάντων καθαρά σκηνικά. Τα Άρραβωνιάσματα έχουν ζωηρά χρωματισμένες σκηνές και πολλή κίνηση. Η πλοκή όμως της υπόθεσης παραφορτώνεται από πάρα πολλά επεισόδια, κι ο ίδιος ο συγγραφέας δεν έχει έντελως ξεκαθαρίσει ώστε να το μεταδώσει το νόημα του έργου και την ψυχολογία των προσώπων του. Τις ελείψεις του έργου τις είχα αναλύσει όταν έγραψα γι' αυτό ύστερα από την παράσταση. Η ανά-

γνωση τις κάνει άκόμα πιο χτυπητές, μα σύγχρονα πείθει πώς μέσα στον κ. Μλόγρη υπάρχει ο παλμός και ή δυναμικότητα ενός συγγραφέα. Εύτυχώς στο τελεφταίο έργο του «ή Δράκαινα» ή δυναμικότητα αυτή φάνηκε άρκετά όρμισμένη.

Ο κ. Μυράτ κυκλοφόρησε τα θεατρικά του άπομνημονεύματα. Από έναν ήθοποιό που λέει καθαρά, ότι είναι άστειο κι άπρεπο να άμφιβάλλει κανένας για τη ζωτικότητα του νεοελληνικού θεάτρου μια που υπάρχει αυτός στη σκηνή, περιμένει ο άναγνώστης να άφηγηθεί πώς συνέλαβε και μελέτησε τον κάθε ρόλο, πώς άγωνίστηκε για να τον στήσει, από ποιές άμφιβολίες και δισταγμούς πέρασε ίσαμε να κατασταλάξει σ' ένα ολοκλήρωμα. Ο άναγνώστης περιμένει άκόμα ο ήθοποιός αυτός να μεταδώσει τον παλιό της καλλιτεχνικής του προσπάθειας και να εκθέσει την ιστορία της επίπονης εξέλιξης του νεοελληνικού θεάτρου. Ο κ. Μυράτ έντούτους άρκέστηκε να διηγηθεί διάφορα ανέκδοτα, που έγιναν γύρω από το θέατρο, και διάφορα επεισόδια της έντελως άτομικής του ζωής, που μπορούν να ενδιαφέρουν μονάχα όσους διασκεδάζουν με το κουτσομπολιό. Ο κ. Μυράτ ζητεί να μειώσει όρισμένους ανθρώπους' λησμονεί όμως ότι το μίσος, ο πόθος της εκδίκησης και το ξεσκέπασμα με πάθος μερικών θλιβερών γεγονότων, που δεν άποκλείνεται έτσι να παρουσιάζονται και άλλωμένα, μειώνουν μόνο εκείνον που καταφεύγει σε μια τέτια έπιθετικότητα. Έκείνο που κάνει έντύπωση στο βιβλίο του κ. Μυράτ είναι ή τέλεια έλλειψη στις σελίδες του από κάθε καλλιτεχνική πνοή.

Άλκης Θρύλος

ΠΟΙΗΜΑΤΑ

ΓΙΩΡΓΗ ΚΟΛΙΑ «Η φλογέρα της ζωής». Ποιήματα. Έκδ. Γ. Τσουκαλά. Άθήναι. 1928. Σελ. 64

Πολλοί τεχνοκρίτες συνηθάνε να κρίνουν έναν ποιητή από τ' αδύνατα κομμάτια του. Έμεις νομίζουμε, πώς ένα ποιητικό πρωτόλειο πρέπει να το κρίνει κανείς από τα δυνατώτερα μέρη, για να εξακριβώσει τι μπορεί ο ποιητής να δώσει. Έχτός αν διαπιστωθεί πώς τα καλά κομμάτια είναι τόσο λίγα, ώστε να μπορούν να χαρακτηριστούν τυχαία.

Μα στο ποιητικό πρωτόλειο του κ. Κόλια τα καλά κομμάτια είναι και πολλά—πολύ περισσότερα από τα μέτρια—και δείχνουν άμέσως έναν τεχνίτη με ποιητική πνοή δροσερή, και με έκφραση ποιητική. Την ποιητική ιδέα, άλήθεια, την άδιχει κάπου-κάπου ή άσάφεια, ή βιαστική διατύπωση και ή περισσολογία. Αυτά είναι τα έλατώματα των λίγων άποτυχημένων τραγουδιών του.

Άπό την άλλη όμως, από την καλή του όψη, παρουσιάζει ο ποιητής μίαν άπλότητα στο ντύσιμο της ιδέας και μια λιτότητα γνήσιας τέχνης. Καταπιάνεται το ποίημα του, όπως ένα πουλί το φτιάξιμο της φωλιάς του. Η άφέλεια, ή αγάπη στο θέμα του, ή άπροσπάθεια ξεχωρίζουν άμέσως.

Ποιήματα σαν τα ή «Άύγη», «Στο σκλαβωμένο έρημοκλήσι», «Στο φώς του φεγγαριού», «Τ' άδολο βλέμμα», «Ειδύλλιο», «Νύχτα στο χωριό», «Σε καρτερώ» κι ένα δυό άλλα άξίζουν να προσεχτούν.

Ντ.

Διόρθωση: Στη σελ. 443 στίχο 130 από κάτω πρέπει να συμπληρωθεί ή φράση έτσι: «Και από το πρωί ως το βράδυ σκοτωνότανε ο εύγενικότατος κ. Κωστής Βελμύρας».

ΤΑ ΝΕΑ ΑΘΕΪΚΑ

Στις 3 του Μάη ο κ. Γληνός πήρε και τρίτη πρόσκληση σταλμένη με δικαστικό κλητήρα από το Μητροπολίτη Σπάρτης κ. Γερμανό για να παρουσιαστεί στα γραφεία της 'Ιερᾶς Συνόδου και να απολογηθεί «ἐπὶ τῆς ἀποδιδομένης αὐτῷ κατηγορίας ἐπὶ ὑπονομεύσει τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν πίστεως». Ο κ. Γληνός εἶχε στείλει στο Μητροπολίτη Σπάρτης τὸ ἀκόλουθο γράμα.

Ἀθῆνα 2 του Μάη 1928

Πρὸς τὸ Σ. Μητροπολίτη Σπάρτης κ. Γερμανό.

Σεβασμιώτατε,

Ἐλαβα και τὴ δεύτερη πρόσκληση Σας νὰ παρουσιασθῶ σήμερα στὰ γραφεία τῆς 'Ιερᾶς Συνόδου γιὰ νὰ ἀπολογηθῶ στὴν κατηγορία, πού μου ἀποδίνετε, πὼς ὑπονομέβω τὴν ὀρθόδοξη χριστιανικὴ πίστη και διδάσκω ἀθεϊστικὲς δοξασίες.

Σᾶς στέλνω γραφτὴ τὴν ἀπάντησή μου.

Στὴν 'Ιερὰ Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος δὲν ἀναγνωρίζω τὸ δικαίωμα νὰ ἐλέγξει τὴ συνείδησή μου. Σύμφωνα και με τὸ Σύνταγμα τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας «Ἡ ἐλευθερία τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως εἶναι ἀπαραβίαστος» Και ἀκόμη. «Ἐκαστος δύναται νὰ δημοσιεύῃ προφορικῶς, ἐγγράφως και διὰ τοῦ τύπου τοὺς στοχασμοὺς του τερῶν τοὺς νόμους τοῦ Κράτους».

Και ἀκόμη. «Ἡ τέχνη και ἡ Ἐπιστήμη και ἡ διδασκαλία αὐτῆς εἶναι ἐλεύθεραι».

Ἐὰν οἱ φιλοσοφικὲς και ἐπιστημονικὲς ἰδέες, πού διδάσκω, δὲν συμφωνοῦν με τὰ δόγματα τῆς Ὄρθόδοξης Ἐκκλησίας, αὐτὸ μπορεῖτε νὰ τὸ κρίνετε σεις και νὰ λάβετε ὅσα μέτρα θεωρεῖτε ἀναγκαῖα.

Σᾶς κάνω ὅμως τὴ δῆλωση, πὼς δὲν ἔχω ἐπιστημονικὴ και ἠθικὴ εὐθύνη παρὰ μόνο γιὰ ὅσα γράφω ὁ ἴδιος και δημοσιέβω με τὴν ὑπογραφή μου ἢ ὅσα ἀναγνωρίζω, πὼς ἀποτελοῦν δική μου διδασκαλία.

Σπερμολογίες τῶν τριῶν ἢ δημοσιεύματα τρίτων δὲν με εὐθύνουν, οὔτε ἐκπροσωποῦν τίς ἰδέες μου.

***

Στις 18 του Μάη ο κ. Γληνός ἔλαβε με δικαστικὸ κλητήρα τὸ ἀκόλουθο ἔγγραφο.

Ἀριθ. Πρωτ. 3288.
Διεκλ. 4598.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 18 Μαΐου 1928

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

Πρὸς

τὸν κύριον Δημήτριον Γληνόν

Καλεῖσθε νὰ ἐμφανισθῆτε προσωπικῶς ἐνώπιον τῆς 'Ιερᾶς Συνόδου τῇ 23 Μαΐου ἐν. ἔτ. ἡμέρᾳ Τετάρτῃ και ὥρα 9 π. μ. ἵνα δικασθῆτε ὡς κατηγορούμενος ἐπὶ διαδόσει ἀθεϊστικῶν ἰδεῶν και προσηλυτισμῶ ἐἰς τὰς ἰδέας ταύτας, περὶ ἧς κατηγορίας τρεῖς ἐκλήθητε, ὅπως ἀπολογηθῆτε ἐνώπιον τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Μονεμβασίας και Λακεδαιμόνος κ. Γερμανοῦ, ἐνεργουῦντος ὡς ἀνακριτοῦ ἐπὶ τῆς ἐν προκειμένῳ ὑποθέσεως, ἐντολῇ τῆς 'Ιερᾶς Συνόδου.

Προσπειδηλοῦμεν ὑμῖν, ὅτι ἂν μὴ ἐμφανισθῆτε τῇ ὥσ' ἄνω ὀρισθείσῃ ἡμέρᾳ και ὥρᾳ θέλετε δικασθῆ ἐρήμην.

† Ὁ Ἀθηνῶν Χρυσόστομος, πρόεδρος

† Ὁ Πατρῶν Ἀντώνιος

† Ὁ Σύρου, Τήνου και Ἄνδρου Ἀθανάσιος

† Ὁ Μονεμβασίας και Λακεδαιμόνος Γερμανός

† Ὁ Δημητριάδος Γερμανός

† Ὁ Θήρας Ἀγαθάγγελος

† Ὁ Ναυπακτίας Ἀμβρόσιος

ὁ Α'. Γραμματεὺς

Ἀρχιμανδρίτης Γερμανός Ρουμπάνης

Ἀρμόδιος δικαστικὸς κλητὴρ κ.τ.λ.

***

Ὁ κ. Γληνός δὲν παρουσιάστηκε. Ἡ δίκη ἄρχισε τὴν ὀρισμένη μέρα χωρὶς τὴν παρουσία τοῦ Ὑπουργικοῦ Ἐπιτρόπου κ. Δόξα. Τὸ Ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας τοῦ ἔδωκε ἐντολὴ νὰ διατυπώσῃ ἀντίρρηση ἐναντία στὴν πράξη αὐτῆς Συνόδου και νὰ ἀποχωρήσῃ. Ἐγιναν ὡς τώρα τρεῖς ἢ τέσσερις συνεδριάσεις. Πόρισμα δὲ βγήκε ἀκόμη.

Ἡ ΔΙΚΗ ΤΟΥ Κ. ΓΛΗΝΟΥ

Τὴν 1ην Ἰουνίου, μέρα Παρασκευῆ, στίς 7½ τὸ βράδυ ἔγινε στὸ πλημμελειοδικεῖο Ἀθηνῶν ἡ δίκη τοῦ κ. Γληνοῦ, γιὰ τὴ διάλεξή τοῦ κ. Καζαντζάκη και Ἰσρατὴ στὸ θέατρο τῆς Ἀλάμπρας. Ἡ δίκη εἶχε ἀναβληθῆ δυὸ φορές γιὰτὶ ἔλειπαν οἱ μάρτυρες τῆς κατηγορίας. Ἡ δίκη χωρίστηκε ὡς πρὸς τοὺς Ἰσρατὴ και Καζαντζάκη, γιὰτὶ ἔλειπαν στὸ ἐξωτερικὸ και ἔτσι ἔμεινε μόνος κατηγορούμενος ὁ κ. Γληνός.

Τὸ Δικαστήριον ἀποτελέστηκε και τίς τρεῖς φορές ἀπὸ τοὺς κ. κ. Τριανταφυλλοῦ, Πρόεδρον, Λαμπρῖα και Κυριαζόπουλο. Εἰσαγγελεὺς ὁ κ. Κιουρτσάκης. Συνήγοροι τοῦ κ. Γληνοῦ ἦταν οἱ κ. κ. Ἄλ. Σβῶλος και Περικλῆς Ράλλης.

Μάρτυρες τῆς κατηγορίας παρουσιάστηκαν οἱ κ. κ. Γ. Γιαναρᾶκος, συντάχτης τῆς «Ἐστίας», Α. Μεϊμάρης, ἀνθυπασπιστὴς χωροφυλακῆς, Ἄλ. Ἐμπειρικὸς Κουμουνοῦρος, βουλευτὴς, Ἄγγ. Φοντάνας, μοίραρχος, Δ. Δαμασκηνός, δικηγόρος. Ὁ κ. Κουλουμβάκης, πού εἶχε παρουσιαστῆ αὐτόκλητος μάρτυς τῆς κατηγορίας στὴν ἀνάκριση και στίς δυὸ προηγουμένους φορές, τούτῃ τῇ φορᾷ δὲ φάνηκε.

Μάρτυρες τῆς υπεράσπισης ἐξετάστηκαν οἱ κ. κ. Ἄλ. Παπαναστασίου, Γεώργιος Νάζος, Ἀριστείδης Θεοδοσιάδης, Εὐστράτιος Σωμερίτης, Σπύρος Θεοδωρόπουλος, Γεώργιος Μπαντούνας, Περικλῆς Καραπάνος και Κωνστ. Τριανταφυλλόπουλος.

Στενογραφημένα πρακτικὰ τῆς δίκης δὲν κρατήθηκαν. Γι' αὐτὸ ἐδῶ θὰ δώσουμε τὸ γενικὸ χαρακτῆρα και περιληπτικὰ τὴν πορεία τῆς δίκης και μερικὲς χαρακτηριστικὲς σκηνές.

Ἡ ἀπουσία τοῦ Ἰσρατὴ και τοῦ Καζαντζάκη εἶχε ἀφαιρέσει ἀπὸ τὴ δίκη τὸ γενικότερο ἰδεολογικὸ χαρακτῆρα τῆς. Ἡ κατηγορία ὡς πρὸς τὸν κ. Γληνὸ ἦταν, πὼς αὐτὸς σὰν πρόεδρος ἐνὸς σωματείου ἐκπαιδευτικοῦ και ὄχι πολιτικοῦ ἐνεργῶντας με σκοπὸ πολιτικὸ κομμουνιστικὸ και ξέροντας, πὼς ὁ Ἰσρατὴ ἔρχεται σταλμένος ἀπὸ τὴ Μόσχα γιὰ νὰ κάμῃ πολιτικὴ κομμουνιστικὴ προπαγάνδα, ὀργάνωσῃ τὴ διάλεξή τῆς Ἀλάμπρας στίς 11 τοῦ Γενάρη. Ἡ διάλεξή αὐτῆ εἶχε γιὰ ἀποτέλεσμα νὰ προκληθῆ «μίσος» και «ἐχθροπάθεια» ἀνάμεσα στοὺς πολίτες, γιὰτὶ ἔγινε ὕστερα ἀπὸ τὴ διάλεξή πολιτικὴ διαδήλωση στοὺς δρόμους τῆς Ἀθήνας και οἱ διαδηλωτὲς παρακούσανε στὰ ὄργανα τῆς ἐξουσίας νὰ διαλυθοῦν και διαλύθηκαν σχεδὸν με τὴ βία στὴν Ὀμόνοια. Ὁ κ. Γληνός λοιπὸν εἶναι ἔνοχος, πὼς «ἐν γνώσει και ἀπὸ σκοποῦ» προκάλεσε αὐτὴ τὴν ἐχθροπάθεια και πέφτει στίς διατάξεις τοῦ ἀρθροῦ 204 τοῦ Ποινικοῦ Κώδικα.

Σύμφωνα μ' αὐτὴ τὴν ἀντίληψη τῆς κατηγορίας τὸ δικαστήριον ἐξετάζοντας τοὺς μάρτυρες τῆς κατηγορίας προσπαθοῦσε πρὸ πάντων νὰ ποδείξει α) πὼς ἡ διάλεξή τοῦ Ἰσρατὴ γράφηκε ὕστερα ἀπὸ συνενόηση με τὸ Γληνὸ, β) πὼς ὁ Γληνός εἶχε ἐγκρίνει ἀπὸ πρὶν τὸ περιεχόμενον τῆς διαλέξεως, γ) πὼς ὁ Γληνός μετᾶφρασε τὴ διάλεξή ἀπὸ τὰ γαλλικὰ στὰ ἑλληνικά.

Ἡ υπεράσπιση ἔχοντας ὑπόψει τῆς αὐτῆ τῆ θέσης τῆς κατηγορίας και παρακολουθώντας τίς προσπάθειες τοῦ Δικαστηρίου πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση εἶχε νὰ ποδείξει, πὼς ὁ Γληνός

οργανώνοντας τη διάλεξη έπιδίωκε σκοπούς καθαρά διαφωτιστικούς και έπιστημονικούς και σύμφωνους με την άποστολή του Έκπαιδευτικού Όμιλου. Πώς δέν ήταν στην πρόθεση του καθόλου να κάμει πολιτική ένεργεια ούτε να προκαλέσει διαδήλωση και «μίσος» ανάμεσα στους πολίτες. Σαυτό βοηθούσαν την υπεράσπιση μερικά τυχαία έξωτερικά γεγονότα, που είχαν όμως για τη γνωστή αντίληψη των έλλήνων δικαστών άπόλυτη άποδεικτική αξία. Τα γεγονότα αυτά ήταν α) πώς ο Ίσραάτ η έγραψε τη διάλεξη του την τελευταία στιγμή, λίγη ώρα πριν νάρθει στο θέατρο της Άλάμπρας, β) πώς ο Ίσραάτ η γνωρίστηκε με το Γληνό για πρώτη φορά την ώρα, που ανέβαινε τα σκαλιά της Άλαμπρας για να κάμει τη διάλεξη, γ) πώς ο Ίσραάτ η είχε γραμμένη Γαλλικά τη διάλεξη του και θέλησε να την πει μόνο Γαλλικά και μόνο κάτω από την έπίμονη άπαιτήση των άκροατών άποφασίστηκε κείνη τη στιγμή να γίνει μετάφραση, δ) πώς ο Γληνός, σαν πρόεδρος του Όμιλου δήλωσε ρητά, στην άρχή της διάλεξης, πώς η συγκέντρωση δέν είναι πολιτική, αλλά έπιστημονική και διαφωτιστική και ύσθησε θερμά στο άκροατήριο να μη προβεί σε πολιτικές έκδηλώσεις και ε) πώς ο Γληνός δέ μετάφρασε τη διάλεξη και δέν πήρε μέρος στη διαδήλωση.

Αυτή ήταν η ουσία της δίκης, στενή και περιορισμένη. Ούτε δίκη του Έκπαιδευτικού Όμιλου και των ιδεών του ήταν, ούτε δίκη του Γληνού, των ιδεών του και της δράσης του, ούτε δίκη του Κομμουνισμού. Και οι συνήγοροι δέν είχαν κανένα λόγο να δώσουν στη δίκη άλλο χαρακτήρα από κείνον, που έδινε το δικαστήριο. Μόνο ο Εισαγγελέας, όπως δείχτηκε στο τέλος από την άγόρευση του, είχε την πρόθεση να φιγουράρει για στύλος του άστικού καθεστώτος και κομμουνιστοφάγος.

Δίνουμε τώρα μερικά χαρακτηριστικά κομμάτια από τη διαδικασία.

Πρώτος μάρτυρας της κατηγορίας ο κ. Γιαννάκος, συντάχτης της «Έστίας». Ούτε στη διάλεξη ήταν, ούτε τη διαδήλωση είδε. Άκουσε μόνο πώς έγινε διαδήλωση κομμουνιστική «ταραχώδης», πώς έγιναν έπεισόδια με τους άστυνομικούς, πώς οι διαδηλωτές δέν ήθελαν να διαλυθούν, και πώς όλα αυτά προκάλεσαν το μίσος των πολιτών άναμεσαξύ τους. Ήταν λοιπόν φανερό, πώς τον έστειλαν οι πάτρωνες του για να μαρτυρήσει και να έπιβαρύνει με τη κρίση του της θέση των κατηγορουμένων. Γι' αυτό τον κράτησαν οι δικαστές και ο εισαγγελέας κάμποση ώρα έρωτώντας τον, αν κατά τη γνώμη του ο Γληνός ήταν συννενοημένος με τον Ίσραάτ η, αν ο Γληνός άφου όλοι (δηλαδή οι πάτρωνες του) ήξεραν, πώς ο Ίσραάτ η έρχεται πράχτορας της Μόσχας, τó ήξερε κι αυτός, αν το περιεχόμενο της διάλεξης ήταν έπιστημονικό ή πολιτικό έπαναστατικό, αν η διαδήλωση έφερε μίσος και έχθροπάθεια κ.τ.τ. Και όλα αυτά φυσικά ο συντάχτης της «Έστίας» άπαντοίσε καταφατικά «κατά συμπερασμόν», κατά «λογικήν συνέπειαν» «ώς δημοσιογράφος διανοούμενος».

*
**

Ό κ. Μείμαρης, άνθιπασπιστής της χωροφυλακής, είχε άκούσει τον κ. Γληνό να «έξυμνει στη διάλεξη το καθεστώς της Ρωσίας». Όταν ο Γληνός του υπενθύμισε «έπί λέξει» τι είπες, ο κ. Μείμαρης άποντιά «ναί, έτσι τα είπες ο κατηγοούμενος, μα άκουσα κάτι και για τη Ρωσία». Δέ μπορεί όμως να θυμηθεί τί.

Δικαστής. Ένας άνθρωπος, ο όποιος ίσταται εις το διανοητικόν ήψίπεδον του κατηγορουμένου ήτο λογικόν να συννενοηθεί εκ των προτέρων μετά του Ίσραάτ η περι του περιεχομένου της διαλέξεως;

Μάρτυρας. Μπορεί να είχε συννενοηθεί, μπορεί και να μην είχε.

Δικαστής. Μό ή λογική τί λέγει. Ήτο λογικόν, ή δέν ήτο να έχει συννενοηθεί.

Μάρτυρας. Ήτο λογικόν βέβαια να συννενοηθεί.

Εισαγγελέας. Παρακαλώ, να σημειωθεί αυτό εις τα πρακτικά.

Δικαστής. Διά τον Ίσραάτ η, τί γνωρίζεις;

Μάρτυρας. Είναι κομμουνιστής. Είναι πρόεδρος κομμουνιστικού σωματίου στο Παρίσι. Τό γνωρίζω από την ύπηρεσίαν μου.

Εισαγγελέας. Ό Έκπαιδευτικός Όμιλος είναι σωματίον έκπαιδευτικόν. Συμβιβάζεται λοιπόν να καλή ένα συγγραφέα άναρχικόν να όμιλήσει;

Μάρτυρας. Δέν συμβιβάζεται.

Εισαγγελέας. Είπες πριν, ότι ήκουσες το Γληνό να έξυμνει το έν Ρωσία καθεστώς. Τί ακριβώς είπες;

Μάρτυρας. Μα... είπες, πώς είναι καλύτερο από τα άλλα.

*
**

Ό κ. Άλέξανδρος Έμπειρίκος-Κουμουνοδούρος, βουλευτής και ποιητής (γράφει γαλλικά ποιήματα) έρχεται μάρτυρας της κατηγορίας, ύστερα από ένα γράμα, που δημοσίεψε στην «Έστία» ενάντια στον Ίσραάτ η.

Είναι «διανοούμενος» και το δικαστήριο ένοει να στηρίξει επάνω του όλη την κατηγορία. Στη διάλεξη δέν ήταν, ούτε τη διαδήλωση είδε. Ξέρει όμως τι είναι ο Ίσραάτ η. Η κατάθεση του έχει λέει φιλολογικό χαρακτήρα. Του έκανε κακή έντύπωση, το ότι ο Ίσραάτ η παρουσιάστηκε για Έλληνας, ένω δέν είναι και παντού στα έργα του βρίζει τους Έλληνες και τα χειρότερα, τα πιο άνήθικα πρόσωπα, σε όλα του τα έργα είναι Έλληνες. Ό Ίσραάτ η έχει μια κάποια φιλολογική αξία, μα αυτή στηρίζεται το περισσότερο στην κατάλληλη ρεκλάμα.

Έκμεταλεύτηκε φιλολογικά την άνήθικη ζωή του, το μυθιστόρημα της ζωής του. Το παράξενο και άγνωστο και ώιο στην περιγραφή άνήθικης άνατολίτικης κοινωνίας είναι, που κάνει έντύπωση στους ευρωπαίους και τον διαβάζουν. Τα έργα του δέν είναι κομμουνιστικά, κάνει έντύπωση στους ευρωπαίους και τον διαβάζουν. Τα έργα του δέν είναι κομμουνιστικά, ούτε στο Παρίσι ήταν ως τώρα γνωστός για κομμουνιστής. Τόν έχουν όμως διώξει από τη Ρουμανία για ταραχοποιό και ύβριστή του Ρουμανικού λαού. Και τώρα παρουσιάζεται για Έλληνας. Έδώ τον καλοδέχτηκαν και σε καλά σπίτια στην άρχή από σνομπισμό. Είναι ένας άλλης.

Δικαστής, (διαβάσει μια περικοπή από την όμιλία του Ίσραάτ η, όπου μιλάει για τα φοιχτά βασανιστήρια, που έκαναν οι «Λευκοί» στους Ρώσους άρχότες και λέει «α το μια τέτια κόλαση βγήκε ή σημερινή Ρωσία...»). Σημειώνουμε, πώς την περικοπή αυτή ούτε οι δικαστές, που τη διάβασαν σε κάθε μάρτυρα, ούτε ο εισαγγελέας, ούτε οι μάρτυρες την καταλάβαιναν. Γιατί άγνούσαν τον όρο «Λευκοί», δέν ήξεραν, πώς σημαίνει τους άντεπαναστάτες (Κολτσάκ, Ντενικίν, Βράγγελ κ.τ.λ) και νόμιζαν, πώς περιγράφεται το Τσαρικό καθεστώς. Άρα ήταν υπερβολικά τα λεγόμενα, και είχαν πρόθεση να κινήσουν το μίσος. Και παρακάτω διαβάσει «το σημερινό καθεστώς δέ θα πέσει με τον άγιασμό, αλλά με το σφυρί του έργατη») — Κύριε μάρτυς, πώς κρίνετε σεις αυτά; Είναι έπιστημονική και διαφωτιστική διάλεξι;

Μάρτυρας. — Αυτά είναι έπαναστατικά.

Δικαστής. — Οι οργανούντες λοιπόν μίαν διάλεξιν και άκούοντες τοιαύτα πράγματα και μη διαμαρτυρόμενοι είναι συνένοχοι ή όχι;

Μάρτυρας. — Βεβαίως, έφ' όσον δέν διαμαρτύρονται. Έγώ θα διεμαρτυρόμην.

Δικαστής. — Κύριε Μάρτυς. Σεις, ως διατρητής έπιστήμων και διανοούμενος, τί φρονείτε, ήτο δυνατόν ο κατηγορούμενος να καλέσει τον Ίσραάτ η να κάμει μίαν διάλεξιν και να μη ζητήσει εκ των προτέρων να μάθει το περιεχόμενον της διαλέξεως;

Μάρτυρας. — Τί έγινε πραγματικώς δέν γνωρίζω, αλλά το λογικόν ήτο να ζητήσει να μάθει.

Δικαστής. — Σεις γνωρίζετε βεβαίως τί γίνεται εις τοιαύτας περιστάσεις. Ζητείται ά το πριν το χειρόγραφον της διαλέξεως ή όχι;

Μάρτυρας. — Το κανονικόν αυτό είναι.

Εισαγγελέας. — Παρακαλώ να σημειωθεί αυτό εις τα πρακτικά.

Δικαστής. — Έν τοιαύτη περιπτώσει έν εκ των δύο συμβαίνει. Ή ο κατηγορούμενος ήτο τελείως σύμφωνος και συννενοημένος με τον Ίσραάτ η να λεχθούν αυτά τα έπαναστατικά και να προκληθεί το μίσος μεταξύ των πολιτών, όπερ και έγένετο διά της έπακολουθησάσης διαδηλώσεως, ή ο Ίσραάτ η παρέβη τα συμφωνημένα και είπεν άλλα κατά την διάλεξιν από εκείνα, τα όποια είχαν συμφωνηθεί. Τί φρονείτε, ότι συνέβη;

Οι μάρτυρες κ. κ. Γ. Νάζος και Άρ. Θεοδοσιάδης αποδείξαν, πώς ο Ισραάτι έγραψε τη διάλεξη του το ίδιο απόγεμα και την τέλειωσε λίγες στιγμές πριν, πώς δέν είχε γνωρίσει ως τότε τον κ. Γληνό, πώς για πρώτη φορά γνωρίστηκαν στα σκαλοπάτια της Άλάμπρας. Οι μάρτυρες κ. κ. Σωμερίτης, Θεοδωρόπουλος και Μπαντούνας περιγράφανε τι έγινε κατά τη διάλεξη. Ο κ. Κ. Τριανταφυλλόπουλος έδωκε τη νομική του αντίληψη για το άρθρο 204 του Ποινικού νόμου, δήλωσε, πώς δέν ήταν δυνατό ο κ. Γληνός να οργανώσει τη διάλεξη με την πρόθεση να προκαλέσει διατάραξη της κοινής ήσυχίας, πώς και η Έταιρία των Κοινωνικών Έπιστημών σκόπευε να καλέσει τον Ισραάτι να κάμει διάλεξη και πώς ποτέ δέ ζητιέται από πριν το χειρόγραφο ούτε γίνεται κανέναξ έλεγχος εκ των προτέρων σε όμιλητές όποιουσδήποτε, ακόμη λιγότερο σε όμιλητές της περιωπής του Ισραάτι. Η έλεφετρία της σκέψης πρέπει να είναι απόλυτως σεβαστή.

**

Ύστερα απ' αυτούς τους μάρτυρες ή υπεράσπιση ρώτησε το Δικαστήριο, ύν πρόκειται ή αποδεικτική διαδικασία να άτλωθεί στη δράση γενικά και τις ιδέες του κατηγορούμενου. Το Δικαστήριο άπάντησε άρνητικά και έτσι ή υπεράσπιση παρατήθηκε από τους άλλους μάρτυρες κ. κ. Ν. Μτέρο, Κ. Σωτηρίου, Β. Άγγελόπουλο, Θ. Πετμεζά κ λ.π.

**

Ο κ. Γληνός στην άπολογία του περιορίστηκε στα πραγματικά περιστατικά. Έξήγησε πρώτα πρώτα, γιατί ο Έκπαιδευτικός Όμιλος κάλεσε τον Ισραάτι να μιλήσει. Στο πρόγραμμα της δράσης του είναι όμιλίες διαφωτιστικές για τα εκπαιδευτικά και τα γενικά κοινωνικά ζητήματα. Τέτιες έγιναν και φέτος. Όταν ήρθε ο Ισραάτι θεωρήθηκε αξιόλογη ευκαιρία να γίνει διάλεξη στο Όμιλο απ' αυτόν, τόσο περισσότερο, όσο προσπαθούσαν μερικοί να τον έμποδίσουν να μιλήσει και ο Όμιλος θεωρούσε προσβολή στη λεφετριά της σκέψης την προσπάθεια αυτή. Όταν ο Ισραάτι ήρθε στην Ελλάδα του έγινε υποδοχή και εκδηλώσεις θαυμασμού από τον «καλό» κόσμο, μιά έφημερίδα καθαρά άστική, όπως το «Έλεύθερο Βήμα» έγραφε, πώς αυτή τον κάλεσε και τον φιλοξενεί και δημοσίεψε άρθρα του και συνεντεύξεις του. Γιατί λοιπόν έμεις έπρεπε να τον θεωρήσουμε πράχτορα πολιτικής προπαγάντας και να μην τον καλέσουμε να μιλήσει σε ένα εκπαιδευτικό και επιστημονικό σωματείο; Είναι αλήθεια, πώς τον πολεμούσε άγρια μιά έφημερίδα αντιδραστική, ή «Έστία». Μπορούσαν όμως άνθρωποι φιλελεύθεροι, ριζοσπαστικοί να συμμορφωθούν με την πολεμική της αντιδραστικότητας αυτής έφημερίδας; Ως τη στιγμή, που πάτησε το πόδι του στην Ελλάδα ο Ισραάτι δέν ήταν γνωστός για κομμουνιστή, ούτε τα έργα του είναι κομμουνιστικά, μά έμεις θα τον καλούσαμε να μιλήσει και αν ξεράμε, πώς ήταν κομμουνιστής και μάλιστα αν ήταν επιστήμονας κομμουνιστής μαρξιστής, ακόμα περισσότερο. Γιατί σάν επιστήμονες έχομε άνοιχτό το ενδιαφέρο μας για κάθε κοινωνική κατάσταση και πολύ περισσότερο για ό,τι γίνεται εκεί επάνω στη Ρωσία σε ένα μεγάλο λαό, που βράζει ένα τεράστιο ήφαιστειο και γίνεται κολοσιαία προσπάθεια να δημιουργηθεί ένα καλύτερο μέλλον για την ανθρωπότητα. Οι Έλληνες επιστήμονες θα ήταν άνάξιοι να φέρνουν το όνομα αυτό, αν, παίζοντας την πολιτική της στρουθοκαμήλου, ήθελαν να κρατήσουν και τον εαυτό τους και το λαό τους στο σκοτάδι για ό,τι γίνεται στη Ρωσία.

Έξιτορεί έπειτα, πώς οργανώθηκε και πώς έγινε ή διάλεξη. Έξηγει το δικό του εισηγητικό ρόλο. Αν και μέσα στη διάλεξη και ύστερα απ' αυτήν έγινε έκμετάληψη από ένα πολιτικό κόμμα για δικούς του πολιτικούς σκοπούς, αυτό είναι ζήτημα πολιτικής του κόματος αυτού, αλλά ούτε στην πρόθεση των οργανωτών της διάλεξης ήταν ή έκμετάληψη αυτή, ούτε μπορεί να τους βαρύνει.

Η όμιλία του Καζαντζάκη ήταν περισσότερο κριτική, του Ισραάτι περισσότερο ένθουσιαστική. Ήταν ή έντύπωση ενός ανθρωπιστή καλλιτέχνη, που ή ψυχή του θερμαίνεται από ένα ιδανικό. Άπ' αυτή την άτοψη μπορούσε να μην ικανοποιεί έναν άυστηρό επιστήμονα, δέν ήταν όμως πολιτική προπαγανδιστική διάλεξη, άρου άναφερε και άρκετά σκοτεινά σημεία της κατάστασης στη Ρωσία. Πολύ διαροζετικά θα μιλούσε ένας πολιτικός προπαγαντιστής

Δυο τρεις φορές, που προσπάθησε κατά την άπολογία του να μιλήσει ο κ. Γληνός γενικότερα, ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου τον περιόρισε στα πραγματικά γεγονότα. Όπως και σόλη τη διαδικασία έτσι και τώρα ήταν φανερό, πώς το Δικαστήριο δέν ήθελε να δώσει στη δίκη γενικότερο ιδεολογικό χαρακτήρα.

Στο τέλος της άπολογίας του κ. Γληνού ο κ. Εισαγγελέας έκαμε μιάν έρώτηση, που φάνηκε να δίνει νέα στροφή.

Εισαγγελέας.—Μπορεί να μάς ειπει ο κατηγορούμενος, αν ο Έκπαιδευτικός Όμιλος έξακολουθεί να είναι το αυτό σωματείο, αν τα μέλη του εύρίσκονται εν άρμονία.

Κατηγορούμενος.—Τα μέλη του Έκπαιδευτικού Όμιλου σήμερα βρίσκονται σε ιδεολογική άρμονία.

Εισαγγελέας.—Προηγουμένως, πέρυσι, τι έγινε;

Κατηγορούμενος.—Πέρυσι ύστερα από μιά μεγάλη ιδεολογική συζήτηση διαφωνήσαν άρκετά μέλη και φύγανε από τον Όμιλο.

Εισαγγελέας.—Σεις είσθε μεταξύ των παραμεινάτων;

Κατηγορούμενος.—Ναι.

Εισαγγελέας.—Και ποίας ιδέας αντιπροσωπεύει σήμερα τον Σωματείο;

Κατηγορούμενος.—Οι ιδέες του Έκπαιδευτικού Όμιλου είναι διατυπωμένες στη «Διακήρυξη» που δημοσίεψε μετά τη διάσπαση, είναι ένας χρόνος τώρα.

Εισαγγελέας.—Μήπως πρόκειται περι κομμουνιστικών ιδεών; Μήπως αι ιδέαι σας αυτές είναι κομμουνιστικάί.

Κατηγορούμενος.—Έπειδή μου κάnete αυτή την έρώτηση, επιθυμώ να σας άπαντήσω με κάθε άκρίβεια. Σας κάνω λοιπόν πρώτα πρώτα την προσωπική δήλωση, πώς δέν άνήκω στο έλληνικό κομμουνιστικό κόμμα, ούτε σε άλλη κομμουνιστική πολιτική όργάνωση. Ως προς τις ιδέες όμως, για να σας άπαντήσω και να συνηνοηθούμε, πρέπει να μου καθορίσετε, τι έννοείτε λέγοντας «κομμουνιστικές ιδέες».

—**Εισαγγελέας.** Έννοούμεν ότι συνήθως όνομάζουμεν όλοι πάντοτε κομμουνισμόν.

—**Κατηγορούμενος.** Αυτό δέν άρκει. Διότι πιθανόν άλλο να έννοείτε σεις και άλλο εγώ. Πρέπει να καθορίσουμε άκριβέστερα τις έννοιες.

—**Εισαγγελέας.** Έννοούμεν τας άναρχικάς κομμουνιστικάς ιδέας, τον άναρχικόν κομμουνισμόν, (εδώ ένα μέρος από το άκροατήριο γέλασε, ο Πρόεδρος άπειλεί πώς θα στείλει στο κρατητήριο, όσους γελούν).

—**Συνήγορος.** Κύριε εισαγγελεΰ, βλέπετε, ότι είναι άνάγκη να καθορισθουν επιστημονικάως τα πράγματα. Άναρχισμός και κομμουνισμός είναι δυο πράγματα σύμβιβαστα. Πρέπει να έρωτήσετε τον κατηγορούμενον έπακριβώς τι έννοείτε κομμουνισμόν, ως προς τας πολιτικάς, τας κοινωνικάς, τας οικονομικάς, τας οικογενειακάς, τας θρησκευτικάς σχέσεις, και τότε μόνον είναι δυνατόν να σας άπαντήσει ο κατηγορούμενος ποίας ιδέας έχει. Άν θέλετε, να διεξαχθι ή τοιαύτη συζήτησις, είμεθα πρόθυμοι.

Εισαγγελέας. Δέν είναι άνάγκη.

Έτσι φυγομάχησε ή κατηγορία στη γενική ιδεολογική συζήτηση. Ο κατηγορούμενος στο τέλος της άπολογίας του λέγει. «Εάν ο κ. Εισαγγελέας δέν πρόκειται να έπεκταθεί στη γενική προσωπική μου εκπαιδευτική δράση και στις ιδέες μου, θα σταματήσω εδώ την άπολογία μου. Άλλιώς είμαι ύποχρεωμένος να μιλήσω». Ο Εισαγγελέας γνέφει με το κεφάλι όχι. Πρόεδρος «Όχι δέν είναι άνάγκη. Μάς ενδιαφέρουν μόνο τα πραγματικά γεγονότα της διάλεξης». Κατηγορούμενος — «Τότε δέν έχω τίποτε να προσθέσω».

**

Όταν ήρθε ή σειρά του να μιλήσει, ο κ. Εισαγγελέας, άφου πήρε ύφος τραγικά σοβαρό άπάγγειλε τον προετοιμασμένο φιλιπικό του «Κατά κομμουνισμού». Με ξερό στόμφο, που πρόδινε την ψέφτικη ήθικη άγανάκτηση, κατακεράβωνσε τους «κατηγορούμενους» και ιδιαίτερα τον παρόντα Γληνό, γιατί αυτός «διά ζώσης προεκάλεσε και ήρέθισε τους πολίτας εις διχόνοιαν και άμοιβίαν έχθροπάθειαν διά της εν τώ θεάτρω Άλάμπρα γενομένης διαλέξεως». «Το άδικημα τουτο συνδέεται στενώς, ολοκληρωτικώς, άποκλειστικώς με την έννοιαν του ήφισταμένου κοινωνικού καθεστώτος, το όποϊον θα ώφειλε ίσως ή άνάγκη της κοινωνι-

κῆς ἀμύνης νὰ σφυρηλατήσῃ, σκληρόν, ἀπόλυτον, ἀμείλικτον, ἀνεπίδεκτον συμβιβασμοῦ καὶ ἐπιεικείας.

«Ἐάν τὴν φιλοπατρίαν καὶ τὴν αὐταπάρησιν καὶ τὴν ἀντίληψιν τοῦ καθήκοντος τοῦ ἀτόμου πρὸς τὴν ὀλότητα (!) ἐκπροσωπεῖ σήμερον τὸ ἀστικὸν καθεστῶς (!!!), τὴν ἐξάρθρωσιν, τὴν ἀρνησιν, τὸν ἐμφύλιον σπαραγμὸν καὶ τὰ εὐτελῆ ἔνστικτα τῆς αὐτοσυντηρήσεως, τῆς ἀρπαγῆς, ἐκπροσωπεῖ ἡ νέα θρησκεία, τῆς ὁποίας ἀτυχῶς κήρυξ ὑπῆρξε καὶ ἐν Ἑλλάδι ὁ κατηγορούμενος, συμπράξας μετὰ προσώπου ξένου, ἀργυρωνήτου, προσώπου τοσοῦτον δεινῶς ὑβρίσαντος ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ τὴν ἑλληνικὴν πατρίδα καὶ τοὺς Ἕλληνας πολίτας».

Οἱ ἄνθρωποι τοῦ νέου δόγματος «ὡς μυκώμενοι σίφωνες ἐπιδίδονται εἰς τὴν κατακρήμνισιν παντὸς ἰδεώδους». «Καὶ δὲν ἔχετε ἢ νὰ στρέψετε πρὸς στιγμὴν τὴν σκέψιν καὶ τὴν μνήμην εἰς μίαν ἀπομεμακρυσμένην χώραν, ὅπου ἤδη οἱ κήρυκες τοῦ ἐγκλήματος, ἀνηλεεῖς ἀρνηταὶ καὶ καταλυταὶ τοῦ κοινωνικοῦ οἰκοδομήματος, ἀφοῦ κατέστρεψαν καὶ ἐκρήμνισαν τὰ πάντα, Πατρίδα, Θρησκείαν, Δικαιοσύνην, Διοικήσιν, Οἰκογένειαν, Στόλον, Στρατόν, ἀφοῦ ὑπεσχέθησαν τὴν ἀνατολὴν ἑνὸς χρυσοῦ αἰῶνος, ἀντελήφθησαν καὶ κατενόησαν, ὅτι τὸ πείραμα ἠστόχησεν καὶ ὅτι ἐδημιούργησαν ἐν ἄμορφον χάος, πρὸ τοῦ ὁποίου περίτρομος ἐξηγέρθη ἡ τρομοκρατούμενη ὑποφώσκουσα ἀντίδρασις, ἡ πραγματικῶς λαϊκὴ ἐξέγερσις, διὰ τὰ ἀνακόπη τὸν τραγικὸν καλπασμὸν τῶν συμφορῶν, τὰς ὁποίας εἶδον οἱ ἀπλοῖκοι μουρζικοὶ, οἱ ἀθῶοι χωρικοὶ, οἱ τίμιοι ἐργάται νὰ ἐνσκήπτωσιν ὑπὸ τὰς πτέρυγας τῶν ὠραίων λόγων, τῶν δελεαστικῶν ὑποσχέσεων, τῶν ψευδῶν ἐπαγγελιῶν περὶ διανομῆς τῆς γῆς».

Τονίζει πῶς ὅλη ἡ ὁργάνωσις τῆς διάλεξης ἦταν συμπαιγνία Γληνοῦ καὶ Ἰσραάτη. Ἀφοῦ ἡ εἰσαγγελικὴ ἀρχὴ καὶ ἡ Δημόσια ἀσφάλεια ἤξεραν, πῶς ὁ Ἰσραάτη ἐρχότανε μισθωτὸς πράκτορας τῆς Μόσχας γιὰ νὰ ὁργανώσῃ ταραχὰς, ἀφοῦ ἤξεραν καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς διάλεξης καὶ ἐστειλαν χωροφύλακες γιὰ νὰ τηρήσουν τὴν τάξιν, πῶς δὲν τὰ ἤξερε ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὁμιλος καὶ ὁ Πρόεδρος του; Ὑπῆρχε λοιπὸν προσυνηνὸσι καὶ πρόθεσι νὰ γίνῃ πολιτικὴ κομμουνιστικὴ προπαγάνδα, νὰ ἐρεθιστῇ ὁ λαὸς, νὰ γίνουν ταραχὰς. Ὁλη ἡ διάλεξις ἦταν «ἐναγῆς δημοκοπία». «Καὶ θὰ ἠρώτων τοὺς ἀπόντας κατηγορουμένους, οἱ ὅποιοι μετὰ τῆς σάτιρας τῆς τέχνης προσεπάθησαν, καθ' ἃ ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς διαδικασίας, νὰ ἐκμεταλλεῖσθαι τὰς ἀνάγκας τοῦ λαοῦ καὶ ἐρωτῶ τὸν κατηγορούμενον Γληνόν, τὸν κάκιστον αὐτὸν ἐκπαιδευτικὸν λειτουργόν, τὸν ἐκμεταλλεῦθέντα τὴν θέσιν του καὶ ζηλοτύπως ἐργασθέντα πρὸς διάσπασιν τῶν ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν, ἐρωτῶ τοὺς ὑπονομιευτὰς τούτους τῆς ψυχικῆς ὑγείας τῆς Πολιτείας, τοὺς κόλακας τούτους τοῦ ὕψους, τοὺς ἱεροφάντας τοῦ ψεύδους, ἐάν εἰς τὴν χώραν τῆς ὁποίας τὰ ἀγαθὰ ἐξυμνοῦσι, εἰς τὴν ἔχουσαν ὡς ἔμβλημα τὸν σιδήρον καὶ τὸ αἷμα, ἐπετρέπετο νὰ λεχθῶσι, ὅσα ἐλέχθησαν ἐν τῇ Ἀλάμπρα καὶ ποῖα θὰ ἦτο ἡ τύχη αὐτῶν; Καὶ ἀπαντῶ κύριοι, ὅτι τὴν ἰδίαν ἐκείνην ἐσπέραν οἱ κατηγορούμενοι δὲν θὰ ἠτήροχον ἐν τῇ ζωῇ.» Καὶ παρακάτω «Εἶναι καιρὸς νὰ κατανοήσωσιν οἱ πράκτορες οὗτοι τῆς ἀνομίας, οἱ ἐνεδρεῦοντες δοῦλοι ἑνὸς τρομοκρατικοῦ καθεστώτος, τοῦ καθεστώτος τῆς βίας καὶ τοῦ σιδήρου, ὅτι δύνανται τὰ ἀγαθὰ, τὰ ὑπ' αὐτῶν ἐξυμνούμενα νὰ ἀπολαύσωσιν εἰς τὸν Σοβιετικὸν παράδεισον, ἐγκαταλείποντες τὴν φιλόξενον ταύτην χώραν, τῆς ὁποίας θὰ ἦτο ἐγκληματικὸν νὰ ὀνομασθῶσι τέκνα».

Τὴν κατηγορίαν τὴ βρῖσκει τέλεια ἀποδειγμένη. Συντρέχουν ὅλοι οἱ ὅροι, πού ἀπαιτοῦνται γιὰ νὰ συντελεστῇ τὸ ἐγκλημα, πού προβλέπεται ἀπὸ τὸ ἄρθρο 201. Ὑπενθυμίζει σὲν ἀπὸ τοὺς δικαστῆς, πῶς εἶναι σὲ θέσιν νὰ γνωρίζῃ καὶ «ἐξ ἄλλων δικογραφῶν» τὰ κομμουνιστικὰ ἐγκλήματα καὶ γι' αὐτὸ ζητᾷ τὴν αὐστηρὴν τιμωρίαν τοῦ κατηγορούμενου.

«Δι' ἄνθρωπον, ὅλος ὁ κατηγορούμενος, ὁ ὁποῖος ἀντελήφθητε ἐκ τῆς ἀπολογίας του, ὅτι δὲν ἠδυνήθη νὰ κατανοήσῃ τὴν ὠραιότητα τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς πλάνης του, ὁ ὁποῖος δὲν ἠδυνήθη ἢ δὲν ἠθέλησε νὰ ἀντιληφθῇ τὴν δύναμιν τῆς κρατικῆς ἐπιεικείας, νομίζω, ὅτι ἡ αὐτεπάγγελτος εἰσαγγελικὴ δίωξις ὑπῆρξε ἐξ ὑπαρχῆς καὶ εἶναι ἤδη ἠτιολογημένη. Εἰς τὸ ἐδῶλιον τοῦτο τοῦ ἐξίλασμοῦ δὲν ἔρριψε τὸν κατηγορούμενον ἡ ἰδέα τῆς πίεσεως, τοῦ μίσους, ἰδέαι πρὸς τὰς ὁποίας ἡ καθεστηκυῖα τάξις εἶναι ξένη, ἀποδεχομένη ἀείποτε ὡς σύμβολον αὐτῆς τὴν νομιμότητα καὶ τὴν ἰσότητα καὶ κατὰ τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς πειρῶνται νὰ ἐμπήξωσι τὴν μάχαιραν εἰς τὰ στήθη αὐτῆς. Ὅχι, κύριοι, τοῦτον ἐρριψαν εἰς τὸ ἐδῶλιον τοῦ κατηγορουμένου ἡ ἐκνομος πράξις του καὶ ἡ χεῖρ ἡ ἀδυσώπητος τοῦ Νόμου. Καὶ δὲν εἶναι ἡ χεῖρ μόνον τοῦ Νόμου. Εἶναι ἡ χεῖρ τοῦ λευκοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος, τιμωροῦσα τὴν θρασύτεραν καὶ πλέον ἐναγῆ καὶ ἀνό-

σιον ἐπιβουλήν κατ' αὐτῆς καὶ τῆς καθεστουκίας ἀστικῆς τάξεως, τῆς θρησκείας, τῆς οἰκογενείας, καὶ τῶν ἱερῶν καὶ ὠραίων τῆς ἰδανικῶν».

Αὐτὰ εἶπε «κλαυσαυχενιζόμενος» ὁ κ. Εἰσαγγελέας.

***

Μίλησαν ἔπειτα οἱ συνήγοροι. Πρῶτος ὁ κ. Ἀλ. Σβῶλος. Μὲ θερμὴ καὶ μεστή ἀπὸ νόημα εὐγλωτία ὁ κ. Σβῶλος ἔδωκε πρῶτα πρῶτα τὸ χαρακτηρισμὸ τῆς δίκης. Δὲν εἶναι δίκη τοῦ κομμουνισμοῦ, ὅπως θέλησε νὰ τὴ χαρακτηρίσῃ ὁ κ. Εἰσαγγελέας μετὰ τὴν ἀγόρευση του. Δὲν εἶναι δίκη τῶν ἰδεῶν τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμιλοῦ, οὔτε τῶν ἰδεῶν τοῦ κ. Γληνοῦ. Ἡ πράξις πού δικάζεται, ἡ ὁργάνωσις δηλαδὴ μιᾶς διμιλίας μετὰ σκοπὸν διαφωτιστικόν, στηρίζεται στὴν ἀντίληψιν μιᾶς ἐλευθερίας τῆς σκέψης καὶ τοῦ λόγου, πού πρέπει νὰ εἶναι ἀπόλυτα σεβαστῆ. Εἶναι λοιπὸν δίκη τῆς ἐλευθερίας τῆς σκέψης. Καὶ ὅταν τὴν ἀντιληφτοῦμε ἐτσι, τὸ κατηγορητήριον εἶναι νεκρὸ, ὄχι μόνον γιὰ τὸ ἀνέτρεψε ἡ ἀποδεικτικὴ διαδικασία, παρὰ καὶ ἀκόμη γιὰ τὸ δὲ μπορεῖ νὰ τεθεῖ ζήτημα ποινικῆς δίωξης μιᾶς τέτιας ἐνέργειας.

Ἡ ἀποδεικτικὴ διαδικασία ἔδειξε, πῶς δὲν ὑπῆρξε καμιά πρόθεσι τοῖς ὁργανωτῆς τῆς διάλεξης νὰ προκαλέσωσιν ταραχὴν ἀνάμεσα τοῖς πολίτες. Γιὰ τὸ γεγονός αὐτὸ θὰ ἦταν ἀρκετὴ ἀπόδειξις ἡ προσωπικότητα τοῦ κατηγορουμένου καὶ ὁ τρόπος, πού ἐνέργησε ὡς τώρα στὴ ζωὴ του πάντα σύμφωνα μετὰ τίς ἰδέας του καὶ μετὰ θυσίας πραγματικῆς στὴν ἐπιστημονικὴν του πεποιθήσιν καὶ τὴν ἀνθρώπιναν ἀξιοτιμία του. Καὶ τὰ πραγματικὰ ὅμως γεγονότα ἔδειξαν ὀλοφάνερα τὴν εὐλιχρίνειαν καὶ τὴν καθαρότητα τῆς ἐνέργειας. Καὶ τόση εἶναι ἡ ἀδυναμία τῆς κατηγορίας, ὅπου ὁ κ. εἰσαγγελέας προσπάθησε ὅπως διόλου ἄτοπα νὰ τὴ στηρίξῃ σὲ «γενικὸ δόλο».

Ὡς πρὸς τὴν προσπάθειαν ὅμως νὰ ἐφαρμοστῇ τὸ ἄρθρο 201 σὲ περίπτωσιν σὴν τὴν παρούσα, ἐξεγείρεται ἐναντία σαυτῇ ἡ συνείδησις κάθε φιλελεύθερου ἀνθρώπου, κάθε ἀληθινοῦ δημοκρατικοῦ. Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ ἁρθροῦ αὐτοῦ ἄρχισε τὰ τελευταῖα χρόνια μετὰ τοὺς καθεστωτικὸς ἀγῶνες. Καὶ εἶχε γιὰ ἀποτέλεσμα νὰ ἐξεγείρῃ τόσο τὴ συνείδησις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὥστε ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ μπροστὰ στὴ καταπίεσιν τῶν ἀτομικῶν τοῦ ἐλευθεριῶν νὰ θυσιάσῃ ἄλλα ἰδανικά καὶ νὰ θρηνησῶμε καταστροφές. Ἡ ἐλευθερία τῆς σκέψης καὶ τοῦ λόγου εἶναι ἀκρογωνιαίος λίθος τῆς Δημοκρατίας. Χωρὶς ἐλευθερία τῆς κοινῆς γνώμης δὲν ὑπάρχει Δημοκρατία. Αὐτὸ εἶναι ὄχι μόνον γενικὴ ἐπιστημονικὴ πεποιθήσιν, μὰ ἀποτελεῖ ἀκρίβως καὶ τὸ σημαντικότερον διακριτικὸ σημεῖον ἀπέναντι σὲ πολιτεύματα, πού καταπιέζουσι τὴν ἐλευθερὴν σκέψιν, ὅπως εἶναι ὁ φασισμὸς καὶ τὸ σοβιετικὸν καθεστῶς. Αὐτὴ εἶναι ἡ ὑπεροχὴ τῆς δημοκρατίας, πού κρατεῖ σὲ ἰδανικὸ τῆς πιστοῦς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, πού σέβονται τὴν ἐλευθερίαν σὴν ὑπέροχον ἰδανικόν.

Αὐτὴ ὅμως εἶναι καὶ ἡ παράδοσις τῆς ἑλληνικῆς δικαιοσύνης. Ἐτσι στοχάζονταν οἱ ἄνθρωποι, πού ἴδρυσαν τὸ κράτος, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τίς συζητήσεις τῶν πρώτων ἐθνικῶν συνελεύσεων (διαβάξῃ σχετικά κομμάτια ἀπὸ τὰ πρακτικά τῆς συνέλευσης τῆς Τροιζῆνης). Ἐτσι σκέφτηκαν οἱ Ἕλληνες νομικοὶ καὶ οἱ Ἕλληνες δικαστῆς καὶ σὲ πολὺ παλιῆς ἐποχῆς. (Διαβάξῃ μέρος ἀπὸ τὴν ἀγόρευση τοῦ Σαρίπολου στὴ δίκη τοῦ Καίτη)

Τὸ σεβασμὸ αὐτὸ στὴν παράδοσις τῆς ἑλληνικῆς δικαιοσύνης δὲν ἔχουν κανένα λόγο νὰ παραβαίνουσι σήμερον οἱ Ἕλληνες δικαστῆς. Εἶναι ἡ μεγαλύτερη ὑπηρεσία, πού ἔχουν νὰ προσφέρουσι στὴν κοινωνία.

Ὁ συνήγορος κ. Περ. Ράλλης μίλησε εἰδικότερα ἀπάνω στὴν ἀποδεικτικὴν διαδικασία καὶ τὴ νομικὴ ἀποψη τῆς δίκης. Ἀπόδειξε, πῶς ἡ κατηγορία γκρεμίστηκε ὀλοτετα ἀπὸ τὰ πραγματικὰ γεγονότα. Ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὁμιλος, ὅπως εἶχε κάθε δικαίωμα ἀπὸ τὸ Σύνταγμα καὶ τοὺς νόμους ὁργάνωσε μιὰ διάλεξιν. Οὔτε προσυνηνὸσι ὑπῆρξε μετὰξὺ Γληνοῦ καὶ Ἰσραάτη γιὰ τὸ περιεχόμενον καὶ τοὺς σκοποὺς τῆς διάλεξης, οὔτε κἀν γνωριμία ἀναμεταξὺ τους. Ὁ Ἰσραάτη ἔγραψε τὴ διάλεξιν τοῦ Γαλλικά λίγες στιγμῆς πρὶν νὰ πάει σὲ τὸ θέατρο τῆς Ἀλάμπρας. Ἐκεῖ γνώρισε τὸν κ. Γληνό. Ὁ κ. Γληνὸς δέχτηκε νὰ γίνει Γαλλικά ἡ διάλεξις, ἀφοῦ ἐκείνη τὴ στιγμὴ δὲν μπορούσε νὰ γίνῃ μετὰφρασις. Μόνον, ὅταν τὸ ἀκροατήριον ἐπίμενε καὶ ζήτησε νὰ μεταφράσῃται ἡ διάλεξις, ἔκαμε τὴ μετὰφρασις ὁ κ. Πρεβελάκης. Πρόθεσι λοιπὸν «διαπορᾶς μίσους» εἰς Γαλλικὴν γλῶσσαν βέβαια δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ. Ὅτι καὶ ἂν ἐπακολούθησε μετὰ τὴν διάλεξιν δὲν εὐθύνει τὸν κ. Γληνό. Τὸ ἄρθρο 201 δὲν ἔχει τὴν ἐφαρμογὴν του σαυτῇ τὴν περίστασιν, μὰ καὶ γενικώτερα αὐτὸ τὸ ἄρθρο 201 εἶναι παρμένο ἀπὸ

παλαιούς αντιδραστικούς κώδικες και μάλιστα το Γαλλικό της μοναρχίας και δὲν ἐφαρμόστηκε οὔτε στὴν ἀπολυταρχικὴ Γερμανία.

Διαβάξει σχετικὰ χωρία ξένων νομολόγων, καὶ τονίζει πὼς τὸ νὰ τιμωροῦνται ἰδέες, πού τείνουν νὰ βελτιώσουν τοὺς κοινωνικοὺς θεσμοὺς, οἰκογένεια, θρησκεία, πατρίδα, ἰδιοκτησία κ.τ.λ. εἶναι ὀλίγελα ἄσκοπο καὶ βλαβερό. Γιατί ἢ οἱ ἰδέες αὐτὲς πραγματικὰ ἔχουν τὴ δύναμη νὰ βελτιώσουν τοὺς θεσμοὺς αὐτοὺς καὶ τότε οὔτε μπορεῖ οὔτε πρέπει νὰ σταματήσῃ ἡ ἐνέργεια τους, ἢ δὲν ἔχουν αὐτὴ τὴ δύναμη καὶ τότε εἶναι προορισμένες νὰ σβήσουν μόνες τους. Τὸ νὰ καταδιώκει κανεὶς τίς ἰδέες, εἶναι σὰ νὰ χτυπάει ἕνα καρφί. Ὅσο τὸ χτυπάει, τόσο μπήγεται στερεότερα.

*
**

Ἐτσι τέλιωσε ἡ διαδικασία στὶς 3 τὸ πρωῖ. Μετὰ μισὴ ὥρα τὸ δικαστήριον κοινοποίησε τὴν ἀπόφασή του. Βρίσκει πὼς στὴν προκείμενη περίπτωσι δὲν συντρέχουν λόγοι γιὰ νὰ ἐφαρμοστεῖ τὸ ἄρθρο 204 τοῦ Ποινικοῦ Κώδικα καὶ κηρύττει ἀθῶο τὸν κατηγορούμενο. Τὸ πυκνὸ ἀκροατήριον χειροκρότησε μὲ πολὺ ἐνθουσιασμό τὴν ἀπόφασιν.

ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΣΥΝΤΡΟΦΙΑ. Ἡ Φοιτητικὴ Συντροφία συνεχίζει καὶ φέτος τὴν ταχτικὴν τῆς ἐργασίαν. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ χρόνου ἔκαμε τίς ἀκόλουθες διαλέξεις, πού τίς ἀκολουθοῦσε πλατεῖα συζήτηση. Ὁ κ. *Καραμάνος* μίλησε γιὰ τὸν Κύπριον ποιητὴ Β. Μιχαηλίδην δίνοντας του τὸν τίτλον «ὁ Μιστρὰλ τῆς Κύπρου». Ἡ δις Τιτομηλεὴ μίλησε γιὰ τὸ «Φρειδερίκο Νίτσε». Ὁ κ. Καλαματιανὸς γιὰ τὸν «Ἀνδρέα Καρκαβίτσα» καὶ ὁ κ. Ἀγ. Περκοπίου ἔκαμε μιὰ πλατεῖαν ἀνάλυσιν τοῦ «Ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ». Ἡ ὀμιλία αὐτὴ γέννησε μεγάλην συζήτησιν πού βάσταξε δύο συγκεντρώσεις. Μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς σύγκλησιν τοῦ Φεμινιστικοῦ συνέδριου, τὸ συμβούλιον τῆς «Φοιτητικῆς Συντροφίας» θεώρησε καλὸ νὰ πάρῃ ἡ Φ. Συντροφία μιὰ θέσιν πάνω στὸ Φεμινιστικὸ ζήτημα. Ἐτσι, προκάλεσε συνέλευσιν πού βάσταξε δύο συγκεντρώσεις καὶ ὕστερα ἀπὸ μεγάλην συζήτησιν, ψηφίστηκε ἡ συμπαθητικὴ θέσις τῆς «Φ. Σ.» στὸ φεμινιστικὸν ἀγῶνα. Στὸ συνέδριον πού ἔγινε στὸν Ἀπόλλωνα, ἡ Συντροφία ἀντιπροσωπώθηκε ἀπὸ τὴν δα Βουρλούμη. Τὴν ἐργασίαν αὐτὴ σταμάτησε μιὰ ἐσωτερικὴ κρίσις πού δημιουργήθηκε στὴ Συντροφία, ἀτ' τίς διάφορες γνώμεις τῶν μελῶν τῆς γιὰ τὸ δημοτικισμόν, τὸν τρόπον τῆς ἐπιβολῆς του καὶ συνεπῶς καὶ τὴ μελλοντικὴν πορείαν πού θάπρεπε ν' ἀκολουθήσῃ ἡ «Φ. Σ.» Στὶς τέσερες συνελεύσεις πού ἔγιναν γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ διατυπώθηκαν καθαρὰ δύο ἀντιλήψεις. Ἀπὸ τοὺς δεξιούς ὅτι ἡ «Φ. Σ.» πρέπει νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὸ δημοτικισμόν, στὴν πῶς στενὴν του ἔνοια, στὸ γλωσσικὸν δηλ. μόνον περιεχόμενον του, καὶ ἀπὸ τοὺς ἀριστερούς ὅτι ἡ «Φ. Σ.» πρέπει ν' ἀγωνίζεται γιὰ τὸ δημοτικισμόν, στὴν πῶς πλατεῖαν του σημασία, θεωρώντας του σὰ ζήτημα κοινωνικόν. Στὸν ἀγῶνα ἀνάμεσα στὶς δύο ἀντιλήψεις, ἐπικράτησε ἡ ἀντίληψις τῶν ἀριστερῶν, μὲ τὴν ἐκλογὴν ἀριστεροῦ συμβουλίου. Στὶς 10 τοῦ Μᾶν ἔγινε στή Φοιτητικὴ Συντροφία ὀμιλία ἀπὸ τὸν κ. *Δ. Γληνόν*. Ὁ κ. Γληνὸς πῆρε γιὰ θέμα του «ὁ σκοπὸς καὶ τὸ πρόγραμμα τῆς Φοιτητικῆς Συντροφίας». Πρῶτη φορὰ διατυπώθηκαν μέσα στή Συντροφία τόσο ἐπιστημονικὰ, μὲ τόση σαφήνεια καὶ βάθος καὶ πλάτος οἱ σκοποὶ πού θὰ εἶχε νὰ ἐπιδιώξῃ ἕνα φοιτητικὸν σωματεῖον πρωτοπορείας. Ὁ κ. Γληνὸς στήριξε τὴν ἀνάλυσιν του στήν ἔνοια τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς μόρφωσιν τοῦ φοιτητῆ. Ἀκολούθησε πλατεῖαν συζήτησιν, πού βάσταξε τέσερις βραδιὰς. Ἡ Φοιτητικὴ Συντροφία θὰ δημοσιέψῃ ἀργότερα ἀνάλυσιν αὐτῆς τῆς ὀμιλίας καὶ τῆς συζήτησιν.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ. Στὸ ἐρχόμενον φύλλον θὰ δημοσιέψομε τὸ χρονικὸν τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου γιὰ τοὺς τρεῖς τελευταίους μῆνας.

ΣΧΟΛΙΑ

ΤΑ ΝΕΑ ΑΘΕΪΚΑ. Ἡ «Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἑλλάδος» κοντέβει νὰ χεῖ ἐνὸς αἵωνα ζωῆ. Ἀφοῦ λοιπὸν στὸ διάστημα αὐτὸ καὶ μάλιστα στὰ τελευταῖα δύσκολα χρόνια στάθηκε σὰν πνευματικὴ μητέρα δίπλα στὸ λαόν, ἀφοῦ φρόντισε νὰ μορφώσῃ κλήρον ἠθικόν καὶ χριστιανικόν, ἀφοῦ ἔδωκε ἡ ἴδια μὲ τοὺς ἱεράρχους, πού τὴν ἀποτελοῦν, πρότυπα ἀρετῆς, λιτότητας, χριστιανοπρέπειας, ἀλτρουϊσμοῦ καὶ βαθειᾶς ἀντίληψιν τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος, ἀφοῦ ὕψωσε τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου ἐπάνω ἀπὸ τίς πενταροδεκάρες, τοὺς ἀγιασμούς, τὰ σταυροκοπήματα, τὸ φαρισαισμό, τὴν πρωτόγονην δεισδαιμονίαν, τὸν πῶς χοντροκομμένον θρησκευτικὸν ὕλισμόν καὶ τὴν ἠθικὴν τοῦ δοῦναι καὶ λαβεῖν μὲ τὸ θεόν, ἔφτασε πᾶς καὶ στὰ ἀνώτερα ἐπίπεδα τῆς ἀποστολῆς τῆς, νὰ χτυπήσῃ δηλ. τὴν λέπτειρον σκέψιν, τὴν φιλοσοφικὴν διάνοψιν, τὴν ἀνησυχίαν καὶ τὴν ἀγωνίαν τῶν ἀνθρώπων, πού ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι ἀνικανοποίητοι—οἱ μωροὶ—ἀπὸ τὸν ἠθικὸν παράδεισον, πού δημιούργησε ἡ δράσις τῆς «Ἐκκλησίας». Ἄφησαν λοιπὸν οἱ σεβάσμιον Ἱεράρχους τίς μέριμνας τους γιὰ τὴν προστασίαν «χιρῶν καὶ ὄρφανῶν» ἀμφοτέρων τῶν φύλων, γιὰ τὴν διακυβέρνησιν τῶν μοναστηριακῶν «οἰκοπέδων» καὶ χτημάτων—εἰ αὐτοθυσία!—καὶ καταπιάστηκαν ἡρωϊκὰ νὰ ἐξοντώσουν τοὺς ἄθεους. Μετὰ τὴν καταδίκσιν καὶ τὴν δολοφονίαν τοῦ Καίτη, μετὰ τὸν ἀφορεσμόν τοῦ Λασκαράτου, μετὰ τὸ ἀνάθεμα τοῦ Βενιζέλου, εἶναι ὁ τέταρτος μεγάλος ἄθλος τῆς «Ἀυτοκεφάλου Ἐκκλησίας» τῆς Ἑλλάδος. Καὶ συνεδριάζουν οἱ ἅγιοι Πατέρες ἀκούοντας μὲ ἐμβρίθεια τὸν Κουτρέλλη, τοὺς ζηλωτῆς τοῦ Χριστοῦ, τὰ παλιομερολογίτικα γραῖδια γιὰ νὰ διαπιστώσουν τὴν ἀθείαν τοῦ Γληνοῦ καὶ τοῦ Δελμούζου. Μὰ ἐμεῖς νὰ τοὺς βγάλουμε ἀπὸ τὸν κόπον. Τοὺς δηλώνομε. Χριστιανοὶ σὰν καὶ αὐτοὺς δὲν εἴμαστε. Ὅτι πιστέβουν αὐτοὶ, δὲν τὸ πιστέβομε. Ὅτι πράττουν αὐτοὶ δὲν τὸ πράττομε. Ἄν αὐτοὶ εἶναι τέτοιον πού εἶναι, γιὰ τί πιστέβουν σὲ Θεόν, ἐμεῖς δὲν πιστέβομε στὸν θεόν τους. Ὑποκριτῆς, γιὰ Σᾶς εἶπε ὁ Χριστός, ὅσα εἶπε γιὰ τοὺς Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους.

ΕΝΑ ΜΙΚΡΟΝ ΕΡΩΤΗΜΑ. Ὁ κ. Δελμούζος, δημοσίεψε στὶς ἐφημερίδας τὴν ἀπάντησιν, πού ἔδωκε στὸ ἔγγραφο τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Τὸ γύρισε συστημένον μὲ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἀπαράδεκτον. 1928.» Πᾶσι καλά. Προσθέτει ὁμοῦς. «*Εἶναι ἡ μόνη ἀπάντησις, πού μπορεῖ νὰ δώσῃ ἕνα ἀνθρώπον, πού σέβεται τὸν ἑαυτὸν του, τοὺς νόμους καὶ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ τόπου του.*» Μὰ τί θὰ πῆ τούτῃ ἐδῶ ἡ ἠθικολογικὴ προσθήκη. Πῶς μπορεῖς σήμερον νὰ σέβῃσαι καὶ τὰ τρία αὐτὰ μαζί; Νὰ εἶσαι «ἄνθρωπος», καὶ νὰ σέβῃσαι τὸν ἑαυτὸν σου, δηλ. ἕνα «ἄνθρωπον» καὶ συνάμα νὰ σέβῃσαι τοὺς νόμους τοῦ τόπου σου, δηλαδὴ τοὺς νόμους πού νομοθετεῖ μιὰ ὀλιγαρχία, γιὰ ὀρισμένους ὄχι πάντα ἠθικοὺς καὶ ἀνθρώπινους σκοπούς; Ὁ νόμοι λοιπὸν αὐτοὶ ἐπιτρέπουν καὶ ἐπιβάλλουν τὴν δίωξιν σου, ἂν πιστέβεις καὶ διδάσκεις, πῶς ἡ ἀνάστασις τοῦ Λαζάρου λ. χ. εἶναι ἢ θρύλος ἢ ταχυδαχτυλογράφιον. Πῶς μπορεῖς νὰ τοὺς σέβῃσαι; Ἄρα νὰ μὴν ἀγωνίζεσαι γιὰ νὰ τοὺς ἀλλάξῃς; Καὶ νὰ σέβῃσαι καὶ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ τόπου σου. Δηλαδὴ τὸ Μητροπολίτην Δημητριάδου. Γιατί τί ἄλλο εἶναι ἡ Ἐκκλησία τοῦ τόπου σου ἀπὸ τὰ πρόσωπα, πού τὴν ἀποτελοῦν ἀπὸ τὰ ἔργα τους, τὴν ζωὴν τους, τὴν δράσιν τους; Τί ἔχει σάρκα, ὅσα καὶ ζωὴ; Τὸ «γράμμα» πού παπαγαλίζεται ἀπὸ τὰ βιβλία, ἢ ἡ πράξις καὶ ἡ ἐνέργεια; Μπορεῖ λοιπὸν ἕνας «ἄνθρωπος» νὰ σέβῃσαι σήμερον καὶ τὸν ἑαυτὸν του καὶ τοὺς νόμους καὶ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ τόπου του, ὅταν φυσικὰ μένει μέσα στὰ ὄρια τῆς πραγματικότητος καὶ δὲν τοποθετεῖ στὴν θέσιν τῆς ἀνύπαρκτης ἰδεολογικᾶς φαντάσματος;

Ἡ ΔΙΕΞΟΔΟΣ. Ἐπειδὴ γενήθηκες Χριστιανός, δηλαδὴ σὲ ἔκαμαν χωρὶς νὰ σὲ ρωτήσουν μέλος μιᾶς θρησκευτικῆς κοινότητος, δὲν μπορεῖς νὰ βγῆς ἀπὸ αὐτὴν διαφορετικῶς παρὰ ἀφορεσμένον. Δηλαδὴ νὰ διαβάσουν οἱ παπᾶδες ὅλες τῆς ἐκκλησιᾶς, πῶς σὲ καταδικάζουν οἱ ἅγιοι Πατέρες στὸ «Πῦρ τὸ ἐξώτερον, τὸ ἠτοιμασμένον τῷ Διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ», νὰ ἀκούσῃς ὅλες τίς χριστιανικότερες καὶ εὐαγγελικότερες κατάρεις, πού δημιούργησαν οἱ ποτισμένοι στὸ φαρμάκι τοῦ μίσους καὶ τοῦ πάθους καλόγεροι, νὰ μὴ λιώ-

·σουν οί σάρκες σου, νά πεθάνεις ἀπό κακές ἀρώσκειες, νά σβήσει ἡ σπορά σου ἀπό τὸ πρόσωπο τῆς Γῆς καί... καί... καί... Αὐτὰ βέβαια σήμερα μόνο τὸ πλατὺ γέλιο ἀξίζουν καὶ τὴν ἀπάντηση τοῦ Λυσκαράτου, «ν' ἀφορέσων καὶ τὰ παπούτσια τῶν παιδιῶν μου γιὰ νὰ μὴ λιώνουν καὶ ἀναγκάζομαι νὰ τοὺς ἀγοράζω καινούργια.» Δὲ ντρέπεται ὅμως ἡ «Ἐκκλησία» γιὰ τὸ κατάντημα τῆς; Καὶ μόνο νὰ προφέρει κανεὶς τέτια πράματα σήμερα, τί διαφέρει ἀπὸ τίς πλύστρες, πού βρίζονται ἔτσι μέσα στίς αὐλές τῶν σπιτιῶν;

Ἐπιπλέον ὅμως μιὰ ἀνθρώπινη διέξοδος ἀπόλα τούτα. Ἡ ἀπλή παραίτηση. Τὴν ἔχουν νομοθετήσει σὲ ἄλλες χώρες. Μιὰ ἀπλή δήλωση πὼς πάβει νὰ εἶναι κανεὶς μέλος ὀρισμένης Ἐκκλησίας. Ἐνα κράτος πολιτισμένο ἔχει χρέος σήμερα νὰ δημιουργήσει αὐτὸ τὸ νομικὸ τύπο καὶ νὰ κανονίσει τὴν νομοθεσία ἔτσι, πού μιὰ τέτια παραίτηση νὰ μὴ ἐλατῶνει σὲ τίποτα τὰ δικαιώματα καὶ στίς ἀστικές ἰκανότητες τοῦ πολίτη, γάμο, ὄνομασία παιδιῶν, ὄρκο στὰ δικαστήρια ἢ ὅπου ἄλλοῦ, ταφή κ.τ.λ.

Ἐτσι καὶ ἡ Ἐκκλησία θὰ λυτρωθεῖ ἀπὸ τὸν ξεπεσμό νὰ δικάζει ἄθεους καὶ νὰ διαβάξει κατάρεις, καὶ ἓνα πλῆθος τίμιοι ἄνθρωποι θὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὴν ἀναγκαστικὴ ὑποκρισία καὶ ψευτιά, πού σαυτὴ εἶναι καταδικασμένοι σήμερα. Νὰ τηροῦν τοὺς τύπους, πού δὲν τοὺς πιστέβουν.

ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΗ ΔΙΚΗ: Η ΛΥΣΗ ΜΙΑΣ ΑΠΟΡΙΑΣ. Ὅλοι ἀπορούσαν. Ἀφοῦ ὁ Ἰσραάτ νὰ ἀπελάθηκε, ἀπὸ ὃν ὁ Καζαντζάκης ταξιδέβει ἔξω, τί ζητοῦσε ἡ δικαστικὴ ἀρχὴ ἐπιμένοντας μὲ τόσο πείσμα νὰ δικάσει τὸν πρόεδρο τοῦ σωματείου, πού νοίκιασε τὴν αἴθουσα γιὰ τὴν διάλεξη; Καὶ μὲ τόσο πείσμα, ὥστε ἀφοῦ οἱ κυριότεροι μάρτυρες τῆς κατηγορίας—χωροφύλακες, ὄργανα τοῦ κράτους—δὲν παρουσιάζονταν, ἡ εἰσαγγελία νὰ ὀρίζει τὴν δίκην στίς συντομότερες δυνατὲς προθεσμίες, 3 τοῦ Ἀπρίλη, 3 τοῦ Μάη, 1 τοῦ Ἰουνῆ; Ποιὸ ἦταν τὸ μεγάλο ἔγκλημα, πού ἐπρόκειτο νὰ δικαστεῖ; Μὰ ἡ ἀπορία λύθηκε, ὅταν ὁ κ. Εἰσαγγελέας ἔβγαλε τὴν περίφημο φιλιπικό του «κατὰ κομμουνιστῶν» πού δὲν εἶχε σχεδὸν καμιά σχέση μὲ τὴν διαδικασίαν, καὶ τὸν ἔστειλε ἔπειτα δακτυλογραφημένο σὲ ὅλες τίς ἐφημερίδες. Ἡ δίκη ἔγινε γιὰ νὰ φηγοράρει ὁ κ. Εἰσαγγελέας γιὰ «στύλος καὶ σωτήρας τοῦ κινδυνεύοντος καθεστώτος». Εἶναι, βλέπετε, ὁ δρόμος, πού σήμερα ὀδηγεῖ στὴ Ρώμη, δηλαδή στὰ ἀνώτερα ἀξιώματα.

ΑΜΑΘΕΙΑ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ: Φαίνεται ὅμως, πὼς κοντὰ στὸν κομμουνιστοφαγικὸ ζῆλο χρειάζεται γιὰ ἀπαραίτητο προσὸν δικαστικῆς ἀνάδειξης καὶ ἡ ἀμάθεια. Ἐτσι ἐξηγεῖται γιὰτί ἓνας τόσο ζηλωτῆς τῶν κοινωνικῶν θεσμῶν καὶ προστάτης τους, ἓνας «ἀνώτερος δικαστικός» δὲ φροντίζει νὰ μάθει, ὅσα ξαίρουν σήμερα καὶ οἱ πρωτοετείς φοιτητές. Ἐτσι στὴν παραπεμπτικὴ πρόταση τοῦ κ. Εἰσαγγελέα μπροστὰ στὸ συμβούλιο τῶν Πλημμελειοδικῶν λαμποκοποῦν τὰ ἀκόλουθα μαργαριτάρια. «*Μεταξὺ τῶν πυκνῶν φαλάγγων τῶν ἀποστολῶν τοῦ κοινωνικοῦ Ρωσικοῦ ΜΗΔΕΝΙΣΜΟΥ, καταλεγόμενος καὶ ὁ ἐκ τῶν κατηγορουμένων Παναγὶτ Ἰσραάτ..... ἠθέλησε καὶ ἐνταῦθα νὰ συνεχίσει τὴν ὑπουλον καὶ μεθοδικὴν καὶ πείσμονα διδασκαλίαν τῆς ΚΑΤΑΛΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΚΑΘΗΚΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΝΥΠΑΡΚΤΟΥ ΔΙΑ ΤΟ ΝΕΟΝ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ.*»

Μηδενισμὸς καὶ κομμουνισμὸς—ἓνα πράμα γιὰ τὸν κ. Εἰσαγγελέα. Κομμουνισμὸς σημαίνει *κατάλυση τοῦ καθήκοντος*. Ἡ κρατικὴ ἐνοία εἶναι ἀνύπαρκτη στὸ κομμουνιστικὸ κράτος. Ὁ κ. Εἰσαγγελέας ὅμως δὲν ἔπρεπε νὰ μιλάει τουλάχιστο μὲ τόση ἀσέβεια γιὰ τὴν Ρωσία, γιὰτί ἔχει μέσα του κάτι γνησιότατα ρωσικὸ. Στὸ μυαλό του ὅλες οἱ ἐνοιες, πού σχετίζονται μὲ τὰ κοινωνικὰ προβλήματα εἶναι ἀληθινὴ «ρούσικη σαλάτα».

ΜΕΓΑΛΕΙΟ: Νὰ καὶ μιὰ φράση πού τιμᾷ καὶ τὴν καθαρέβουσα καὶ τὸν κ. Εἰσαγγελέα «*Ἀλλὰ τοιαύτη ὑπῆρξε πάντοτε ἡ ἀποστολὴ καὶ ἡ πολιτεία τοῦ Γληνοῦ. Ἐπιτυχῶν νὰ γίνῃ ὁ κύριος ἐργάτης τῆς διχοστασίας μεταξὺ τῶν εκπαιδευτικῶν λειτουργῶν (ὄρα κατὰ θεσιν Εὐστρ. Κουλουμβάκη), δὲν ὤκνησε νὰ σπείρει τὴν γῆριν τῶν ἀδυναμιῶν καὶ τῶν οὐτοπιστικῶν πόθων τῶν ἀπλοϊκῶν καὶ εὐπίστων μαζῶν εἰς τοὺς ἀνέμους μιᾶς ὑπ' αὐτοῦ καὶ τῶν λοιπῶν συναιτίων ἐξαγγελιομένης καλλιτέρας μελλοντικῆς κοινωνικῆς καταστάσεως.*» Μεγαλεῖο!

ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ: Αἰθουσα σταῦλος. Ὑψηλὰ τρεῖς δικαστές. Ὁ Πρόεδρος πολὺ συνετός, ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ κατάλαβε τὸ γελοῖο τῆς κατηγορίας. Οἱ δύο ἄλλοι, σοβαροὶ καὶ ἀτεγκτοὶ κριτές. Ὁ ἓνας ἐξ ἐπαγγέλματος κομμουνιστοφάγος, ὁ ἄλλος δόκιμος κομ-

νιστοφάγος. Παίρνουν μὲ τὴν σειράν τὰ χέρια τους τὸ «Ρίζοσπάστη» καὶ διαβάξουν μιὰ φράση, πού περιγράφει τὰ βασανιστήρια τῶν ρώσων χωρικῶν ἀπὸ τοὺς «Λευκοὺς». Καὶ οἱ δύο ἀγνοοῦν, τί θὰ πεῖ «Λευκοί». Νομίζουν, πὼς πρόκειται γιὰ τὸ ρούσικο καθεστὼς πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 17. Εἶναι ἀλήθεια λοιπὸν, πὼς ὁ τσάρος ξεκοιλίαζε ἀνθρώπους; Πὼς τοὺς ἔχυνε στὴν κοιλιά ἀναλυτὸ μολύβι; Τί φριχτὰ ψέματα λένε αὐτοὶ κομμουνιστὲς γιὰ νὰ φανατίζουν τὰ πλήθη.

Η ΛΟΓΙΚΗ ΤΟΥ ΚΑΡΑΦΩΤΙΑ. Ἐξετάζεται ἓνας χωροφύλακας. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ξέρει, πού πᾶν τὰ τέσσερα. Οἱ δικαστές ἐπιμένουν νὰ φωτισθοῦν ἀπὸ τὴν λογικὴν του. Ἦταν συνενομημένος ὁ Ἰσραάτ μὲ τὸ Γληνὸ; Ὁ χωροφύλακας.—Μπορεῖ νὰ ἦταν, μπορεῖ καὶ νὰ μὴν ἦταν. Ὁ δικαστής.—Ἡ λογικὴ σου ἐσένα τί λέγει; Καὶ ὁ «Καραφωτιάς» ἀπαντᾷ. «Μὰ ἡ λογικὴ μου λέει, πὼς θὰ ἦταν συνενομημένος». Καὶ ὁ Εἰσαγγελέας «*Νὰ σημειωθῇ στὰ πρακτικὰ, παρακαλῶ ἡ γνώμη αὐτῆ τοῦ μάρτυρος.*»

ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ: Ἄν δὲν «τύχαινε» ὁ Ἰσραάτ νὰ γνωριστῆ μὲ τὸ Γληνὸ τὴν ὥρα τῆς διάλεξης, ἂν δὲν «τύχαινε» ὁ Ἰσραάτ νὰ γράφει τὴν διάλεξιν του ἐκεῖνο τὸ ἀπόγευμα, ἂν δὲν «τύχαινε» νὰ μεταφράσει τὴν διάλεξιν ὁ Πρεβελάκης, ἡ κατηγορία ἦταν ἀποδειγμένη. Δηλαδή ὁ Γληνὸς ὀργάνωσε τὴν διάλεξιν «ἐκ συστάσεως» μὲ τὸν Ἰσραάτ διὰ νὰ προκαλέσουν ταραχές.

ΜΑΡΤΥΡΕΣ: Στερηθήκαμε ἀπὸ τὸ πανηγύρι τῆς μαρτυρίας τοῦ κ. Κουλουμβάκη. Μᾶς ἀποζημίωσε ὡς ἓνα βαθμὸ ἡ μαρτυρία τοῦ κ. Ἄλ. Ἐμπειρικοῦ Κουμουνοδούρου. Τί νούμερο! Ὅταν ἔβγαίνε ἀπὸ τὴν αἴθουσα τὸν ρώτησε κάποιος. «Ἐλεγε φιλολογικὰ προηγούμενα μὲ τὸν Ἰσραάτ;»

Η ΔΙΚΗ ΚΑΙ Η "ΕΣΤΙΑ": Πρῶτος μάρτυρας τῆς κατηγορίας ἓνας συντάχτης τῆς «Ἐστίας». Ὁ κ. Δαμασκηνὸς μάρτυρας τῆς κατηγορίας, γιὰτί δημοσίεψε ἓνα γράμμα στὴν «Ἐστία». Ὁ κ. Ἄλ. Ἐμπειρικός—Κουμουνοδούρος μάρτυρας τῆς κατηγορίας, γιὰτί δημοσίεψε ἓνα γράμμα στὴν «Ἐστία». Μήπως καὶ ὁ κ. Εἰσαγγελέας πῆρε τὴν ἐντολὴ νὰ κάμει τὴν δίκην ἀπὸ τὰ γραφεῖα τῆς «Ἐστίας»;

ΠΡΟΣΔΟΚΙΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΔΟΣΙΕΣ: Ἡ ἀστικὴ κοινωνία ἠθέλε τὸν κ. Εἰσαγγελέα θεατρίνο τῆς προστασίας τοῦ κοινωνικοῦ καθεστώτος. Καὶ ὁ κ. Εἰσαγγελέας ἔπαιξε τὸ ρόλο του. Καὶ πολλοὶ «φιλολογικοὶ ἐπαναστάτες» ἠθέλαν τὸν κ. Γληνὸ θεατρίνο τοῦ κομμουνισμοῦ. Καὶ ὁ κ. Γληνὸς δὲν ἔπαιξε τὸ ρόλο του. Προδοσία!

ΚΑΤΑΡΕΥΣΗ!: Τὴν ὥρα, πού τὸ ἀκροατήριον περιέμενε νὰ βγεῖ ἡ ἀπόφασις μιὰ παλιοθερμάστρα ἀνατοδογουρίστηκε μέσα στὴν αἴθουσα καὶ γκρεμίστηκαν μὲ τρομερὸ κρότο οἱ τενεκεδένιοι σωλῆνες τῆς. Καὶ ἓνας ἀπὸ τὸ ἀκροατήριον «Τὸ σαρακοφαγόμενον ἀστικὸν καθεστὼς καταρέει.»

Η ΚΡΙΤΙΚΗ: Α'. Ἡ «Ἐστία». Ἡ δίκη εἶχε τὴν συνέχειαν τῆς στίς κριτικὲς μερικῶν καλοθελητῶν. Πρῶτη ἡ «Ἐστία». Στὴν ἀπολογία του εἶχε ὀνομάσει ὁ κ. Γληνὸς τὴν «Ἐστία» μαύρη ἀντιδραστικὴ ἐφημερίδα. Τὴν ἄλλη μέρα γράφει ἡ «Ἐστία» σχόλιον στὴν δίκην μὲ τὸν τίτλον «ἀνθρωπάκος». Θέτει λοιπὸν ἡ «Ἐστία» ὡς δεδομένον, ὅτι ὁ κ. Γληνὸς εἶναι «κομμουνιστῆς»—«εἴτε ἐξ ἑλλιποῦς διανοητικῆς διαπλάσεως εἴτε καὶ ἐκ λόγων κομματικῆς ἐκμεταλλεύσεως»—«χρησιμοποιοῦν πρὸς παραπλάνησιν τῶν πολλῶν τὸ προσωπεῖον τοῦ «σοσιαλισμοῦ» Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ κ. Γληνὸς, ἐνῶ εἶναι κομμουνιστῆς, δὲν ὀμολόγησε στὸ δικαστήριον ἓνα ἀνύπαρχον γεγονός, ὅτι δηλαδή συνενοήθηκε μὲ τὸν Ἰσραάτ γιὰ νὰ προκαλέσουν ταραχές, ὁ κ. Γληνὸς εἶναι ἀνθρωπάκος. Ἄς ἀφήσομε κατὰ μέρος τὴν ἀπορία γιὰτί κανεὶς «ἐξ ἑλλιποῦς διανοητικῆς διαπλάσεως» γίνεται κομμουνιστῆς καὶ δὲ γίνεται σοσιαλιστῆς, (ἀστὸς βέβαια δὲ γίνεται ποτέ, γιὰτί ἡ ἐκμετάληψις χρειάζεται *ἐξυπνάδα καὶ μπαγαποντιὰ*), καὶ ἂς ρωτήσουμε πρῶτα, τί εἶδους «κομματικὴ ἐκμετάληψις» ὑπάρχει τὸ νὰ γίνῃ κανεὶς σήμερα κομμουνιστῆς; Τὸ κομμουνιστικὸ κόμμα εἶναι σὲ διωγμὸ, οἱ περισσότεροὶ ὀπαδοὶ του βρίσκονται στίς φυλακές. Οὔτε θέσεις διαθέτει, οὔτε ἀξιώματα, οὔτε σχέσεις μὲ τράπεζες, καὶ μὲ ἄλλους οικονομικοὺς οργανισμοὺς. Ἀγώνας, πάλη, κατάκρισις, βρισιὰ, φυλακὴ, ἔξορις εἶναι ἡ μοῖρα τῶν ἀνθρώπων πού πηγαίνουν σήμερα στὸν κομμουνισμό. Ἡ ἐκμετάληψις «ὀλόκληρη» εἶναι μὲ τὸ μέρος τῶν ἀστῶν, καὶ μάλιστα τῶν συντηρητικῶν καὶ μάλιστα ἐκείνων, πού πλευρίζουν

αδιάκοπα στην εξουσία. Πρώτη λοιπόν κακοήθεια της «Εστίας» ο χαρακτηρισμός αυτός.

Έπειτα, γιατί ο κ. Γληνός φορεί το προσωπίδι του σοσιαλισμού για να παραπλανήσει τους πολλούς; Μήπως υπάρχει σοσιαλιστικό κόμμα για να το εκμεταλεφτεί ο κ. Γληνός; Όχι. Και γιατί αυτός όντας κομμουνιστής, θα εργάζεται υπέρ του σοσιαλισμού, αφού είναι γνωστό, πως οι κομμουνιστές τίποτε δε σιχαίνονται και δεν πολεμούν περισσότερο από τον «πολιτικό σοσιαλισμό», που τον θεωρούν προδοσία του αληθινού σοσιαλισμού; Ποιούς λοιπόν θα παραπλανήσει τους άνυπαρχτους σοσιαλιστές ή τους κομμουνιστές, που θα τον βρίσουν; Δεύτερη λοιπόν κακοήθεια της «Εστίας» το «προσωπίδι» του σοσιαλισμού.

Μά ο κ. Γληνός δεν είχε το θάρρος της γνώμης του και σαν υπηρέτρια είπε, πως δεν ήξερε, ότι ο Ισραάτθ θα μιλούσε κομμουνιστικά.

Αυτό όμως ΔΕΝ το είπε ο κ. Γληνός. Ο κ. Γληνός είπε απεναντίας στο δικαστήριο, πως και αν ήξερε, πως ο Ισραάτθ ήταν έπιστήμονας κομμουνιστής μαρξιστής, θα τον καλούσε ένα περισσότερο να μιλήσει. Ο κ. Γληνός απόδειξε μόνο στο δικαστήριο και με περιστατικά «τυχαία» και χρήσιμα μόνο για τη μανταλιέ των Ελλήνων δικαστικών, ότι δεν είχε συννοηθεί «από πριν» με τον Ισραάτθ για να κάμουν διάλεξη προκλητική ταρχών. Γιατί ήθελε να αποκρούσει και από τον εαυτό του και από το «σωματείο, που εκπροσωπεί, και το «δόλο» και την οργάνωση πολιτικών διαδηλώσεων από μέρος του Έκπαιδευτικού Όμιλου. Ως προς το μάθημα όμως της ήθικης αξιοπρέπειας—τη μεγαλύτερη αναισχυντία της «Εστίας»—ιδιαίτερα στην «Εστία» και στα «Κύρου Παιδιά» δε μπορεί να αναγνωρίζει ο κ. Γληνός τέτιο δικαίωμα. Ο κ. Γληνός δεν διεκδικεί τίτλους ήρωισμού. Δε θυσιάσε όμως ποτέ την επιστημονική του γνώση και την ήθική του αξιοπρέπεια σε κανενός είδους συμφεροντολογικό ύπολογισμό. Με μεγάλη μας δυσφορία και μόνο για να πιστοποιήσουμε με γεγονότα τη βεβαίωση μας, είμαστε υποχρεωμένοι να αναφέρουμε μερικά χαρακτηριστικά σημεία. Μόλις τέλειωσε το Πανεπιστήμιο στα 1905, ενώ ήταν ακόμη πρόσφατα τα Ευαγγελιακά και τα Όρεσσειακά, και τον καιρό, που καμιά Αθηνείκη εφημερίδα δεν τολμούσε να δημοσιέψει ούτε μια γραμμή του Ψυχάρη, τον καιρό που ήταν τόλμημα και να κρατάει κανείς στα χέρια του το Νουμά τον καιρό, που κανένας ακόμη εκπαιδευτικός σε δημόσια θέση δεν τολμούσε να μιλήσει για δημοτικισμό, αυτός υπηρετώντας στη Μικρά Άσία Διευθυντής στην «Αναξαγόρειο Σχολή», προκάλεσε την επίθεση όλων των εφημερίδων της Σμύρνης, που έπλεαν στο σκοτάδι του πιο μαύρου μεσαιωνισμού και του κοιζαμπασισμού, γιατί έλεγε δημόσια τις ιδέες του. Στα 1906 καθηγητής στη Σμύρνη μίλησε στην αίθουσα της Ευαγγελιακής Σχολής στο μνημόσυνο του Δ. Βερναρδάκη και τον ύμνησε, γιατί από τους πρώτους είδε την αλήθεια για τη δημοτική γλώσσα. Αυτό ήταν το ίδιο την εποχή εκείνη και στο μέρος εκείνο ο να εξυμνούσε σήμερα ένας καθηγητής του Πανεπιστημίου μέσα στη Μεγάλη Αίθουσα των τελετών τις ιδέες του Κάρολ Μάρξ. Στα 1907 μίλησε για τη διδασκαλία της Νέας Ελληνικής και ζήτησε να μπει ή διδασκαλία των δημοτικών τραγουδιών και του Σολωμού και όλης της δημοτικής Λογοτεχνίας και γλώσσας σε όλη τη Μέση Έκπαιδευση. Αυτό σε μια εποχή, που και στην Αθήνα δεν τάλεγε κανένας εκπαιδευτικός και σέναν τόπο βυθισμένο στην πρόληψη. Στα 1916 άφησε δημόσια θέση ισοδύναμη με καθηγητή στο Πανεπιστήμιο, τη θέση του Διευθυντού του Διδασκαλείου της Μέσης Έκπαιδευσεως για να εργαστεί στον Έκπαιδευτικό Όμιλο. Την ίδια χρονιά γνώρισε τη φυλακή μαζί με τον πατέρα των Κύρων, γιατί έλεγε φανερά τις ιδέες του για τον Κωνσταντίνο. Έπειτα πήγε στη Θεσσαλονίκη και δέχτηκε αργότερα τη θέση Γενικού Γραματέα στο Υπουργείο της Παιδείας μόνο με τον «δρό» να γίνει ή γλωσσοεκπαιδευτική μεταρύθμιση.

Το Νοέμβρη του 1920, όταν οι έπιτελείς του Βενιζελικού κόματος είχαν σκορπίσει στα τέσσερα σημεία του ορίζοντος και τα παιδιά του Κύρου, ποιος ξέρει σε ποιο άμπάρι βαποριού ήταν κρυμμένα, έμεινε «μόνος» αυτός στη θέση του και παράδωκε το Υπουργείο του κανονικά στον τότε ύπουργό Ζαίμη, τον προσφώνησε και του παρουσίασε τους ύπαλλήλους και του έδωκε παραίτηση και από τη μόνιμη θέση του, επειδή ή παραμονή του στο ύπουργείο «συνδέεται με την εφαρμογήν ώρισμένου εκπαιδευτικού προγράματος».

Στις 6 του Νοέμβρη 1920 τη στιγμή που έπεφταν ακόμη οι πιστολιές για το «διώξιμο του Βενιζέλου», άνοιξε την αίθουσα του Έκπαιδευτικού Όμιλου και άρχισε τις δημόσιες συγκεντρώσεις του Σωματείου συνεχίζοντας τον άγώνα το γλωσσοεκπαιδευτικό και έχοντας κρεμασμένη στην αίθουσα την εικόνα του Βενιζέλου. Και κράτησε τον άγώνα αδιά-

κοπα και γνώρισε το 1921 τα μουντρούμια της «Αναπληρωματικής Διοίκησης» του Κωνσταντινόπουλου, τον καιρό, που τα «Κύρου Παιδιά» περιέφεραν τη σάφρονα άναντρία τους στις Εύρωπες.

Στα 1923 γύρισε στο Υπουργείο της Παιδείας μόνο για να συνεχίσει την Έκπαιδευτική Μεταρύθμιση. Ήταν το απλούστερο πράμα να συνθηκολογήσει αργότερα με τον Πάγκαλο για να διατηρήσει τη θέση του. Ήταν το απλούστερο πράμα και για νεοελληνικούς χαρακτήρες αυτόνοήτο να είναι καθηγητής στο Πανεπιστήμιο, όταν στα 1918 είχε στα χέρια του την εκαθάριση του Πανεπιστημίου και του προσφέρονταν οι ψήφοι των καθηγητών του την εκαθάριση του Πανεπιστημίου και του προσφέρονταν οι ψήφοι των καθηγητών παρακλητικά. Ήταν το απλούστερο πράμα να πάει καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, αφού αυτός έσύνταξε τον οργανισμό του και είχε όλα τα μέσα να εξασφαλίσει το διορισμό του. Όσο για την Ικανότητα του για να διδάξει Φιλοσοφία και Παιδαγωγικά και Κοινωνιολογία, την έδειξε και σε δημόσιες διδασκαλίες και στο Διδασκαλείο της Μέσης Έκπαιδευσεως και στην Παιδαγωγική Ακαδημία διδάσκοντας και στα δυο ιδρύματα όχι άπλους φοιτητές, αλλά ώριμους καθηγητές της Μέσης Παιδείας. Ήταν τέλος το απλούστερο πράμα και για νεοελληνικούς χαρακτήρες αυτόνοήτο, να ΣΙΩΠΗΣΕΙ ΜΟΝΟ ως σήμερα, αφού πάτηκε στα 1926 από τον Πάγκαλο, για να έχει τώρα τη λαμπρότερη αποκατάσταση στο Υπουργείο της Παιδείας, αφού δεν υπάρχει ύπουργός, που να πέρασε από το Υπουργείο της Παιδείας και που να μην ξέρει την αξία του. Πέντε μέρες μετά τις εκλογές του 1926 ο κ. Καφανάκης, αρχηγός τότε του κόματος, που πλειοψηφούσε, κάλεσε τον κ. Γληνό, παυμένο και κατασικοφαντημένο από την «Εστία» και άκουσε επί πέντε ώρες επιδοκιμαστικά την ανάπτυξη του εκπαιδευτικού του προγράματος. Τι σήμαινε αυτό για τη θέση και την εκτίμηση του κ. Γληνού από το κόμμα των φιλελευθέρων, αυτό το καταλαβαίνει βέβαια κάθε έξυπνος και κάθε κουτός ρωμιός και πολύ περισσότερο ένας «έκμεταλευτής». Στον κ. Γληνό τέλος και στα 1920 και στα 1923—στην «Εστία» είναι δημοσιευμένη σχετική δήλωση του—και στα 1926 προτάθηκε βουλευτική ύποψηφιότητα από τα Δημοκρατικά κόματα. Ο κ. Γληνός όμως συνειδητά και ψύχραιμα τα θυσιάσε όλα αυτά για να ακολουθήσει τον καλό ή κακό—έστω—δρόμο των ιδεών του. Θυσίασε με ψυχικό σπαραγμό πολύτιμες φιλίες και συνεργασίες για να μπορεί να λέει έλέφτερα, ότι στοχάζεται, για την ήθική λεφτεριά, που είναι το πολυτιμότερο αγαθό για τον άνθρωπο. Και οι «άνθρωποι» της Έστίας τον ονομάζουν σήμερα «έκμεταλευτή και ανθρώπακο.» Έ! είναι σαν πολύ.

Β. «ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ» Από την αντιδραστική παράταξη δε μίλησε μόνο ή «Εστία» για τη δίκη, μίλησαν με κύριο άρθρο και τα «Ελληνικά Γράμματα». Και βρήκαν πως σόλη την κίνηση, που συμμετέχει και ο κ. Γληνός δεν υπάρχει ούτε «δράμι πνευματικής ζωής» Γιατί; Γιατί ο κ. Γληνός δε μιλάει ούτε για «αισθηματικό σοσιαλισμό», ούτε για «χριστιανικό σοσιαλισμό». Ενώ στοχάζεται «μαρξιστικά», λέει πως δεν είναι κομμουνιστής. Για να διατηρήσει μια «φανταστική και φτωχή αθύπαρξία» και «από σκοπιμότητα και συμφεροντολογία» δεν πηγαίνει ούτε με τη δεύτερη ούτε με την τρίτη διεθνή. Μά ποιοι μιλούν έτσι; Δεν είναι αυτοί οι ίδιοι, που πέρνουν κοροΐδεβαν τις κοινωνιολογικές κατατάξεις και φώναζαν, πως ο άνθρωπος, ή κοινωνία, ή ζωή, ή πλούσια και πολυσύνθετη, δε μπαίνει σε καλούπια; Δεν είναι αυτοί, που πολεμούσαν τη σχηματοποίηση και ήθελαν ναγκαλιάσουν το ζωντανό άνθρωπο; Τώρα όμως, επειδή δεν τους δόθηκε λέει, μια κατάταξη, μια ταξινόμηση, γι' αυτό είδαν μπροστά τους χαρκατούρες ανθρώπων. Και στο άκλουθο φύλλο τους άπαντώντας σε κάποια παρατήρηση, θεώρησαν άναγκαίο να δικαιολογήσουν, γιατί δεν άναφέρανε λέει «όλα τα είδη του σοσιαλισμού» δηλαδή γιατί δεν έδωκαν άκριβέστερα τα καλούπια, που μόνον μέσα σαυτά μπορεί να πλαισιώνεται ένας «πνευματικός άνθρωπος». Αυτοί είναι οι «άνθρωποι». Τους δέννει άμάθεια και κακή πίστη. Τη μια φορά είναι κανείς κακός, γιατί προσπαθεί να νιώσει το κοινωνικό φαινόμενο με μια μεθοδική συστηματοποίηση, που είναι αυτή ή ουσία της έπιστήμης. Τότε είναι άδειος και κούφιος. Την άλλη φορά είναι χαρκατούρα ανθρώπου, γιατί δεν κολάει στη ράχη του μια έτικέτα. Ένας έπιστήμονας πρέπει να είναι ή μπράβος κόματος ή παλιάνθρωπος. Μά μήπως και τώρα άπο δείχνουν τη νέα θέση τους; Άποδείχνουν, πως όποιος στοχάζεται μαρξιστικά, πρέπει να είναι και κομμουνιστής; Θα τους διαψεύσει όχι μόνο μια σειρά άπεραντη από ανθρώπους είναι και κομμουνιστές; Θα τους διαψεύσει, χωρίς να είναι κομμουνιστές, μά και όλόκληρα έπιστήμονες εύρωπαϊούς, που είναι μαρξιστές, χωρίς να είναι κομμουνιστές, μά και όλόκληρα

κόματα, όπως ή Γερμανική Σοσιαλδημοκρατία με δέκα εκατομύρια ψήφους, που έχει για θεωρητική σημαία της το μαρξισμό χωρίς να είναι κομμουνιστική. Αποδείχνουν καν τη συμφεροντολογική άποψη που συκοφαντικά αποδίνουν στους άλλους; Μά ίσα ίσα ή συμφεροντολογική άποψη θα απαιτούσε την κατάταξη που θέλουν αυτοί. Μήπως όμως πρόσεξαν καν τη δίκη ή την παραμορφώσανε; Μελετήσανε την ακριβολογημένη και ζυγισμένη και σεμνή στάση του κ. Γληνού; Ήθελαν θεατρικές χειρονομίες για να βγούν έπειτα να μιλήσουν για πολιτική δημοκρατία. Αυτοί, που μασάνε μαστίχα τον ανθρωπισμό, είναι άνικανοι να νιώσουν τη στάση ενός τίμιου ανθρώπου. Ο κ. Γληνός έχει δηλώσει απόλυτως επίσημα και φανερά, τι είναι. Είναι σοσιαλιστής στην πλατειά σημασία της λέξης, στην καθαρά πνευματική ίσα ίσα, και όχι στενά πολιτική και κομματική σημασία της λέξης. Στοχάζεται όχι «μαρξιστικά» ή «μη μαρξιστικά», αλλά *επιστημονικά*, γιατί ή επιστήμη δεν έχει παράτιλους, είναι απλά «επιστήμη», ζήτηση της αλήθειας. Πιστεύει στο σοσιαλισμό, σά φόρμα ζωής, που δημιουργείται από τους αντικειμενικούς όρους και που είναι άνωτερη από τη σημερινή. Εργάζεται μέσα στη σφαίρα των πνευματικών ενεργειών για να προετοιμάσει κατά τη μικρή του δύναμη τις ψυχές να δεχτούν και να θελήσουν και να δημιουργήσουν συνειδητά τη νέα μορφή της ζωής. Αν υπάρχει κάτι, που δείχνει καθαρά πνευματική διάθεση και όχι στενά πολιτική ή συμφεροντολογική, είναι ίσα ίσα αυτή ή θέση του ζητήματος. Μόνο τεράστια άγνοια, μόνο καθολική άπουσία επιστημονικού και φιλοσοφικού πνεύματος θα απαιτούσε από έναν επιστήμονα να τοποθετεί τον έαυτί του μέσα στα σημερινά πλαίσια της κομματικής παράταξης και μάλιστα στην Ελλάδα. Ακόμη για έναν πολιτικό δε θα ήταν αυτό άπαραίτητο, αν αυτός έβλεπε μιá νέα πλαίσιοση για χρησιμότερη στον άγώνα του. Μά γιατί συζητούμε και με ποιούς συζητούμε; Χαρίζουμε στον τίτλο του «άνθρώπου» στον κ. Μπαστιά. Κι έμεις άς μείνομε «καρικατούρες άνθρ όπων». Είναι ίσως πολυτιμότερο αυτό από το πελάγωμα μέσα στην άμάθεια και την κακοπιστία.

Γ'. Ο «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ» ΚΑΙ Η «ΝΕΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ». Στο περασμένο φυλλάδιο της «Αναγέννησης» και στο άρθρο «Χαίρε, ώ χαίρε, έλευθεριά» μιλούσαμε ενάντια στο μεσαιωνικό νομοσχέδιο κατά του «κομμουνισμού». Θέλοντας να δείξομε, πως ή μαύρη αντιδραστικότητα της άστικής τάξης ήταν τεχνητή και άδικαιολόγητη, θέλοντας να αφαιρέσουμε από τους Τουρκοβασιλίδες το πρόσχημα της «κοινωνικής άμυνας», γράψαμε «Η δράση αυτή (του «κακουργούντος κομμουνισμού») παρουσιάστηκε μόνο στην έκδοση μιās μετριότητας έφημερίδας, που φυτοζωεί, και σε κάποιους φωναστικούς κυριακάτικους περιπάτους μερικων εκατονταδων άτομων». Δεν τά είπαμε αυτά για να κάμουμε γενικότερη κριτική του έλληνικού κομμουνιστικού κόματος. Αν είχαμε αυτή την πρόθεση θα είχαμε να πούμε και πολλά άλλα πράματα. Πολύ λιγότερο βέβαια ήταν ή πρόθεση μας να κάμουμε κριτική του κομμουνισμού. Πιστοποιήσαμε μιá κατάσταση κατά την αντίληψη μας άληθινή και ίσως δώσαμε άφαρμή και για αυτοκριτική. Για άπάντηση δεχτήκαμε από το «Ριζοσπάστη» σωρεία από προσωπικές βρισιές. Αυτές θα μās ένδιεφεραν, αν άμαμε εκείνο, που φαντάζονται μερικοί άνθρωποι του «Ριζοσπάστη». Αν διεκδικούσαμε δηλαδή προσωπική θέση μέσα στο κομμουνιστικό κόμα. Άς ήσυχάσουν. Αν οί «λικβινταριστές» καθώς λέει ο «Ριζοσπάστης» ζήτησαν να γίνουν δεχτοι στο κόμα άνθρωποι σαν κι έμās, έμεις ούτε τους «λικβινταριστές» γνωρίζομε ούτε καμιá έντολή τους δώσαμε ποτέ να ενεργήσουν για λογαριασμό μας. Έκεινο όμως, που ένδιαφέρει γενικότερα το σοσιαλισμό, είναι ή τυχτική του «Ριζοσπάστη». Και ή αχτική αυτή είναι δλέθρια και ο ζήλος μερικων άνθρώπων, που πιστέβουν πως εργάζονται για τη νίκη του προλεταριάτου, πολύ υποπτος. Οί άνθρωποι αυτοί χρησιμοποίησαν και την εύκαιρία της δίκης του κ. Γληνού για να τον βρίσουν και στο «Ριζοσπάστη» και στη «Νέα Έπιθεώρηση» με το χυδαιότερο τρόπο. Όχι μόνο καμιá σοβαρή προσοχή δεν έδειξαν, που είναι χρέος τους, όχι μόνο καμιá συμπάθεια σε συναγωνιστές στην πλατύτερη σημασία, αλλά ένα χυδαίο μίσος, ένα πέταγμα βορβορου, άνάξιο σε άνθρώπους, που πιστέβουν, πως εργίζονται για κάτι καλύτερο.

Άς άπαντήσουμε με τά γεγονότα. Ο Έκπαιδευτικός Όμιλος δεν είπε ποτέ, πως είναι σωματείο κομμουνιστικό, ούτε σωματείο πολιτικό. Διακήρυξε πάντα σταθερά έδώ και δυό χρόνια, πως είναι σωματείο καθαρά *έκπαιδευτικό σοσιαλιστικό*, χωρίς δηλαδή ειδικότερο καθορισμό πολιτικού χρωματισμού ούτε στενά σοσιαλιστικού (Β'. Διεθνική), ούτε σεντρ

κομμουνιστικού (Γ'. Διεθνική). Καλώντας τον Ίσρατή να μιλήσει, διατηρούσε φυσικά το χαρακτήρα του και δεν είχε σκοπό, όπως το τόνισε ρητά ο κ. Γληνός, να κάμει ούτε πολιτική συγκέντρωση, ούτε πολύ λιγότερο πολιτική διαδήλωση. Έχαμε μιá διάλεξη διαφωτιστική, όπως είναι στο πρόγραμμα του. Αν τά γεγονότα της «Αλάμπρας» βγήκαν έξω από αυτό το πλαίσιο, αυτό δε μπορούσε να εύθυνει τον Όμιλο, ούτε μπορούσε ο Όμιλος με κανένα τρόπο να πάρει επάνω του μιá τέτια εύθύνη. Έπρεπε λοιπόν να αποδείξει, ότι ο Όμιλος ενεργήσε απόλυτα μέσα στο πλαίσιο του προορισμού του και της δράσης του και για να τάποδείξει αυτό, ούστηρά μέσα στο πλαίσιο του προορισμού του και της δράσης του και για να τάποδείξει αυτό, του χρησίμεβαν μερικά γεγονότα «αποδεικτικά» δηλαδή, το ότι δεν υπήρχε από πριν συνενόηση με τον Ίσρατή, ούτε «σύστασις» ούτε «δόλος» ειδικός. Ο κ. Γληνός ούτε για τον κομμουνισμό είπε μιá λέξη αποδοκιμασίας, ούτε άπάντησε στην πρόκληση του Εισαγγελέα λέγοντας «δεν έχω κομμουνιστικές ιδέες». Ο κ. Γληνός δεν είπε όμως ούτε εκείνο, που είπε ο Καζαντζάκης και ο Ίσρατή στον άνακριτή. «*Είμαστε δρθόδοξοι κομμουνιστές μαρξιστές*». Το γιατί δεν είπε ούτε το ένα ούτε το άλλο, αποτελεί ίσα ίσα τη διαφορά μεταξύ πολιτικής θέσης και πνευματικής θέσης μέσα στο σοσιαλιστικό κίνημα και ίσως και κάποια άλλη διαφορά, που δεν είναι άνάγκη να την υπογραμμίσουμε. Πιστοποίησε ένα γεγονός. Ότι δεν άνήκει στο κομμουνιστικό κόμα. Είναι ψέματα ή άλήθεια; Προκάλεσε τον εισαγγελέα σε συζήτηση, για το τι ένοει μιλώντας για κομμουνιστικές ιδέες και ο Εισαγγελέας άπόφυγε να συζητήσει. Η διευκρίνιση λοιπόν σταμάτησε εκεί, που έπρεπε νόρχισει. Ο κ. Γληνός δεν είπε ούτε μιá λέξη αποδοκιμαστική για το περιεχόμενο της διάλεξης του Ίσρατή. Έχαμε μόνο ένα γενικό χαρακτηρισμό, ότι ήταν ή έντύπωση ενός άνθρωπιστή λογοτέχνη από το καθεστώς της Ρουσίας. Μή δεν είναι άκριβέστατος ο χαρακτηρισμός; Τόνισε μάλιστα, πως αν ήταν ο Ίσρατή γνωστός μαρξιστής επιστήμονας κομμουνιστής, θα τον καλούσε ένα περισσότερο να μιλήσει.

Αν ο συνήγορος του κ. Γληνού στον έπαγγελματικό του ζήλο άπάνω και ίσως παρασυρμένος από προσωπικές του πεποιθήσεις έχαμε μιá άτοπη αντιδιαστολή, μιλώντας για «άλητες κομμουνιστές και επιστήμονες», αυτή δεν εύθυνει τον κ. Γληνό, και λυπάται γι' αυτήν ο κ. Γληνός ίσως ελικρινέστερα από κείνους, που τάχα θύμωσαν γι' αυτό

Ο κ. Γληνός στάθηκε ούστηρά και αξιόπρεπα στο ρόλο, που έπαιξε, οργανώνοντας τη διάλεξη. Αν είχε πολιτικές ή δημοκοπικές βλέψεις, αν ή ρεκλάμα ή το συμφέρον καθόριζε τη διαγωγή του, θα θεωρούσε την εύκαιρία καταλληλότητα για να πουλήσει εύκολο ήρωισμό, για να κάμει θεατρική επίδειξη ιδεολογικού παλληκαρισμού, κατάλληλη για το «άκροατήριο». Τι είχε να πάθει; Και τη φυλακή τη γνωρίζει, και δεν ήταν διόλου βέβαιο, πως θα πήγαινε και ως εκεί και αν άκόμη παλληκαρίζοτανε. Τον ήθελαν διαδηλωτή κόματος; Δεν είναι. Είναι εργάτης μιās ιδέας, που προσπαθεί να την κατανοήσει ο ίδιος και να τη μεταδώσει στους σηματοφόρους των πολιτικών διαδηλώσεων. Έμεις δεχόμαστε τις βρισιές και τραβάμε άντρίκια το δρόμο μας. Το τέλος θα μās κοσκινίσει όλους και θα ίδομε τότε ποιόι θα άπομείνουν μέσα στο κόσκινο των τίμιων, των άνιδιστελών και των πιστών στον άπολυτρωτικό άγώνα άνθρώπων.

ΑΛΗΤΕΣ ΚΟΜΟΥΝΙΣΤΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ: Ο δεύτερος συνήγορος μιλώντας στο τέλος της δίκης είπε μιá φράση. «Ο κατηγορούμενος δεν είναι άλητης κομμουνιστής, είναι επιστήμονας». Δεν ήταν δυστυχώς δυνατό να διακοπεί ο συνήγορος για να γίνει άμεση ή επανόρθωση και, μόλις τέλειωσε, ο πρόεδρος σηκώθηκε και το δικαστήριο άποσύρθηκε στη σύσκεψη. Μά ή διαμαρτυρία γίνεται τώρα. Την άσύστατη αντιδιαστολή άποκρούομε απόλυτα. Ούτε το να είναι κανείς άλητης είναι άπόδειξη ήθικης κατωτερότητας. Άπεναντίας οί άνήθικοι άνθρωποι κατοικούν κατά κανόνα σε μέγαρα. Ούτε ο κομμουνισμός είναι—κάθε άλλο—καταφρονετική προσωνυμία. Οί ήρωϊκότεροι, οί τιμιότεροι άνθρωποι του καιρού μας είναι στο στρατόπεδο των άγωνιστών της κοινωνικής άπολύτρωσης. Αν υπάρχουν άνθρωποι, που πιστέβουν σενα ιδανικό και θυσιάζονται γι' αυτό είναι σήμερα και έσοχην στο στρατόπεδο της εργατικής τάξης, που μάχεται ήρωϊκά για να έψώσει το υλικό και το ήθικό και το πνευματικό επίπεδο όλης της άνθρωπότητας, να κάμει το άνθρωπο «*Ανθρωπο*». Ούτε το να είναι κανείς επιστήμονας σημαίνει αυτό καθ' έαυτο ήθικη άνωτερότητα, αν και ή άληθινή επιστήμη είναι και πρέπει να είναι δημιουργός και ήθικης αξίας. Άνθρωποι όμως

σάν τὸ Γκόρκι καὶ σάν τὸν Ἰστράτη εἶναι πρότυπα καὶ δὲ μπορεῖ κανεὶς νὰ μιλάει ἔτσι καταφρονητικὰ γιὰ «ἀλλῆτες». Διαμαρτυρόμαστε ἄλλη μιὰ φορά μὲ ὄλη τὴ δύναμη μας.

ΕΠΙΚΗΔΕΙΟΣ "ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ, Ἡ τελεφεταία κυβερνητικὴ μεταβολὴ εἶχε γιὰ ἀποτέλεσμα μιὰ τραγικὴ καταστροφὴ. Ἐχασε ἡ παιδεία, ἔχασε ἡ Ἑλλάδα, ἔχασαν τὰ πάτρια καὶ τὸ «κοινωνικὸ καθεστῶς» μιὰ ὑπέροχη, μιὰ θαυμαστὴ φυσιογνωμία. Τὶ ἀπώλεια ἀξιοδίακρυτη! Ἡ ἑλληνικὴ παιδεία ἦταν σὸ ἔσχατο κατάντημα τῆς. Οἱ μαλλιαροκομμουνιστὲς ὀργιάζαν, κατατρώγανε τὰ θεμέλια τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Στὸ Ὑπουργεῖο τῆς παιδείας ὅμως καὶ σὸ δωμάτιο τῆς Γενικῆς Γραμματείας ἦταν ἐγκαθιδρυμένος ἕνας παμπόνηρος, καὶ ἀνιδιοτελὴς «ιδεολόγος». Τοῦτος εἶχε συναρμολογήσει μὲ τὴ βοήθεια κάποιων ὑπαλλήλων **Νομοσχέδια Σωτηρίας.** Ὁ παλιομερολογίτης κρονόληρος κ. Ἀργυρῆς, τὰ ζέσταινε τὰ φούρνιζε, τὰ ξεφούρνιζε, τὰ στέλνε στὴ Βουλὴ, τοῦ τὰ γύριζαν, τὰ ξανάπλαθε, τὰ ξανάστελνε, τοῦ τὰ ξαναγύριζαν. Κάτι φληναφοῦσε, κάτι σαλιάριζε, ἀλλά... τοῦ ἔλειπε τὸ ἀνάστημα. Καὶ ἔξαφνα ὑψώθηκε στὴ θέση του τὸ τεράστιο, τὸ ὑπέροχο ἀνάστημα τοῦ νέου Ἡρακλῆ. Τοῦτος τὰ πῆρε, τὰ ξαναζέστανε καὶ κακάρισε *ugh ei orbi*, ὅτι αὐτὸς θὰ καθαρῖσει τὴν κόπρο τοῦ Αὐγείου. Σφεντόνισε κατηγορίες, συκοφαντίες, μεγαληγορίες. Ξέθαψε καὶ τὰ ρούβλια τοῦ Μιστριώτη ἀκόμη. Ἡ «Ἔστια» ξανάσανε. Τὶ τεράστια ἐργασία! τὶ ἥρωικὰ φερσίματα! Ἦταν ἔτοιμος νὰ κόψει καὶ τὰ ἀφτιά τῶν μαλλιαροκομμουνιστῶν. Ὅμως τὰ σκουπίδια καὶ τὰ ἄχρεα μὲ καμιὰ μεγαλόστομη λέξη δὲ γίνονται χρυσάφι. Κι ἄρχισε τὸ ξετίναγμα. Οἱ δασκάλοι καὶ τῆς Δημοτικῆς καὶ τῆς Μέσης Παιδείας, ὁ ἀλογάριαστος ὄχλος, πού τὸν θαρούσαν οἱ γαντοφορεμένοι κύριοι γιὰ περιφρονητέα ποσότητα, ξετίναξε τὸ ἐλαφροφορτωμένο σακούλι τοῦ «Ἰστορικοῦ φαινομένου». Ὁ μέγας ιδεολόγος, ὁ ἀνιδιοτελὴς ἠθικοφαφλαταρίας τῆς Γενικῆς Γραμματείας «ῶφθη κενός» καὶ μαζί του τὸ ἑτερονόητο «φουσκωμένο τίποτα», πού κουβαλοῦσε στὸ ὑπουργικὸ χαρτοφυλάκιο του τὰ **«Νομοσχέδια»** καὶ τὴ **«Δράση»**.

Ἐπαβε ἀνώτερους ἐκπαιδευτικούς γιὰ μαλλιαροκομμουνιστὲς, οἱ δασκάλοι τοῦ τοῦς ἔστελναν πίσω, συκοφαντοῦσε καὶ ἔπαβε τὰ συμβούλια τῶν ὁμοσπονδιῶν, οἱ δασκάλοι παμπηφείζαν τὰ ξαναεκλέγανε, ἔκαμε νομοσχέδια ἀνορθωτικὰ τῆς διοίκησης καὶ στὸ τέλος καταντόισε μόνο νὰ ἀλλάξει δύο πρόσωπα, ἴδρνε ἐπιτροπὲς γιὰ νὰ ξεκαθαρίσουν τὰ **«μαλλιαροκομμουνιστικὰ βιβλία»**, οἱ ἐπιτροπὲς τὰ ξαναεγκρίνανε ὅλα, ἔστελνε τὰ περίφημα νομοσχεδιακά καταπλάσματα τοῦ Λούβαρη στὸ Ἐκπαιδευτικὸ Συμβούλιο, πού κατάρτισε ὁ ἴδιος, καὶ τὸ Συμβούλιο τοῦ τὰ γύρισε πίσω. Τὰ φουσκωμένα μάγουλα τοῦ μεγαθήριου εἶχαν γίνε κόκινα ἀπὸ τοὺς μπάτσους, ὄχι ὅμως καὶ ἀπὸ ντροπὴ. Καὶ ἔρχεται ἡ Κυβερνητικὴ μεταβολὴ νὰ θέσει τέλος στὴ μεγαλόπρεπη ἱλαροτραγικὴ «δράση». Τὶ κρῖμα! Καὶ ἡ θέση τοῦ καθηγητῆ τῆς «Κοινωνιολογίας» ἢ τῆς «Θρησκευτικολογίας» στὴ Θεσσαλονίκη, πού θὰ ἀναστυλώσει τὶς κλονισμένες ἠθικὲς ἀξίες τοῦ πολιτισμοῦ μας, τί θὰ γίνε; Βαβαί! Τόση ἐξυπνάδα, τόση κουτοπονηριά, τόση παλιανθρωπιὰ σπαταλήθηκε καὶ νὰ μὴν ἐξασφαλῖσει ὁ κ. Λούβαρης οὔτε τριάντα χιλιάδες δραχμὲς τὸ μῆνα στὴ Θεσσαλονίκη; Πόσο μάταια πάνε ὅλοι οἱ μεγάλοι ἀγῶνες σαὐτὸ τὸν κόσμο! Μὲ σπαραγμένη καρδιά χαράζουμε τὶς γραμμὲς αὐτές. Χαίρε «Ἰστορικὸν Φαινόμενον» Σάν καὶ σένα Ὑπουργό οὔτε εἶδαμε οὔτε θὰ ξαναἰδοῦμε. Σοῦ μένει ὅμως μιὰ κρυφὴ ἱκανοποίηση καὶ σένα καὶ τοῦ Γραμματικοῦ σου. Ὅτι δέχτηκατε ἕνα εὖσημο «καλῶν προθέσεων» ἀπὸ τὸν κ. Δελμοῦζο καὶ μερικὸς κρυφοὺς τεμενάδες μερικῶν ἀναμορφωτῶν τῆς παιδείας καὶ ἠρώων τῆς «συντηρητικῆς ἐκπαιδευτικῆς μεταρρύθμισης». «Ὅλοι γὰρ θεωροῦμε πολὺτιμο πρᾶμα τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα στὴν ἀγωγή καί... τὶς ἔδρες τοῦ Πατριστημίου τῆς Θεσσαλονίκης. Τάτσι, μίτσι, κότσι τὸ λοιπὸν». Ὑστερ' ἀπ' αὐτὸ χαλάλι σας ὅλα τὰ φερσίματα σας.

«ΤΑ ΜΑΛΙΑΡΟΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ». Ἡ ἀντίδραση μὲ ὅλες τὶς τρομπέτες τῆς δέκα χρόνια τώρα ἔβριζε τὰ «μαλλιαροκομμουνιστικὰ, ἄθεα, ἀντιπατριωτικὰ καὶ ἀνήθικα διδαχτικὰ βιβλία», πού ἐγκριθῆκανε ἀπὸ τοὺς δημοτικιστὲς. Χατζιδάκηδες, Κουλουμβάκηδες, Κουτρέληδες, Μελέτιοι Μεταξάκηδες καὶ Χρυσόστομοι καὶ Καλιάφηδες καὶ Σκιαδῆδες καὶ Ἐξαρχόπουλοι καὶ Σακελλαρόπουλοι, καὶ «Σχοριπ» καὶ «Ἔστιες» καὶ «Ἐσπερινές» καὶ «Πολιτείες» καὶ Αἰγινίτηδες καὶ Λιβαθηνόπουλοι καὶ Γιανικόπουλοι καὶ Καραγιάννηδες καὶ Ἀργυροὶ καὶ Λουβαρήδες καὶ Νικολοῦδηδες κραβγάζανε στὰ ἀφτιά τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, πὼς τερατωδέστερα ἀποβράσματα ἀπὸ τὰ βιβλία αὐτὰ δὲ δημιούργησε ποτὲ ἢ ὀργανωμένη κακοβουλία, ἢ ἀντι-

θηρσκευτικότητα, ἢ ἀφιλοπατρία, ἢ ἀνηθικότητα. Δηλητήριο γιὰ τὶς ἀπαλὲς ψυχὲς τῶν ἑλληνοπαίδων. Καὶ δὸς του δάκρυα κροκοδείλια σὲ διαλέξεις καὶ δὸς του ἐπικλήσεις σημαίων καὶ προγόνων καὶ ἱερῶν σκιῶν καὶ θεῶν καὶ ἀγίων. Καὶ δὸς του ὑποκριτικὴ Θεοσέβεια καὶ δὸς του πατριωτισμὸς τῆς πεντάρας καὶ δὸς του ἠθικοφαφλαταρία. Κι ἔρχεται τέλος τὸ «Ἰστορικὸν φαινόμενον». Συντάσει μιὰ κεραβνοβόλα εἰσηγητικὴ ἔκθεση. Νέο νομοσχέδιο περὶ βιβλίων. Καὶ νὰ ἐπιτροπὲς ἀπὸ «σοβαροὺς καὶ αὐστηροὺς» ἐπιστήμονες, ἀκαδημαϊκοὺς καὶ καθηγητὲς Πανεπιστημίου, ἀξίες ἀναμφισβήτητες, Μενάρδους καὶ Ἀδαμάντιους, ἀσφαλῆ ἐχέγγυα καὶ στηρίγματα τῆς κοινωνίας. Καὶ ὦ τοῦ θαύματος! Τὰ βιβλία ἐγκρίνονται ΟΛΑ. Ὅλα;; Ναι ΟΛΑ. Ὡστε; Ὡστε ἢ καὶ ὁ Μενάρδος εἶναι προδότης, ἄθεος, ἄπατρις, ἀνήθικος μαλλιαροκομμουνιστὴς ἢ ἐσὺ κυρία «Ἔστια» εἶσαι μιὰ αἰοχρὴ συκοφάντισσα. ὅπως καὶ εἶσαι, καὶ τὸ ξέρε πιά ὁ κόσμος ὅλος καὶ τὸ πιστοποιοῦν καὶ αὐτὰ τὰ «ἀναστήματα» τῶν γραφείων σου.

ΔΙΑΛΟΓΟΣ. Ὁ Ὑπουργὸς «Ἰστορικὸν φαινόμενον» στὸν ὑπουργικὸ θῶκο του. Μπαίνει στὸ θάλαμο ἕνας δάσκαλος, μαῦρος καὶ ἀραχλός, τὰ μάγουλα του βουληγμένα ἀπὸ τὴν πείνα· τὰ μάτια του λαμπερὰ καὶ ἀδάμυστα ἀπὸ μιὰ ἐσωτερικὴ πίστη.

Ὁ Δάσκαλος: Κύριε Ὑπουργέ, ὀνομάζομαι Γ. Παπαδόπουλος εἶμαι δάσκαλος ἀπὸ τὸν Πόντο, ἔχω εἰκοσιτέσσερα χρόνια ὑπηρεσία καὶ εἶμαι οἰκογενειάρχης. Δούλεβα σὲ μικρὰ χωριὰ τῆς Μακεδονίας. Ἀγωνίστηκα γιὰ τὸ σχολεῖο μου καὶ γιὰ τὰ παιδιὰ τοῦ λαοῦ. Ἡ ἔκθεση τοῦ ἐπιθεωρητῆ μου λέει, πὼς ἂν σήμερα τὰ 150 παιδιὰ τοῦ χωριοῦ μου ἔχουν χίτριο καὶ τοῦ ἐπιθεωρητῆ μου λέει, αὐτὸ ὀφείλεται σὲ μένα. Ἐξη χρόνια τώρα μὲ κυνηγοῦν οἱ χαφιέδες καὶ τὰ «μυστικὰ γραφεῖα» γιὰ κομμουνιστὴ. Δυὸ φορές μεξορίσανε, ὀχτὼ μῆνες τώρα εἶμαι χωρὶς θέση, γιὰ τὴν ζήτησαν τὴν πάψη μου. Τὰ παιδιὰ μου κι ἐγὼ πεινοῦμε. Ἐχω τὸ δικαίωμα νὰ ξαναδιοριστῶ ἀπὸ τὸ νόμο. Σὰς ἔκαμα αἴτηση καὶ ἡ ὑπηρεσία δυὸ μῆνες τώρα μὲ παιζογελάει. Παρακαλῶ νὰ μὲ διορίσετε.

Ὑπουργός: Μάλιστα. Ἐχετε δικαίωμα νὰ διορισθῆτε. Πρέπει ὅμως πρῶτον νὰ μᾶς ὑπογράψετε μιὰν δήλωσιν, ὅτι ἀποκηρύσσετε τὸν κομμουνισμὸν καὶ τὰς κομμουνιστικὰς ιδέας

Δάσκαλος: Σὲ ποῖο νόμο στηρίζετε γιὰ νὰ μοῦ ζητᾶτε μιὰ τέτια δήλωση; Σὲ ποῖο νόμο στηρίχτηκε ἡ ὑπηρεσία σας γιὰ νὰ μὲ πάψει; Ἐγὼ δὲν ἔκαμα τίποτε ἐναντία στὸ καθῆκον μου. Καὶ ὁ ἐπιθεωρητὴς πιστοποιεῖ, πὼς ἡ δράση μου ἦταν πάντα σύμφωνη μὲ τὸ συμφέρον τοῦ σχολείου.

Ὑπουργός: Δὲν στηρίζομεθα εἰς κανένα γραπτὸν νόμον. Στηρίζομεθα εἰς τὸν ἄγραφον νόμον τῆς κοινωνικῆς ἀμύνης. Τὸ κράτος πρέπει νὰ ἀμυνθῆ ἐναντίον τῶν ιδεῶν σας.

Δάσκαλος: Κύριε Ὑπουργέ. Μὲ θέτετε μπροστὰ σένα δίλημα θανάτου ἢ νὰ προτιμήσω τὸ λευκὸ θάνατο ἀπὸ τὴν πείνα ἢ νὰ πεθάνω ἀπὸ τύψη τῆς συνείδησης, ἂν ὑπογράψω τὴν δήλωσιν, πού μοῦ ζητᾶτε. Ἐγὼ θὰ προτιμήσω τὸ λευκὸ θάνατο.

Ὑπουργός: Ἐ! Τότε δὲ θὰ διορισθῆτε.

Δάσκαλος: Οἱ ιδέες μου εἶναι ὁ ἀνθρωπισμὸς μου. Πὼς θέτετε νὰ ἀπαρνηθῶ τὸν ἀνθρωπισμὸν μου; Μπορῶ νὰ σὰς κάμω τὴν δήλωσιν, ὅτι ἡ δράση μου καὶ στὸ μέλλον, θὰ εἶναι ἐντὸς τῶν ὀρίων τῶν νόμων καὶ τοῦ συμφέροντος τοῦ λαϊκοῦ σχολείου.

Ὑπουργός: Ὅχι. Αὐτὸ δὲν μᾶς ἀρκεῖ. Θὰ κάμετε μιὰν δήλωσιν, ὅτι ἀπαρνεῖσθε τὸν κομμουνισμὸν καὶ τὰς κομμουνιστικὰς ιδέας.

Δάσκαλος: Κύριε Ὑπουργέ, ἂν ἐσεῖς εἶστε στὴ θέση μου θὰ τὸ ἐκάματε αὐτὸ;

Ὑπουργός: Ἐγὼ θὰ τὸ ἔκαμα. Ἀλλὰ νὰ σὰς ἐρωτήσω κάτι ἄλλο. Ἄν ἐγὼ μὲ τὰς ἀστικὰς μου ιδέας ἤμην εἰς τὴν Ρωσίαν, θὰ μὲ διορίζαν;

Δάσκαλος: Πρῶτα πρῶτα καὶ στὴ Ρωσίαν δὲν ἀπαιτοῦν ἀπὸ ὅλους τοὺς δασκάλους νὰ εἶναι κομμουνιστὲς. Καὶ ἔπειτα ἐκεῖ οἱ νόμοι ὀρίζουν ρητὰ ὅτι πρόκειται περὶ δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου, ἐνῶ ἐδῶ οἱ νόμοι δὲν ὀμιλοῦν περὶ δικτατορίας τῆς ἀστικῆς τάξης.

Ὑπουργός: Καὶ πὼς θὰ διδάσχετε σεῖς εἰς ἕνα σχολεῖον τοῦ σημερινοῦ κράτους πράγματα τὰ ὁποῖα δὲν πιστεύετε; Προτιμῶ νὰ διορίσω ἕναν, ὁ ὁποῖος θὰ διδάσκει ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα καὶ πιστεύει.

Δάσκαλος: Σὰς δήλωσα, ὅτι θὰ τηρῶ πιστὰ τοὺς νόμους καὶ τὰ προγράμματα τοῦ κράτους.

Ὑπουργός: Δὲν θὰ εἰσθε καλὸς διδάσκαλος. Πρέπει νὰ ὑπογράψετε δήλωσιν, ὅτι ἀποκηρύσσετε τὸν κομμουνισμὸν.

Δάσκαλος. Δέ μοιρῶ. Προτιμῶ νά πεθάνω ἀπό τήν πείνα.

Ἵπουργός. Χαίρετε.

Σημείωση «Αναγέννησης». Ὁ διάλογος ἀποδόθηκε πιστά, ὅπως ἔγινε. Εἶναι ἀληθινὸ μνημεῖο. Ὁ ταπεινός, φτωχός καὶ πεινασμένος δάσκαλος, μὲ τὴν ἥρωϊκὴ ψυχὴ, ἀντίκρισε ἀκλόνητος ὦμῃ καὶ ἀδυσώπητῃ τὴ γαντοφορεμένη καὶ καλοθρεμένη βία τῶν ἀρλεκίνων τῆς «ἀστικῆς ἐλευθερίας». Ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὁμιλος ὀργάνωσε συνδρομὲς γιὰ νὰ τὸν βοηθήσει νὰ μὴ πεθάνει τῆς πείνας καὶ παρακαλεῖ, ὅσους θέλουν νὰ στείλουν τὴ βοήθεια τοὺς στὰ γραφεῖα μας. Πρέπει ὅμως νὰ συμπληρωθεῖ ἡ ἀπάντηση τοῦ δασκάλου σὲ ἓνα σημεῖο. Μὲ ποῖο δικαίωμα τοῦ ζητοῦσαν αὐτὴ τὴ δήλωση μέσα σὲνα «δημοκρατικὸ» κράτος; Τίνος εἶναι τὸ λαϊκὸ σχολεῖο; Εἶναι τοῦ λαοῦ ἢ τῶν καρχαριῶν τοῦ Χρηματιστηρίου, τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας, τῶν ξένων καπιταλιστῶν καὶ τῶν ὑπόπτων πατριδοκαπήλων; Ἄν τὸ σχολεῖο εἶναι τοῦ λαοῦ, καὶ ἂν τὰ ὀχτῶ δέκατα τοῦ λαοῦ εἶναι προλετάριοι, ἂν τὸ κράτος ἀνήκει στὴν πλειοψηφία τοῦ λαοῦ, τότε μὲ ποῖο δικαίωμα θὰ ἐμποδίσαι τὸ δάσκαλο νὰ διδάσκει ἐκεῖνα ποὺ πιστεύει, νὰ μορφώσαι τὸ λαό, ἔτσι ποὺ νὰ πάρει αὐτὸς συνείδηση τῶν δικαιωμάτων του; Μὰ ἐδῶ ξεσκεπάζεται τὸ ψέμα. Τὸ σχολεῖο δὲν εἶναι τοῦ λαοῦ, τὸ κράτος δὲν εἶναι τοῦ λαοῦ. Μὰ αἰσχυρὴ ὀλιγαρχία, ποὺ δὲν ἔχει τὸ θάρρος νὰ κηρύξει τίμια τὴ βία της, κρατᾷ ὅλο τὸ λαὸ μὲ ἀπατηλὰ προσήματα σκλάβο της. Αὐτὴ εἶναι ὅλη ἡ ἔνοια, τῆς «ἀστικῆς δημοκρατίας» καὶ τῶν λαϊκῶν ἐλευθεριῶν. Δασκάλοι, ἀκούτε τα, βλέπετε τα, ξυπνάτε, χαλυβδώνετε τίς ψυχές σας γιὰ τὸν ἀγῶνα!

» ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ «

[Ἡ «Αναγέννηση» τυπώνεται σὲ 5000 ἀντίτυπα καὶ κυκλοφορεῖ πλατύτατα σ' ὅλο τὸ μορφωμένο κόσμον τῆς Ἑλλάδας καὶ ἰδιαίτερα στὸν ἐκπαιδευτικόν. Ἀναγράφει κάθε βιβλίον ποὺ τῆς στέλνεται ἓνα ἀντίτυπον στὴ διεύθυνση: Κον Δημ. Γληνόν, ὁδὸς Σταδίου 28 Μέγαρον Ἐρεσίου, Δωμ. ἀριθ. 59, Ἀθήνα. Ἡ «Αναγέννηση» ἐπιθυμεῖ νὰ δίνει μὲ τὸ βιβλιογραφικὸν τῆς δελτίον, ἂν εἶναι δυνατὸν, μιὰ εἰκόνα τῆς πνευματικῆς μας κίνησης. Γι' αὐτὸ παρακαλεῖ θερμὰ τοὺς συγγραφεῖς καὶ ἐκδότες νὰ τῆς στέλνουν τὰ ἔργα τοὺς.]

Α'. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ

- Δ. ΒΟΥΤΥΡΑ: *Μέσα στὴν Κόλαση* (σάτυρα) Ἀθήνα 1927. Σχ. 80 μ. Σελ. 229 (Δ).
 ΔΗΜ. ΜΠΟΓΡΗ: *Ἀρραβωνιάσματα* (Ἡθογραφικὸ δράμα). Ἀθήνα 1928 Σχ. 80 Μ. Σελ. 77 δρχ. 25 (Τυπογραφεῖο «Ἑλλάς») (Δ).
 Γ. ΒΑΛΤΑΔΩΡΟΥ: *Ὅσοι ζήσουν* (Διήγημα) Σχ. 80 μ. Σελ. 120 (Δ).
 Π. ΒΡΙΣΙΜΙΤΖΑΚΗ: *Ὁβελίσκοι καὶ σαρκοφάγοι*. (Ποιήματα) Ἐκδ. Συγγραφέα. Ἀλεξάνδρεια 1928. Σχ. 80 μ. Σελ. 133 (Τυπογραφεῖο Γράμματα). Γρ. Δ. 7 (Δ).
 Γ. ΚΙΤΡΟΠΟΥΛΟΥ: *Ἐνα μεγάλο μίσος*. (Ἐκδ. Α. Κασσιγόνη). Ἀλεξάνδρεια 1928 Σχ. 80 μ. Σελ. 63 (Δ).
 ΑΛΚ. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ: *Νεοελληνικὴ Μούσα*. Ἀθήνα 1928 Σχ. 80 Μ. Σελ. 288 δρχ. 50 Κ. (Δ).
 Γ. ΚΟΛΛΙΑ: *Ἡ φλογέρα τῆς ζωῆς*. (Ποιήματα) Ἐκδ. Γ. Τσουκαλὰς καὶ Σία. Ἀθήνα 1928. Σχ. 160 Σελ. 63 (Δ).
 ΠΑΥΛΟΥ ΦΛΩΡΟΥ: *Τ' ἀνθρώπινα*. (Ποιήματα) (Ἐκδ. Γ. Τσουκαλὰς). Ἀθήνα 1927. Σχ. 160 Σελ. 62 (Δ).
 I. LEFTERIS ALEXIOU: *Vers français d' un Grec. Candie. 1928. Σχ. 80 Σελ. 32*
 Dr. 25 Imprimerie Stylien M. Alexis.

Β'. ΤΕΧΝΟΚΡΙΤΙΚΑ

ΑΛΚΗ ΘΡΥΛΟΥ: *Στοχασμοὶ γιὰ τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι καὶ ἄλλοι στοχασμοί*. Ἀθήνα 1928. Σχ. 80 Μ. Σελ. 106 δρχ. 25 (Δ).

Γ'. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ

- ΕΥΑΓ. ΠΑΥΛΙΝΗ: *Ἱστορία τῆς Γυμναστικῆς* Ἀθήνα 1928. Σχ. 80 Σελ. 428 (Τυπογραφεῖο Γ. Η. Καλέργη) δρχ. 125 (Κ).
 Α. ΣΙΓΑΛΑ: *Δαικὰ Πανεπιστήμια*. Θεσσαλονίκη 1928. Σχ. 160 Σελ. 15 (Κ).
 Η. ΤΟΠΧΑΡΑ: *Γραμματικὴ τῆς Νεοελληνικῆς γλώσσας*. Ροστόβ-Ντόν 1928. Σχ. 80 Σελ. 66 (Δ).

Δ'. ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ

ΔΗΜ. ΜΩΡΑΪΤΗ: *Ἡ ψυχανάλυσις καὶ αἱ ἐφαρμογαὶ αὐτῆς εἰς τὴν ἀγωγήν*. Ἀθήνα 1928. Σχ. 80 Σελ. 187 δρχ. 50 (Τυπογραφεῖο Μπλαζουδάκη) (Κ).

Ε'. ΙΣΤΟΡΙΚΑ

Μ. Hollebeque: *Ἡ προϊστορικὴ ἀνθρωπότης*. (Μετάφραση Β. Δ.). Ἐκδ. Κοραῆ. Ἀθήνα 1928. Σχ. 80 μ. Σελ. 128 δρχ. 30 (Μ).

ΣΤ'. ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ

- Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΥ: *Ἡ Τριλογία τοῦ πνεύματος*, (Τέχνη Ἠθικὴ Ἐπιστήμη). Ἐκδ. Γράμματα. Ἀλεξάνδρεια 1928. Σχ. 80 Σελ. 226 Γρ. Δρ. 15.
 Α. ΤΟΛΣΤΟΪ: *Φιλοσοφικαὶ καὶ Θερησκευτικαὶ ἰδέαι*. (Μεταφρ. Δ. Π. Παναγοπούλου) Ἐκδ. Μ. Σ. Ζηκάκης. Ἀθήνα 1928. Σχ. 80 Σελ. 132 δρχ. 20 (Μ).

Ζ'. ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΑ

- ΙΠΠΟΛΥΤΟΥ ΓΚΟΦΣΤΕΤΤΕΡ: *Ἀπὸ τὸν Μαρξισμόν πρὸς τὸν Λενινισμόν*. (Ἐκδ. ἐφημ. «Φῶς») Θεσσαλονίκη 1928. Σχ. 80 μ. Σελ. 23 δρχ. 10 (Κ).
 L'. U. R. S. S. et le Désarmement. Paris 1928 Σχ. 80 Σελ. 74 Fr. 3. Editeur André Delpeuch.

Η'. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ

ΣΤΑΥΡΟΥ ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ: *Τὰ Διασυμμαχικὰ χρέη καὶ ὁ ρόλος τῆς Ἀμερικῆς*. Ἀθήνα 1928. Σχ. 80 Μ. Σελ. 31. Τυπογραφεῖο «Ἑλλάς» (Κ).

Θ'. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

- ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ: (Θεωρητικὸ περιοδικὸ τῆς κοινωνιολογίας καὶ τῆς φιλοσοφίας). Ἀθήνα ἔτος Α'. Ἀριθ. 2-7 Ἀπρίλιος, Μάιος 1928. Σχ. 40 Σελ. 31.
 ΝΕΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ: (Μηνιαία ἐκδοσις μελέτης, κριτικῆς, καὶ τέχνης). Διευθύνεται ἀπὸ κριτικὴ ἐπιτροπὴ. Ἀθήνα χρονιά πρώτη. ἀρ. φυλ. 6 Σχ. 40 Σελ. 30 Συνδρ. δρχ. 50 (Δ).
 ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ: (Δεκαπενθήμερο περιοδικὸ) Διευθυντῆς Γρηγ. Ξενόπουλος Ἀθήνα ἔτος Β'. τεύχος 11 Ἰούνιος 1928. Σελ. 40 Σχ. 80 Μ. (Δ).
 ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ: (Δεκαπενθήμερο περιοδικὸ) Διευθυντῆς, Κ. Μπαστιάς καὶ Β. Μαλατάκης. Ἀθήνα χρόνος Β'. φυλ. 10-12 καὶ χρόνος Β'. Τόμος Γ'. φυλ. 1 Σχ. 40 Σελ. 40 Σχ. 80 Μ. (Δ).
 ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΗ ΤΕΧΝΗ: (Μηνιαῖο Λογοτεχνικὸ καὶ Καλλιτεχνικὸ περιοδικὸ). Διευθ. Ρίκα Σεγκοπούλου. Ἀλεξάνδρεια χρονιά Β'. τεύχη 6-7 Μάιος, Ἰούνιος, 1928 Σχ. 80 Σελ. 40 Συνδρ. δρχ. 100 (Δ).
 ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ: (Μηνιαῖο Λογοτεχνικὸ περιοδικὸ) Διευθ. Γ. Μουρέλλος. Ἡράκλειο Κρήτης Χρόνος Β'. Βιβλίον 19ο καὶ 20ο. Ἀπρίλιος-Μάης 1928 Σχ. 80 Σελ. 80 Συνδρ. δρχ. 120 (Δ).
 ΑΡΧΕΙΟΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ: (Ὄργανον δημο-

- σιεύσεων τῆς Ἑταιρείας τῶν Κοινωνικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν). Ἀθήνα ἔτος Η'. Τεύχος Β'. Ἀπρίλιος-Ἰούνιος 1928. Σχ. 80 Μ. Συνδρ. δρχ. 100 (Κ).
- ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΑ ΖΩΗ: (Μηνιαῖο Φιλολογικὸ Περιοδικὸ) Ἐπιμελητές, Θ. Προδρόμου καὶ Η. Παύλου. Ἀθήνα χρονιά Α'. ἀριθ. φυλ. 2. Μᾶης 1928. Σχ. 80 Μ. σελ. 32 συνδρ. δρ. 60 (Δ).
- Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΣΚΕΨΗ: (Πανελλήνια Ἐπιθεώρηση). Διευθ. Γ. Βουβάκης καὶ Μ. Βισάνθη. Chicago Τόμος 1 ἀριθ. 1-2 Σελ. 64 Συνδρ. δολ. 5 (Δ).
- ΜΟΥΣΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ: (Μηνιαία, Καλλιτεχνικὴ Ἐπιθεώρηση). Διευθ. Γ. Λαμπελέρ. Τεύχος 2, Μάιος 1928. Σελ. 62 συνδρ. δρχ. 60 Μ. (Δ).
- ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ: (Μηνιαῖον Περιοδικόν. Ὅργανον τῆς Ὀμοσπονδίας τῶν ἐν Ἀμερικῇ ἑλληνικῶν ἐπιστημονικῶν συνδέσμων). Νέα Ὑόρκη, ἀρ. φυλ. 20 Ἀπρίλιος 1928. Σχ. 40 σελ. 32 συνδρ. δολ. 3.
- ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΖΩΗ: (Μηνιαῖον Γεωργικὸν καὶ Κτηνοτροφικὸν περιοδικόν) Διευθ. Ἐλ. Πολιτάκη Ἀθήνα. Τεύχος 14ον Μάρτιος 1928. Σχ. 40 Σελ. 32 Συνδρ. 125 (Κ).
- ΔΕΛΤΙΟΝ: (Περιοδικὸν Κρητικὸ φιλολογικὸν συλλόγου ἐκ Χανίων) Χανιά ἔτος Α'. Τεύχος Β—Γ. Ἰανουάριος-Ἰούνιος 1928. Σχ. 80 Σελ. 160 (Κ).
- ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΜΑΣ: Ἐξάμηνο μαθητικὸ περιοδικὸν ἐκπαιδευτηρίων Μίνας Ἀηδοπούλου καὶ Σιας. Ἀθήνα ἔτος Γ'. δρ. 6 Μάιος 1928. Σχ. 80 Σελ. 41 Συνδρ. δρχ. 25 (Δ).
- ΕΡΕΥΝΑ: (Μηνιαῖον Περιοδικόν) Διευθ. Ἄγγ. Κασσιγόνης Ἀλεξάνδρεια. Ἔτος δευτέρον. Ἀπρίλιος-Μάιος 1928. Σχ. 80 Σελ. 64 Συνδρ. δρχ. 100 (Κ).
- ΕΛΛΗΝΙΣ: (Μηνιαῖον Περιοδικὸν τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου τῶν Ἑλληνίδων). Ἀθήνα ἔτος Η'. τεύχος 5 Μάιος 1928. Σχ. 40 Σελ. 30 συνδρ. δρχ. 80 (Κ. καὶ Δ. καὶ Μ.).
- ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ: (Μηνιαῖον Περιοδικόν) Διευθ. Εὐγ. Ζωγράφου. Ἔτος ΚΑ'. Τεύχη 246-247, Ἀπρίλιος-Μάιος 1928. Σχ. 40 Σελ. 16. Συνδρ. δρ. 50.
- ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΝ ΒΗΜΑ: (Ὅργανον τῆς Διδασκαλικῆς Ὀμοσπονδίας). Ἀθήνα Χρονιά Ε'. ἀριθ. φυλ. 173-179 Μάιος, Ἰούνιος 1928. Συνδρ. δρχ. 75 (Δ).
- ΝΕΑ ΑΓΩΓΗ: (Μηνιαῖο Παιδαγωγικὸ Δελτίο) Διευθύνεται ἀπὸ Συντακτικὴ Ἐπιτροπὴ Ἀθήνα Χρόνος Β'. ἀριθ. 4 Ἀπρίλιος 1928. Σχ. 80 Μ. Σελ. 24 Συνδρ. δρχ. 50 (Δ)
- Ο ΑΓΩΝΑΣ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ: (Δεκαπενθήμερον Δελτίο τοῦ Συνδέσμου γιὰ τὰ δικαιώματα τῆς Γυναίκας). Ἀθήνα Χρονιά Ε'. Ἀριθ. φυλ. 67-69 Ἀπρίλιος, Μάιος, 1928. Σχ. 40 Συνδρ. δρ. 50 (Δ).
- ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ: (Μηνιαῖο περιοδικὸ) Διευθ. Χρ. Λέφας. Ἀθήνα Τόμος Β'. Τεύχος 4 Ἀπρίλιος 1928. Σχ. 40 Συνδρ. δρχ. 80 (Κ).
- ΠΡΟΜΗΘΕΥΣ: (Ὁ Πυρφόρος) Δεκαπενθήμερον ἐκπαιδευτικὸν περιοδικόν, Διευθ. Γ. Ρ. Δαφέρμος. Ρέθυμνον. Ἔτος Δ'. ἀρ. φυλ. 81-82. Μάιος 1928. Συνδρ. δρχ. 50.
- ΔΕΛΤΙΟ ΤΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΒΟΗΘΕΙΑΣ: (Δεκαπενθήμερον περιοδικὸ). Ἐπι τῆς ὕλης Γαλ. Καζαντζάκη. Ἀθήνα, ἀρ. φυλ. 5-6 Μάιος, Ἰούνιος 1928. Συνδρ. δρχ. 20.
- LIBRE: (Tous les Deux mois) Directeur: Louis Roussel. Montpellier, Hérault. France No 66-67 Avril-Mai 1928. Σχ. 40 Σελ. 16 συνδρ. 1,60 γαλ. φρ. τὸ τεύχος.
- L'EDUCAZIONE NAZIONALE: (Organo di studio dell'educazione nuova) Direttore. Giuseppe Lombardo-Radice. Anno X. Maggio-Giugno 1928. Roma. Via Ruffini No 2 Σχ. 80 Μ. Σελ. 64.
- L'Enropa Orientale: (Rivista storica e politica) Marzo-Aprile 1928 Roma. (Anonima Romana Editoriale) Σχ. 80 Μ. Σελ. 131.
- BUZANTINISCH-NEUGRIECHISCHE JAHRBUCHER: (Βυζαντινὰ καὶ Νεοελληνικὰ χρονικά). Διευθυντὴς Νίκος Βέης. Τόμος Ε'. 3ο καὶ 4ο τεύχος. Ἀθήνα. (ἐκδ. Π. Δ. Σακελλάριος) 1927. Σχ. 80 Μ. Σελ. 225.
- LA NUEVA ERA: (Revista de la Nueva Educacion), Valparaiso. Marzo de 1928 (Año 11 No 6). Σχ. 80 Μ. Σελ. 32.
- SVOBODNO VASPITANIE: (L'education Libre). Διευθυντὴς D. Katzaroff. Sofia. Ve année No 70 et 80. Μάρτης καὶ Ἀπρίλιος 1928. Σχ. 80 Μ. Σελ. 64.